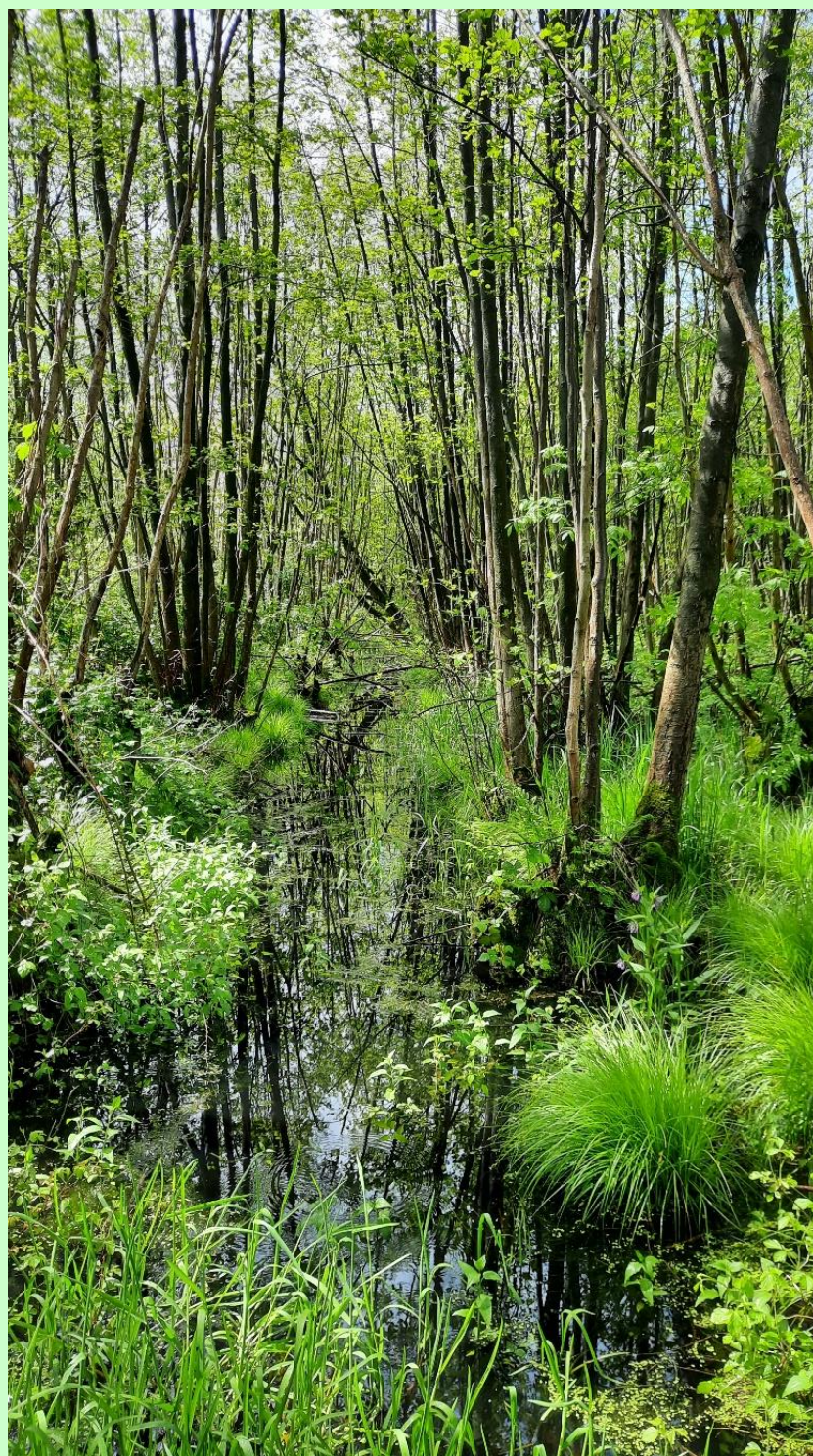

**Verslechtering van het habitattype H91E0C
in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek:
een ecologische en juridische analyse**

Robert P. Baayen & Wim Verheugt

Verslechtering van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek: een ecologische en juridische analyse

Zeist / Odijk, 21 juni 2022

dr. Robert P. Baayen

drs. Wim Verheugt

De auteurs spreken hun dank uit aan drs. Klaas van Dort (Forestfun Ecologisch Advies en Onderzoek) en dr.ir. Wieger Wamelink (Wageningen Environmental Research) voor hun opmerkingen en suggesties bij de review van het rapport.

Website: www.krommerijnecorridor.nl

Correspondentieadres: natura2000@krommerijnecorridor.nl

Omslag: Het Natura 2000-gebied Overlangbroek in 2021 op een plek waar het habitatype H91E0C nog in relatief goede staat is (foto: Wim Verheugt).

Voorwoord

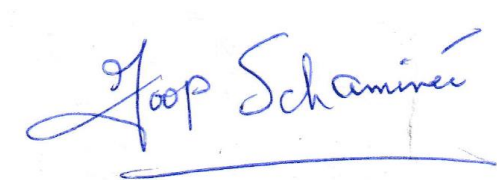
Ik heb met waardering kennis genomen van het rapport 'Verslechtering van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek: een ecologische en juridische analyse' van de hand van dr. Robert Baayen en drs. Wim Verheugt.

Het betreffende gebied is mij goed bekend. Reeds geruime tijd maak ik mij grote zorgen over de dramatische achteruitgang van de kwaliteit ervan. De oorzaken van deze achteruitgang zijn in dit rapport uitstekend geanalyseerd. Ze zijn voor het overgrote deel terug te voeren op falend stikstofbeleid en falend hydrologisch "herstel", naast verwaarlozing en ondeskundig beheer van het gebied. Baayen en Verheugt hebben deze problematiek nauwgezet onderzocht en formuleren aanbevelingen voor het herstel van de kwaliteit van het beschermde gebied. Ik onderschrijf de analyse van de auteurs van het rapport van harte.

Het gebied in kwestie is één van de belangrijkste locaties van het habitatype Vochtige alluviale bossen met epifytische mossen en lichenen. Daarnaast is het als zeldzaam voorbeeld van eeuwenoud hakhoutbeheer van grote cultuurhistorische betekenis.

Ik spreek de hoop uit dat de provincie Utrecht, als bevoegd gezag voor het Natura 2000-gebied, en ook het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden' en de terreinbeheerders, de aanbevelingen ter harte zullen nemen en met spoed de noodzakelijke maatregelen zullen nemen om de verslechtering een halt toe te roepen en herstel mogelijk te maken van dit unieke gebied.

Ten slotte spreek ik gaarne mijn grote waardering uit voor het initiatief van de auteurs om met deze wetenschappelijke analyse belangeloos de handschoen op te pakken waar de verantwoordelijke overheden die laten liggen.

prof. dr. J.H.J. Schaminée

Hoogleraar Vegetatie Ecologie
Wageningen University & Research
Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Samenvatting	9
1. Inleiding	13
1.1. Situatieschets	13
1.2. Aanwijzingsbesluit	15
1.3. Instandhoudingsdoelen	16
1.4. Verslechtering	18
1.4.1. Verslechteringsverbod	18
1.4.2. Verdroging	19
1.4.3. Vermesting en verzuring	19
1.4.4. Essentaksterfte	20
1.4.5. Verkeerd beheer	22
1.4.6. Versnippering	22
1.4.7. Juridische gevolgen	23
2. Probleemstelling	23
3. Bevindingen	24
3.1. Vegetatie	24
3.1.1. Oorspronkelijke situatie	24
3.1.2. Huidige situatie	28
3.2. Grondwaterpeil	35
3.2.1. Peilbeheer	35
3.2.1.1. Instructies aanwijzingsbesluit (2015)	35
3.2.1.2. Beheerplan (2019)	35
3.2.1.3. Peilbesluiten (2008, 2019, 2022) en daarvoor uitgevoerde hydrologische werken	36
3.2.2. Beleidsafwegingen bij het peilbesluit van 2022	44
3.2.3. Afwijkende peilen	47
3.2.4. Grondwateronttrekking voor beregening	49
3.3. Stikstofdepositie	51
3.3.1. Kritische depositiewaarde	51
3.3.2. Actuele situatie	53
4. Discussie	57
4.1. Toepasselijke regelgeving en jurisprudentie	57
4.2. Conclusies uit de waarnemingen	62
4.2.1. Kwaliteit van het habitat	63
4.2.1.1. Staat van de vegetatie	63
4.2.1.2. Grondwaterpeil	63
4.2.1.3. Stikstofdepositie, veresting en verzuring	64
4.2.1.4. Versnippering	65
4.2.1.5. Beheer	65
4.2.2. Kwantiteit van het habitat	65
4.2.3. Conclusie: significante verslechtering van de kwaliteit en kwantiteit van het habitat	66
4.3. Gevoerd beleid	66
4.3.1. Beleid provincie Utrecht	66
4.3.2. Beleid hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'	72
4.3.3. Beleid terreinbeheerders	73
4.4. Oorzaken van de verslechtering van het beschermde habitattype in het gebied	74
5. Aanbevelingen	76
6. Literatuur	78
7. Bijlage	81

Samenvatting

Het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is sinds de opname ervan in de communautaire lijst in 2004 en met name na de aanwijzing van het gebied als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn (habitattype H91EOC) in 2015 aanzienlijk achteruitgegaan. Er is sprake van aantasting door essentaksterfte, verdroging, vermessing en verruiging, verrotting, verdwijning en verwijdering van hakhoutstoven, aanplant van boomsoorten die niet in het gebied c.q. het habitattype thuishoren en gebrekkig onderhoud in het algemeen. Met het verlies aan essenhakhout neemt niet alleen de kwaliteit, maar ook de kwantiteit van het habitattype af. De zeldzame epifytische mossenflora die kenmerkend is voor dit gebied, mede de reden voor de selectie en aanmelding als Natura 2000-gebied¹, is in kwantiteit afgenomen en dreigt bij ongewijzigd beheer te verdwijnen.

Doel van dit rapport is om een feitelijke beschrijving te geven op bovenstaande vlakken, een analyse van de juridische kaders, observaties ten aanzien van de implementatie van het aanwijzingsbesluit door de provincie Utrecht, het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden' en de terreinbeheerders en aanbevelingen om verdere verslechtering van het gebied te voorkomen.

Oorzaken van de verslechtering van het beschermde habitattype in het gebied

De oorzaken van de verslechtering van het habitattype H91EOC in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek zijn de volgende:

- *Essentaksterfte*, een schimmelziekte met 70-85% mortaliteit van aangetaste essen die Nederland tussen 1990 en 2000 bereikte en waardoor het hakhout en het habitat ernstig zijn aangetast. Dit is echter niet de enige oorzaak van de verslechtering, gezien de aanwezigheid van relatief gezonde essenopstanden elders in Nederland, waaronder essenhakhout in betere staat elders in het Kromme Rijngebied;
- *Verdroging*, als gevolg van te laag ingestelde waterpeilen in (i) de natuurpercelen zelf, (ii) de landbouwpercelen naast de natuurpercelen en (iii) de verschillende scheisloten op de grens tussen de natuurpercelen en de agrarische percelen. Voor de natuurpercelen gaat het om tenminste de periode vanaf het jaar van opname van Kolland & Overlangbroek in de communautaire lijst (2004) tot de uitvoering van de hydrologische werken bij Kolland (2017/2018) en Overlangbroek (2018/2019) en deels ook nu nog voor wat betreft het peilvak LBW_A_025 (met een gemengde functie natuur en landbouw) en onder meer het vak met peilafwijking LBW_A_080. Daarnaast zijt (kwel)water uit de natuurpercelen weg naar de agrarische percelen, zowel via scheisloten met een hoog natuurpeil (langzame wegzijging) als via scheisloten met een laag agrarische peil (snelle wegzijging) en scheisloten waar geen voorzieningen zoals stuwen zijn getroffen om een natuurpeil in te kunnen stellen en die daardoor droog staan. De wegzijging en verdroging leiden tot directe schade aan het habitattype alsook schade door versnelde mineralisatie van nutriënten uit de organische stof in de bodem van het beschermde gebied, hetgeen verruiging geeft en habitatverlies;
- *Overmatige stikstofdepositie*, als gevolg van depositie van stikstof vanuit de omringende agrarische bedrijven die grasland- en maïspancelen tot aan de rand van het Natura 2000-gebied bemesten, naast atmosferische depositie in het algemeen. Hierdoor verruigt het gebied en verzuurt de bodem. Verzuring bevordert tevens essentaksterfte. De overmatige stikstofdepositie leidt voorts tot overwoekering van de essenstoven door habitatvreemde invasieve bramen waardoor de resterende stoven verloren gaan;

¹ Volgens het Standaardgegevensformulier, par. 4.1 en 4.2 (<https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>)

- *Gebrekkig beheer*, waarbij als gevolg van onvoldoende middelen enkel langjarig groot onderhoud plaatsvindt en daardoor onnodige verruiging en kaalslag plaatsvindt waarbij (al dan niet dode) essenstoven verloren gaan en/of afgevoerd worden. Het gevoerde beheer is in strijd met het wetenschappelijk advies voor beheer en herstel van habitatype H91E0C (Beije et al., 2012) zowel als het Aanwijzingsbesluit (2015), waarin blijkens de Nota van toelichting levende en dode essenstoven behouden moeten blijven. Het beheer voldoet niet aan de eisen van het Beheerplan (2019) van provincie Utrecht waarin ingezet wordt op opgaande essen en aanvulling met ander hakhout. De vervanging van essen door andere soorten loofbomen die niet in het habitatype thuishoren is weliswaar in lijn met dit Beheerplan, maar in strijd met het Aanwijzingsbesluit (2015) van het Rijk en de Habitatrichtlijn en leidt tot areaalvermindering van het habitatype, terwijl uitbreiding was voorzien;
- *Ontoereikende aansturing door provincie Utrecht*, die niet ingrijpt ten aanzien van het waterpeil en de overbemesting, de terreinbeheerders het essenhakhout laat vervangen door habitatvreemde boomsoorten, het essenhakhoutbeheer heeft stopgezet en naar zich laat aanzien onvoldoende middelen beschikbaar stelt voor het noodzakelijke onderhoud;
- *Ontoereikende aansturing door het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'*, dat vasthoudt aan een laag agrarisch peil direct naast het beschermde gebied en in een aantal scheisloten, ook in het Peilbesluit Langbroekerwetering 2022 waarin weliswaar sprake is van significante verbeteringen, maar significante verslechtering van het habitatype (het juridisch criterium) nog altijd niet wordt uitgesloten.

Aanbevelingen

Gezien de significante verslechtering en dreigende nog verdere verslechtering van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek en de jurisprudentie (Raad van State en het Europees Hof in Luxemburg) is het advies aan de bevoegde autoriteit, provincie Utrecht, om per direct (op grond van artikel 2.4 van de Wet natuurbescherming) de volgende passende maatregelen te nemen:

- (a) Al het mogelijke uit te voeren om het essenbestand in het gebied te behouden en herstellen, waaronder het tijdig terugzetten van hakhoutessen mede ter voorkomen van omwaaien (windschade), het bijplanten van essen van voldoende omvang (dus niet uitsluitend andere boomsoorten), het laten staan van gedeeltelijk aangetaste bomen conform de moderne managementinzichten voor essentaksterfte, het jaarlijks zoveel mogelijk verwijderen van het afgevallen essenblad, waarin de schimmel die essentaksterfte veroorzaakt overwintert en waarop hij sporuleert, hygiëne bij snoeien waaronder ontsmetting van snoeigereedschap en wondontsmetting en -verzorging; en
- (b) Het verhogen van het peil in de agrarische peilvakken LBW002 en LBW003 (Overlangbroek) en LBW028 (Oud Kolland) tot het belendende hoge natuurpeil, met inbegrip van alle scheisloten tussen natuurpercelen en agrarische percelen. Daarnaast het verhogen van het peil in het gehele peilvak LBW025 (Kolland) dan wel peilvak LBW025d uit het onlangs vernietigde peilbesluit Kolland tot het belendende hoge natuurpeil, zo lang er nog geen nieuw peilbesluit in rechte vast staat. Voorts dienen stuwen en andere hydrologische voorzieningen in de scheisloten tussen het Natura 2000-gebied bij Overlangbroek en het peilvak LBW003 te worden aangebracht teneinde in alle scheisloten het aangekondigde natuurpeil te kunnen realiseren; en
- (c) Het borgen van de naleving van de verdringingsreeks voor het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek, waarbij in geval van watertekort veiligheid en natuur (categorie 1) te allen tijde voorrang moeten hebben op belendende agrarische percelen (categorieën 3 en 4),

zowel voor wat betreft peilhandhaving in de natuurpercelen boven de agrarische percelen als voor wat betreft onttrekkings- en beregeningsverboden in alle peilvakken grenzend aan de natuurpercelen; en

- (d) Het opleggen en handhaven van een verbod tot het uitrijden van meststoffen zonder 2.7 Wnb-vergunning binnen 500 meter van de grens van het Natura 2000-gebied. Deze afstandsgrens zorgt ervoor dat de ammoniakemissie van de meest nabije bronnen met 5% daalt, waardoor de stofdepositie in het gebied – nu tot 33,7 kg N/ha/jaar in bepaalde hexagonen – daalt in de richting van de Kritische Depositie Waarde (KDW) van 24,5 kg N/ha/jaar; en
- (e) Het onmiddellijk, ook gedurende het groeiseizoen, consistent verwijderen van alle invasieve bramen en het weghalen van verstorende habitatvreemde soorten uit het gebied, zodat het habitatype H91EOC maximale kansen heeft om te overleven en herstellen van de overbelasting door stikstof; en
- (f) Het beperken van aanvullende herinplant tot habitat- en gebiedseigen boomsoorten, te weten (naast de es) zwarte els, gladde iep, grauwe wilg en eventueel zwarte populier. Gebruik daarvan bomen van voldoende omvang (geen jong plantgoed), zet de daarvoor geschikte soorten zo spoedig mogelijk om in hakhout en onderhoud dat zorgvuldig. Verwijder de aangeplante bomen van habitatsvreemde soorten; en
- (g) Het opheffen van de versnippering in het gebied door de verschillende losse natuurpercelen die tezamen het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek vormen aan elkaar en met bestaande nabije essen- en elzensingels vallend onder het Natuur Netwerk Nederland te verbinden via extensief beheerde weilanden en nieuw aan te leggen hakhoutsingels (ontsnippering) en die weilanden en singels integraal op te nemen in het NNN met de status natuurgrond. Langs deze weg ontstaat een robuustere beheerseenheid. Dat is een belangrijke voorwaarde voor hydrologisch herstel van Beekbegeleidende bossen van het habitatype H91EOC (Beije et al., 2012, p. 882). Zo krijgt bovendien de mossenpopulatie in het gebied op termijn versterking van buitenaf. Versnippering is een risicofactor voor achteruitgang van populaties en nu er in dit gebied sprake is van significante voortgaande verslechtering zal daar tegenwicht aan moeten worden geboden; en
- (h) Het voorzien van de terreinbeheerder(s) van alle noodzakelijke middelen om deze adviezen uit te voeren, het onderhoud van het gebied op orde te brengen, inclusief hakhoutherstel en -onderhoud en aanplant van ouder plantgoed dat sneller kan worden omgezet in hakhout.

Provincie Utrecht wordt daarnaast geadviseerd om het beheerplan voor Kolland & Overlangbroek aan te passen aan de hand van bovenstaande aanbevelingen, alsook het beleid ten aanzien van het beheer van essenhakhout elders in het Kromme Rijngebied dat onder het Natuur Netwerk Nederland valt. Verder wordt de provincie geadviseerd om kostendekkende subsidie te verlenen aan de eigenaren van essenhakhout in het gehele Kromme Rijngebied voor het uitvoeren van het benodigde beheer ten behoeve van onderhoud en herstel van essenhakhout van het habitatype H91EOC. Dit is nodig vanwege de zeldzaamheid ervan in Europa en Nederland en de noodzaak om buiten het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek een reservoir van het Touwtjesmosverband te behouden dat de bedreigde populatie binnen het beschermde gebied kan aanvullen.

Het Rijk wordt geadviseerd om het deel van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek waar ten tijde van het Aanwijzingsbesluit nog geen habitatype aan was toegekend (H0000) vanwege het ontbreken van kwelinvloed alsnog aan te wijzen als habitatype H91EOC, voor zover daar essenhakhout aanwezig is. Nu volgens het waterschap de noodzakelijke hydrologische werken grotendeels zouden zijn uitgevoerd zou gebrek aan kwelinvloed de kwalificatie als habitatype

H91E0C niet langer in de weg moeten staan. Aanwijzing als zodanig leidt tot uitbreiding van het areaal beschermd essenhakhout van habitatype H91E0C onder de Habitatrichtlijn, in lijn met het voornemen in het Aanwijzingsbesluit van 2015.

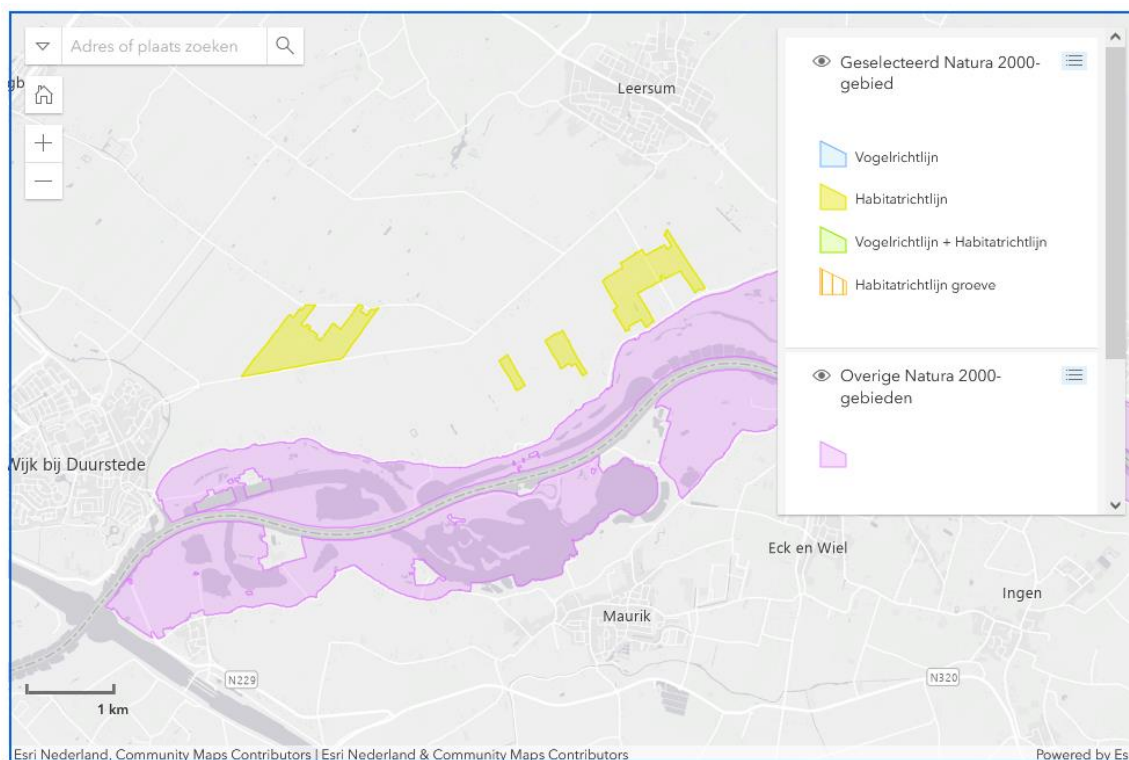

Visualisatie van de significante verslechtering van het essenhakhout van habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Overlangbroek. Links: een relatief intact deel van het gebied met natuurlijk elzen- en essenhakhout met elzenzegge en gele lis; rechts: een gedegradeerd gedeelte met nieuwe aanplant van winterlinde en esdoornsoorten die niet in het habitatype thuishoren (bron: Maes, 2021).

1. Inleiding

1.1. Situatieschets

Kolland en Overlangbroek² zijn twee landgoederen met bossen en graslanden in het stroomgebied van de Kromme Rijn tussen Wijk bij Duurstede en de Utrechtse Heuvelrug (Figuur 1), gelegen op oude rivierarmen van de Nederrijn (Figuur 2).

Figuur 1. Ligging van de gebieden Overlangbroek, Oud Kolland en Kolland die samen het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek vormen. Bron: Rijksoverheid³.

De bodem in het gebied vormt een overgang van de hooggelegen zandgronden van de Utrechtse heuvelrug naar laaggelegen rivierkleigronden, waar vanuit de stuwwal basische kwel optreedt en vanuit de Nederrijn rivierkwel (Figuur 3). Het gebied is onderdeel van een kleinschalig cultuurlandschap waar actief beheerde essenhakhoutbosjes voorkomen. Dit essenhakhout (met plaatselijk ook els) op voedselrijke kleigronden in het rivierengebied vormt een in Europees opzicht uitermate zeldzaam bostype met een grote rijkdom aan paddestoelen en epifytische mossen en korstmossen⁴. Het betreft één van de vijf belangrijkste vindplaatsen van het habitattype Alluviale bossen (H91E0, subtype Alno-Padion)⁵, mede vanwege de aanwezige Touwtjesmosgemeenschap (*Anomodonto – Isothecietum*; recent hernoemd als het *Sciurohypno populei – Anomodontetum viticulosi*)⁶ (Wondergem, 2009; Van Dort, 2020). De (korst)mossen komen voor op hakhoutstoven (ook wel stobben genoemd), de stambasis van de hakhoutbomen, en zijn voor hun voortbestaan

² In feite gaat het om de drie gebieden Kolland (24,4 ha), Oud Kolland (13 ha) en Overlangbroek (15 ha).

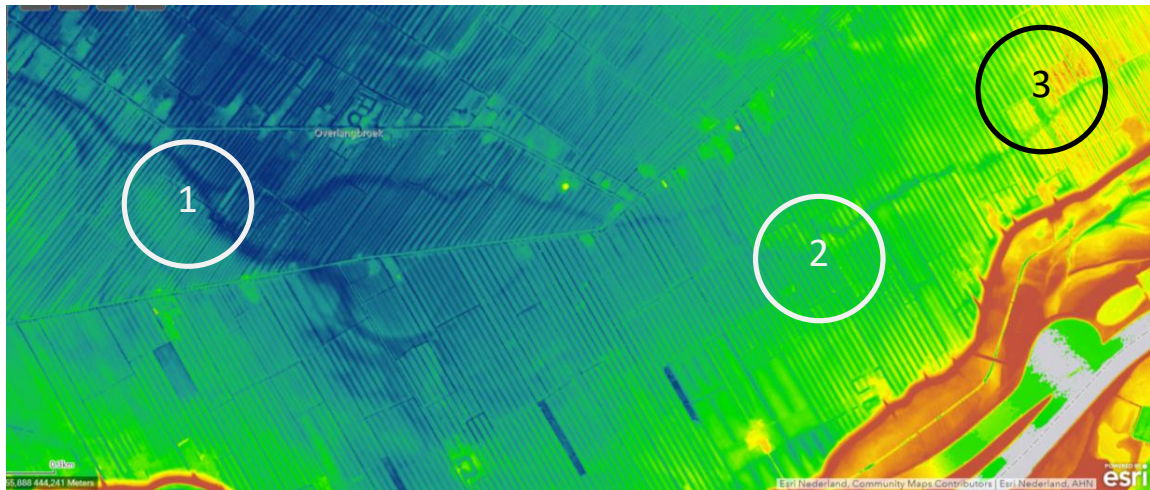
³ <https://www.natura2000.nl/gebieden/utrecht/kolland-overlangbroek/kolland-overlangbroek-kaart>

⁴ <https://www.natura2000.nl/gebieden/utrecht/kolland-overlangbroek>

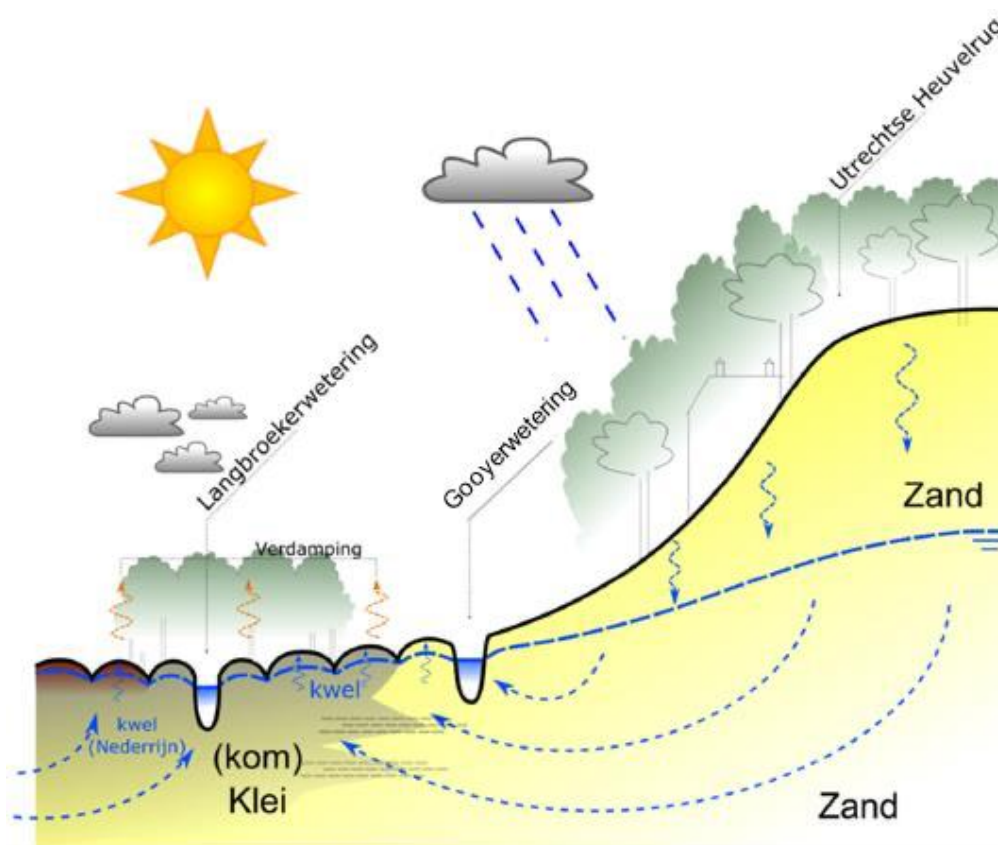
⁵ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>

⁶ Ook wel Touwtjesmosgezelschap of Touwtjesmosassociatie genoemd.

afhankelijk van geschikte vocht- en lichtomstandigheden, met name de basische schors van de hakhoutstoven en een relatief hoge luchtvochtigheid. Sommige van de stoven zelf zijn mogelijk honderden jaren oud (Maes, 2021).

Figuur 2. Ligging van de natuurgebieden Overlangbroek (1), Oud Kolland (2) en Kolland (3) op oude rivierarmen van de Nederrijn op de hoogtekkaart. Bron: <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer>

Figuur 3. Doorsnede door het gebied van de Langbroeker Wetering, met kwel langs de flank van de stuwwal en vanuit de Nederrijn. Bron: hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

1.2. Aanwijzingsbesluit

In mei 2003 heeft de Minister van LNV het gebied aangemeld⁷ op grond van artikel 4, eerste lid, van de Habitatrichtlijn⁸. Het gebied kwalificeerde als een van de vijf belangrijkste gebieden voor het habitat beekbegeleidende bossen zoals ook blijkt uit het standaardgegevensformulier⁹. De Europese Commissie heeft vervolgens in december 2004 het gebied geplaatst op de communautaire lijst. Vanaf dit moment geldt het verslechtingsverbod van artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn vanwege artikel 4, vijfde lid van de Habitatrichtlijn als grond voor de bescherming. Per saldo mag het gebied dus niet verslechteren ten opzichte van de situatie van 2004 volgens Europees recht (Europese Commissie, 2019, p. 13).

Het betreffende gebied werd in december 2010 aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn (verder aangeduid als “Habitatrichtlijngebied”), maar dat besluit is door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 14 november 2012 (zaaknummer 201104553/1/A4) vernietigd bij gebrek aan een deugdelijke motivering van de begrenzing van het gebied.

In dit eerste Aanwijzingsbesluit (2010) werd een deel (Overlangbroek: 15 ha; Oud Kolland: 13 ha; Kolland: 24,4 ha)¹⁰ van het gebied aangewezen als habitattype H91E0. Een deel van de bossen, hakhoutpercelen en landerijen in Overlangbroek¹¹ en Kolland kreeg op dat moment nog het type H0000 toebedeeld (Figuur 4). Voor Overlangbroek gebeurde dit omdat de kwelinvloed op het betreffende zuidwestelijke, ongeveer 1 m hoger gelegen hakhoutperceel (en daarmee de toedeling van het habitattype) eerst nog moest worden versterkt door peilverhoging, waardoor de vroegere kwelfunctie hersteld zou worden. Zonder kwel vanuit stuwwal of rivier kan essenhakhout namelijk niet kwalificeren als H91E0, ook al is de vegetatie inclusief specifieke soorten voor het overige daaraan identiek¹². De redenen voor het H0000-gebied in Kolland konden niet worden achterhaald. Deels gaat het om agrarische percelen tussen het hakhout die in latere besluitvorming (Peilbesluit Kolland, 2019) een agrarisch waterpeil kregen. Voor de samenhang en hydrologie van de hakhoutpercelen waren deze agrarische percelen echter wel van belang en daarom werden zij opgenomen in het Natura 2000-gebied¹³. In het aanvankelijke Aanwijzingsbesluit van 2010 waren nog meer agrarische percelen om die reden opgenomen in het Natura 2000-gebied, maar die afbakening werd destijds met succes bij de rechter aangevochten door de betreffende agrariërs.

De Staatssecretaris van Economische Zaken heeft in 2015 een nieuw besluit genomen als het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek, waarbij verdere instandhoudingsdoelstellingen zijn toegevoegd. De status H0000 is daarbij gecontinueerd voor onder andere het zuidwestelijk deel van het aangewezen gebied bij Overlangbroek, in afwachting van verbeterd peilbeheer voor uitbreiding van het areaal H91E0C (zie paragraaf 1.3). De speciale beschermingszone is aangewezen voor het natuurlijke habitattype opgenomen in bijlage I van de Habitatrichtlijn als prioritair habitattype H91E0 (Vochtige alluviale bossen), dat wil zeggen Bossen op alluviale grond met elzen, *Alnus glutinosa*, en essen, *Fraxinus excelsior* (Alno-Padion, *Alnion incanae*, *Salicion albae*). De Nota van toelichting geeft

⁷ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>

⁸ Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L206).

⁹ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>

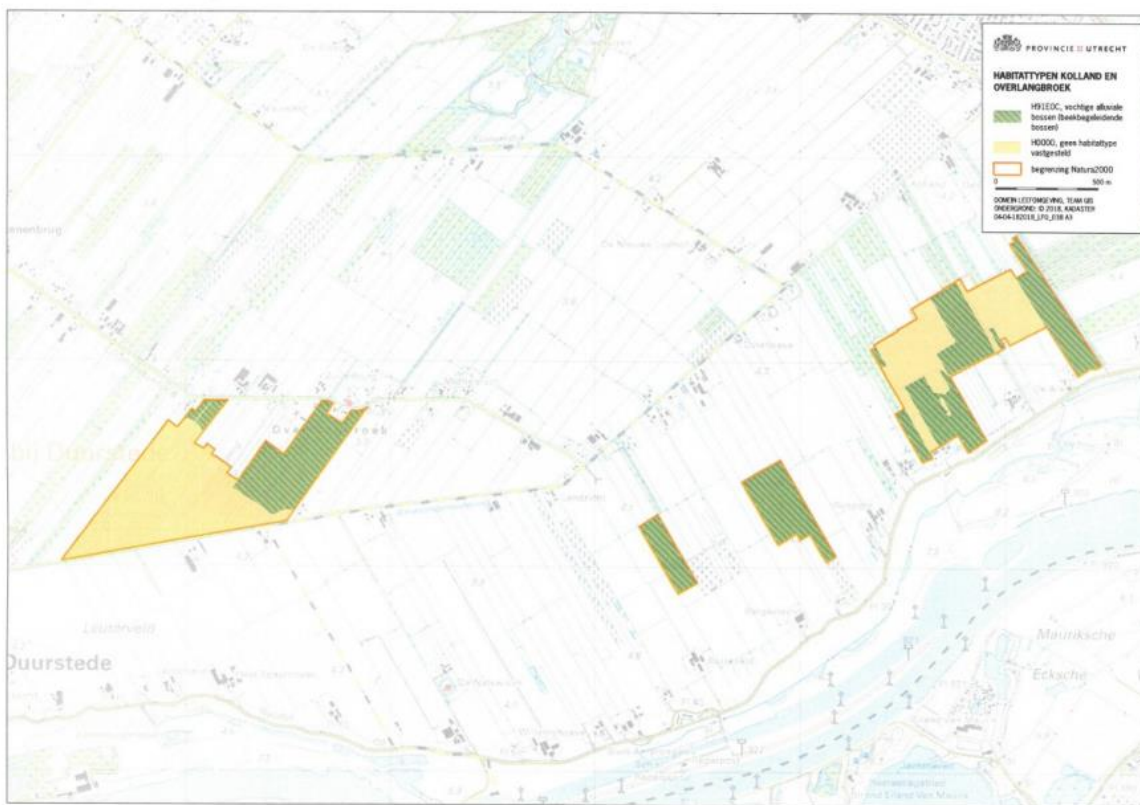
¹⁰ https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2020-03/handhavingsplan_beheerplan_kolland_en_overlangbroek_april_2018.pdf, p. 12.

¹¹ Circa 30 ha.

¹² Zie foto omslag, genomen in Overlangbroek op een locatie met de status H0000 en dus vallend binnen het Natura 2000-gebied maar in het Aanwijzingsbesluit van 2015 niet opgenomen als habitattype H91E0C.

¹³ Nota van Toelichting bij het Aanwijzingsbesluit (2015), p. 6.

aan dat het gaat om het prioritaire subtype H91EOC, Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen)¹⁴.

Figuur 4. Overzichtskartaal begrenzing habitattypen Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek. Begrenzing: Kolland (rechts), Oud Kolland (twee percelen centraal) en Overlangbroek (links). Ligging habitattypen: H91EOC Vochtige alluviale bossen (groen gearceerd) en ondanks kartering H0000 geen habitattypen toegekend (bruin gearceerd). Bron: RUD Utrecht (2018).

1.3. Instandhoudingsdoelen

Voor het habitattypen H91EO (Vochtige alluviale bossen), subtype C (Beekbegeleidende bossen), is het gestelde doel blijkens de Nota van toelichting van het Aanwijzingsbesluit (2015) de uitbreiding van het oppervlakte en het behoud van de kwaliteit.

Met name werd in de Nota vernatting noodzakelijk geacht, naast maatregelen met betrekking tot stikstof in het kader van (toen nog) het Programma Aanpak Stikstof (het PAS). Uitbreiding van het oppervlakte van het areaal H91EOC was mede voorzien omdat vernattingmaatregelen noodzakelijk voor behoud van goede kwaliteit van het habitattypen in Overlangbroek ook zouden leiden tot uitbreiding van de aanwezige oppervlakte. Dat was niet alleen voor het gebied zelf van belang, maar

¹⁴ In de oorspronkelijke aanwijzing (2010) heeft de instandhoudingsdoelstelling betrekking op subtype B (Essen-lepenbossen ofwel Fraxino-Ulmetum), hetgeen bij later veldwerk onjuist bleek. Het gaat zowel in Kolland als Overlangbroek om subtype C (Vogelkers-Essenbos ofwel Pruno-Fraxinetum). Doorslaggevend is het veelvuldige voorkomen van Ruwe smele (kenmerkend voor Vogelkers-Essenbos en afwezig in Essen-lepenbos) en allerlei vochtminnende soorten. In Essen-lepenbos komen nauwelijks vochtminnende soorten voor, terwijl Look-zonder-look en Fluitekruid in de ondergroei veelvuldig voorkomen; deze combinatie van kenmerken was in het gebied juist niet te zien. Ten gevolge van de verruiging staat anno 2022 Fluitekruid volop langs de paden in het gebied, hetgeen wijst op degeneratie naar een lager geclassificeerde Rompgemeenschap.

ook omdat de landelijke staat van instandhouding van het subtype Beekbegeleidende bossen op de aspecten oppervlakte en kwaliteit in 2015 werd beoordeeld als “matig ongunstig” en uitbreiding van het areaal mede om landelijke redenen noodzakelijk was.

Uitbreiding van het oppervlakte was in de Nota overigens alleen voorzien in deelgebied Overlangbroek, waar een belangrijk deel van het zuidwestelijke gelegen essenhakhout met status H0000 weer hersteld kan worden tot het oorspronkelijke habitatype door vernatting. Hierdoor zou de indirecte rivierinvloed zich kunnen uitbreiden (i.e. de kwel hersteld kunnen worden), waarmee het betreffende hakhout alsnog kan kwalificeren voor habitatype H91E0C. Het omgrensde gebied omvat zodoende zowel terreindelen die noodzakelijk worden geacht om de betreffende habitatypen en leefgebieden van soorten in stand te houden als door habitatherstel uit te breiden.

Achterliggende logica is dat de kwelinvloed van de rivier zich vooral voordoet in Kolland en het noordoostelijke deel van Overlangbroek. In Kolland is er sprake van directe kwel na bodempassage vanuit de Nederrijn. In Overlangbroek, dat net iets verder van de rivier ligt, is er geen directe kwel van rivierwater over bij het huidige niveau van agrarische ontwatering. Bij hoge rivierstanden wordt echter een mengsel van rivierwater en regenwater in het oeverwallensysteem - onder invloed van drukverschillen - omhoog 'geperst'. Op indirecte wijze is er dus ook in het noordoostelijke deel van Overlangbroek invloed van de rivier. In het hoger gelegen zuidwestelijke deel is de ontwatering door de Amerongerwetering echter zo sterk dat grondwaterinvloed vanuit de rivier – anders dan in het verleden – tegenwoordig nihil is, en niet van invloed op de vegetatie. Door vernatting van het gehele gebied komt ook het zuidwestelijke deel weer opnieuw onder kwelinvloed en is de benodigde areaaluitbreiding van het habitatype realiseerbaar¹⁵.

De Nota van toelichting bij het Aanwijzingsbesluit (2015) merkt in dit kader nadrukkelijk op dat het uitgangspunt zal zijn dat de essenhakhoutpercelen “een meer natuurlijk peilbeheer krijgen: hoog in de wintermaanden en laag in de zomermaanden. Bos- en landbouwpercelen zullen daarvoor een afzonderlijk peilbeheer krijgen maar het is daarbij niet mogelijk de landbouwpercelen geheel te ontzien. In elk geval in de randzones van de agrarische graslandpercelen zal ook vernatting optreden waardoor de agrarische geschiktheid zal verminderen.”

De noodzaak van een hoog waterpeil in de winter, de periode waarin rivieren buiten hun oevers treden, is onbetwist. De ruimte voor een laag waterpeil in de zomer is wetenschappelijk gezien echter beperkt. De literatuur geeft voor het habitatype H91E0C aan dat er gedurende het gehele jaar sprake moet zijn van een (zeer) vochtige, (zeer) natte of ondergelopen bodem en dat droogte slechts kort wordt getolereerd (Beije et al., 2012). Dit sluit aan op waarnemingen in Tsjechië, waar het habitatype veelal is ontstaan door bosvorming na verlating van drassige weilanden (Douda, 2013) en in Letland, waar de bodemvochtigheid in belangrijke mate de gezondheid van het *Pruno-Fraxinetum* bepaalt en ontwatering voor de landbouw de primaire oorzaak van achteruitgang is (Reihmane, 2008). Het gebruikelijke zomerpeil in het Natura 2000-gebied is waarschijnlijk lager dan in vroeger eeuwen, toen het habitatype er ontstond.

Het Beheerplan (2019) geeft aan dat het peilbesluit van 2008 primair de landbouwfunctie bediende (p. 11) en dat het grondwater in het beschermde gebied in de zomer te diep en te langdurig uitzakt (p. 16). Desondanks zet dit plan enkel voor de winter in op een hoog waterpeil.

¹⁵ De betreffende hydrologische maatregelen zijn in 2018/2019 gerealiseerd.

1.4. Verslechtering

1.4.1. Verslechtingsverbod

Vanaf het moment van het plaatsen op de lijst van communautair belang valt een habitat onder het verslechtingsverbod. Dit betekent dat lidstaten met 'passende beschermingsmaatregelen' moeten voorkomen dat er verslechtingen van habitats optreden in de speciale beschermingszones die op significante wijze de doelstellingen van de Habitatrichtlijn zouden kunnen ondermijnen¹⁶. Dit verbod is gebaseerd op het preventiebeginsel en dus niet pas van toepassing als schade is ingetreden of onmiddellijk dreigt (Backes et al., 2021, p. 56). Het Europees Hof stelt "Het volstaat immers dat deze instelling aantoont dat het waarschijnlijk is of dat het risico bestaat dat door dit handelen of nalaten een achteruitgang of significante verstoring van deze habitats of soorten optreedt"¹⁷. Er is sprake van een beoordelingsmarge voor het bevoegde gezag, dat overigens gehouden is om passende maatregelen te treffen volgens artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn. Het bevoegd gezag kan alleen van passende maatregelen afzien als de zekerheid is verkregen dat de activiteiten niet tot significante verstoring leiden of de waarschijnlijkheid via wetenschappelijke weg is weerlegd.¹⁸ Dit artikel is omgezet in artikel 2.2, tweede lid, van de Wet natuurbescherming, waarbij het bevoegde gezag voor het gebied is neergelegd bij de Gedeputeerde Staten (GS) waarin het gebied is gelegen. In het geval van Kolland & Overlangbroek is dat GS van de provincie Utrecht.

De referentiesituatie van de verslechtingstoets is dus niet het aanwijzingsbesluit maar de plaatsing in 2004 op de lijst, anders zou de bescherming van de plaatsing op de communautaire lijst illusoir zijn. De korte samenvatting over artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn in het arrest WWF Italia Onlus laat dat ook zien.¹⁹ Het aanwijzingsbesluit vult de verslechtingstoets verder in, door een nadere duiding van de grenzen van het gebied en de instandhoudingsdoelstellingen die behaald moeten worden. Significante gevolgen in het licht van de instandhoudingsdoelstellingen, zullen al snel kwalificeren als een schending van het verslechtingsverbod (Backes et al., 2021, p. 59).

De verslechtering kan uit twee onderdelen bestaan, te weten kwaliteits- en kwantiteitsafname. Kwantiteitsafname treedt op wanneer de oppervlakte van het gebied afneemt, doordat het habitat of niet meer bestaat of niet meer aan de definitie voldoet. Wanneer bijvoorbeeld het rivierkweleffect verdwijnt voor H91EOC, dan voldoet het gebied niet meer aan de definitie en neemt het areaal van het habitat dus af.

Kwaliteitsafname komt vaker voor. Het simpelste voorbeeld is wanneer een vegetatietype wijzigt waarbij het oude type als goed kwalificeert en het nieuwe in het profielendocument is geclassificeerd als matig. Het aanwezige Vogelkers-Essenbos (*Pruno-Fraxinetum*) classificeert als een goede kwaliteit (Ministerie van LNV, 2008, p. 4). Daarnaast is er sprake van verslechtering wanneer de typische soorten van een gebied significant afnemen. Deze soorten zijn graadmeters voor de biotische en abiotische structuur en soms karakteristiek of exclusief voor een kwalificerende habitat. Als laatste is er sprake van verslechtering wanneer andere kenmerken van een goede structuur en functie significant afnemen. Deze significantie betreft geen wiskundige significantie, maar een significantie in relatie tot de instandhoudingsdoelen. Wanneer een blijvende afname optreedt van een kleinschalig

¹⁶ ECLI:EU:C:2021:521, r.o. 168.

¹⁷ ECLI:EU:C:2021:521, r.o. 153.

¹⁸ ECLI:EU:C:2021:521, r.o. 157. Met 'wetenschappelijke weg' wordt bedoeld dat er redelijkerwijs geen twijfel meer bestaat over de gevolgen (buiten redelijke wetenschappelijke twijfel), zie hiervoor r.o. 156, 170 en 171.

¹⁹ ECLI:EU:C:2020:580; "Artikel 6, lid 2, van deze richtlijn verplicht de lidstaten ertoe passende maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat het habitats in de speciale beschermingszones niet verslechteren en dat er geen storende factoren van betekenis optreden voor de soorten waarvoor die zones zijn aangewezen."

aanwezige en kwetsbare soort zal in de regel sprake zijn van significantie, bij een algemene soort niet.

Het habitattype H91E0C (Vochtige alluviale bossen) kent verschillende drukfactoren die voor verslechtering kunnen zorgen (Ministerie van LNV, 2008, p. 9):

1.4.2. Verdroging

De meeste vormen van het habitatsubtype zijn gevoelig voor veranderingen in de hydrologie in de vorm van grondwaterstands daling of afname van kwel. Volgens het standaardgegevensformulier is het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek zelfs in hoge mate gevoelig voor hydrologische problemen, met name in de vorm van watergangen en afwijkingen in het waterpeil (drukfactorcode J02.03)²⁰.

Volgens Beije et al. (2012) zijn voor het habitatsubtype H91E0C optimaal de vochtclassen vochtig, zeer vochtig, nat, zeer nat en 's winters inonderend, waarbij de gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand kan variëren van 20 cm boven maaiveld tot >40 cm beneden maaiveld bij een droogtestress van < 14 dagen²¹. In vrijwel alle Beekbegeleidende bossen (waar H91E0C onder valt) is sprake van verdroging onder invloed van ontwatering, waterwinning en verlaging van beek- en rivierpeilen. Aangetoond is dat vochtminnende soorten zoals Kruipend zenegroen, Speenkruid en Echte valerian daardoor afnemen en dat stikstofminnende soorten zoals Grote brandnetel, Hennepnetel en Vogelmuur tegelijkertijd toenemen²². In bossen die enigszins geëutrofiëerd zijn door beekwater of door depositie zorgt verdroging aanvankelijk voor een sterkere mineralisatie van organische stof, waardoor grote hoeveelheden nutriënten vrijkomen. In de begroeiing gaan daardoor soorten domineren die indicatief zijn voor stikstof- en/of fosfaatrijke bodems, zoals Grote brandnetel en braam en die een matige kwaliteit van het habitattype indiceren. [...]. De verruiging waarvan hier sprake is, treedt vooral op lichtere plaatsen in het bos op [...]. Bij verdere verdroging ontstaan rompgemeenschappen van de klasse van Eiken- en beukenbossen op voedselarme grond en verdwijnt dus het habitattype.²³

Sinds de aanmelding en registratie van Kolland & Overlangbroek bij de EU (2004) is het waterpeil in het gebied op meer dan 50-60 cm onder het maaiveld gehouden (zie paragraaf 3.2.1), tenminste 15 jaar lang terwijl de droogtestress maximaal 14 dagen bedraagt. Alle verschijnselen van verdroging, verruiging, mineralisatie van nutriënten, verbraming en habitatverlies zoals hierboven beschreven (Beije et al., 2012) doen zich inmiddels dan ook voor. Het gevoerde beheer gaat daarmee in tegen de wetenschappelijk geadviseerde beheers- en herstelstrategieën.

1.4.3. Vermesting en verzuring

Op plekken die regelmatig overstromen kan daarnaast een te hoge voedselrijkdom van het overstromende beekwater en het afgezette beekslib en/of een toename van overstromingen zorgen voor eutrofiering en verruiging van de vegetatie. Bij bronbossen vormt bemesting in de hoger gelegen intrekgebieden een potentiële bedreiging voor de kwaliteit van het toestromende grondwater, omdat het kan leiden tot verhoogde gehalten aan sulfaat en nitraat in het uittredende bronwater. Verdroging van Vogelkers-Essenbossen leidt tevens tot verzuring, aanplant van eik of – in sterk verdroogde situaties zelfs beuk en naalddhout – versterkt deze ontwikkeling. De botanische

²⁰ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>; voor uitleg codes zie https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcdreionet.europa.eu%2Fhelp%2Fnatura2000%2FDocuments%2FRef%2Fthreats_pressures_FINAL_20110330.xls&wdOrigin=BROWSELINK

²¹ Beije et al. (2012), p. 873.

²² Beije et al. (2012), p. 875.

²³ Beije et al. (2012), p. 876.

waarde van licht verdroogde vormen van het Vogelkers-Essenbos kan deels hersteld te worden door gebruik te maken van boom- en struiksoorten met 'rijk' goed verterend bladstrooisel. In bossen met geëutrofiëerde bovengronden is het daarbij van belang dat niet te veel licht tot de bosbodem kan doordringen.

Subtype C is gevoelig voor stikstofdepositie. Het standaardgegevensformulier geeft aan dat het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek zelfs in hoge mate gevoelig is voor stikstofdepositie van binnen en buiten het gebied (drukfactorcode H04.02)²⁴.

Subtype C is ook bijzonder gevoelig voor verzuring. Het habitatype H91E0 telt drie vegetatietypen die kenmerkend zijn voor een goede kwaliteit. In alle drie gevallen wordt de basenvoorziening aangestuurd door hoge grondwaterstanden in de winter, basenrijke kwel en eventueel (maar niet bij het Goudveil-essenbos) door aanvoer van basenrijk beekwater via inundaties. De natste bostypen met de meeste buffering zijn het Goudveil-essenbos en het Elzenzegge-elzenbroek en lopen hoogstwaarschijnlijk dus de minste kans op verzuring door stikstofdepositie. Het meest gevoelig voor verzuring is het wat drogere en minder gebufferde, maar van nature zeer soortenrijke Vogelkers-essenbos (H91E0C), waarvoor verzuring een geleidelijke verandering betekent naar de arme bossen van het Zomereik-verbond (Beije et al., 2012)²⁵. Verzuring wordt tegengegaan door (basische) rivierkwel, dus verdroging door ontwatering bevordert verzuring van habitatype H91E0C. Verzuring resulteert ook in meer essentaksterfte (Erfmeier et al., 2019).

In Beekbegeleidende bossen zijn in beperkte mate effectgerichte maatregelen denkbaar die de gevolgen van stikstofdepositie direct bestrijden. Het oogsten van hout is de enige maatregel waardoor gedeponeerde stikstof uit het systeem actief wordt afgevoerd. De afvoer van stikstof via houtoogst ligt in de orde van ongeveer 6 -14 kg N/ha/jaar, afhankelijk van de afvoer van stamhout resp. stamhout, takhout en bladeren of naalden, waarbij grote verschillen tussen situaties (boomsoort, bodem) bestaan. Het is dus evident dat via hakhoutbeheer, met een regelmatige cyclus van 10-20 jaar zoals die vroeger gebruikelijk was, substantiële hoeveelheden stikstof worden afgevoerd (Beije et al., 2012)²⁶.

1.4.4. Essentaksterfte

De Nota van toelichting op het Aanwijzingsbesluit (2015) merkt op dat de toekomst van het essenhakhoutbeheer onzeker is geworden door het optreden van essentaksterfte, veroorzaakt door de schimmel *Chalara fraxinea*²⁷. Deze schimmel bereikte Europa tussen 1990 en 2000, werd in 2006 beschreven als nieuwe soort en is inmiddels in vrijwel geheel Europa aanwezig. De schimmel is uit oostelijk Azië afkomstig, waar de lokale essensoorten er resistent tegen zijn. Hij veroorzaakt ernstige aantasting van de inheemse es (*Fraxinus excelsior*) met een mortaliteit van 70% tot maximaal 85% (Coker et al., 2019). De schimmel infecteert bomen via het blad en kan via de bladsteel doorgroeien in de bast en het cambium, waardoor takken of delen van de kroon afsterven. Aangetaste bomen lopen vaak meermalen weer uit. Bomen in de stedelijke omgeving lijken minder vaak minder zwaar te worden aangetast dan bomen in bossen, gesloten beplantingen en vooral ook hakhoutgebieden²⁸,

²⁴ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>; voor uitleg codes zie https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcdr.eionet.europa.eu%2Fhelp%2Fnatura2000%2FDocuments%2FRef%2Fthreats_pressures_FINAL_20110330.xls&wdOrigin=BROWSELINK

²⁵ Beije et al. (2012), p. 874.

²⁶ Beije et al. (2012), p. 877.

²⁷ Nederlandse naam: Vals essenvlieskelkje, naar de vruchtlichamen die door de geslachtelijke vorm (*Hymenoscyphus fraxineus*) op de bladstelen van afgevallen essenbladeren worden gevormd.

²⁸ De reden dat essenhakhout sterk te lijden heeft van essentaksterfte zal niet zijn gelegen in de genetische samenstelling van de betreffende essen, maar in de milieuomstandigheden en het gegeven dat jonge scheuten gevoeliger zijn voor aantasting dan oude takken (Jelle Hiemstra, boomziektenexpert, Wageningen, persoonlijke mededeling op 2 mei 2022). Daarnaast treedt mogelijk besmetting op bij het terugzetten (snoeien) van het hakhout door gebrekkige hygiëne en wondontsmetting- en verzorging.

oudere bomen worden minder aangetast dan jonge en meer licht remt de aantasting (Erfmeier et al., 2019; Matisone et al., 2021). Er bestaat geen behandeling waarmee aangetaste bomen kunnen worden genezen. Verwijdering van afgevallen blad vermindert de infectiedruk maar omdat sporen met de wind van elders kunnen worden aangevoerd is dit geen garantie voor het uitblijven van nieuwe infecties²⁹.

De inheemse es (*Fraxinus excelsior*) is zeer gevoelig voor de ziekte, maar er bestaan grote verschillen tussen individuen in de mate van gevoeligheid. Volledig resistente essencultivars ontbreken vooralsnog. Het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland verzamelt essen die ondanks de essentaksterfte gezond zijn gebleven en toetst deze op resistentie tegen de ziekte, om zo essenlijnen te kunnen ontwikkelen die de huidige vatbare aanplant kunnen vervangen³⁰. In zaailingpopulaties van *Fraxinus excelsior* is 1-2% van de bomen sterk verminderd vatbaar³¹; recente schattingen geven aan dat 15-30% van de essenbomen in een besmet gebied zich ondanks de infectiedruk handhaaft (Coker et al., 2019; Sankus, 2019). Vochtige essen-elzenbossen (habitatype H91E0) zijn bijzonder gevoelig voor de ziekte, maar minder wanneer het om basisch water gaat (Erfmeier et al., 2019). Voor het management van essentaksterfte wordt geadviseerd om aangetaste bomen niet te vellen tenzij er sprake is van een veiligheidsrisico, omdat veel aangetaste bomen lang zo niet onbeperkt in leven blijven³², om bij snoei bioveiligheidsmaatregelen in acht te nemen (hygiëne) en om afgevallen blad zoveel mogelijk te verwijderen (Sankus, 2019).

De Nota van toelichting op het Aanwijzingsbesluit (2015), uitgebracht toen de schimmel al geruime tijd in Nederland aanwezig was, noemt omvorming door inboeten³³ met andere boomsoorten een kansrijke optie om de epifytische mossenflora te behouden. Naar aanleiding van bezwaren vanwege de essentaksterfte tegen het aanwijzen van Kolland & Overlangbroek als Natura 2000-gebied merkt de Nota daarover het volgende op:

“Los van de essentaksterfte is het duidelijk dat de natuurwaarden van het gebied al lange tijd ernstig te lijden hebben van verdroging. Zowel Kolland als Overlangbroek behoorden niet voor niets tot de TOP-gebieden waar de verdroging van de natuur moet worden tegengegaan. Beheerplan en PAS-gebiedsanalyse voorzien in de verdere aanpak van het probleem. Essentaksterfte is een extra complicatie voor het beheer, hetgeen echter niet betekent dat de verdrogingsbestrijding nog langer kan worden uitgesteld. Ondanks het optreden van deze ziekte kan het habitatype behouden blijven door in te boeten met andere boomsoorten die daarin thuishoren. Daarvoor blijven maatregelen tegen verdroging essentieel omdat de omvorming van het essenhakhout slechts kan slagen bij geschikte watercondities.³⁴ [...] Door de sterfte is er, met name in het essenhakhout, een toenemende verruiging door de toename van licht³⁵. Het effect is wat minder in percelen waar het essenhakhout gemengd is met elzenhakhout, die geen last van de schimmel heeft. Daarom is het

²⁹ <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/plant-research/Open-teelten/bomen-fruit/10-vragen-over-Essentaksterfte.htm>

³⁰ <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23720>

³¹ <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksinstituten/plant-research/Open-teelten/bomen-fruit/10-vragen-over-Essentaksterfte.htm> ; <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23720>

³² Bomen hebben met het oog op hun lange levensduur (eeuwen) afweermechanismen ontwikkeld waarmee zij schimmelinfecties kunnen inkapselen en zo gezond verder leven. Delen van de boom, bijvoorbeeld bepaalde takken, sterven dan af zonder dat de boom eraan ten gronde gaat. Dit verschijnsel staat in de literatuur bekend als ‘compartmentalization of decay in trees’. Het komt ook bij verhoutende kruiden voor in reactie op infectie van de houtvaten (onderzoek van de eerste auteur). De mate van genetische resistentie en de milieucondities hebben invloed op het succes van dit mechanisme. Essentaksterfte is hier een voorbeeld van, anders dan bijvoorbeeld iepenziekte waar het vaatstelsel van aangetaste bomen systemisch wordt aangetast en aangetaste bomen van een vatbaar ras bij infectie ten dode zijn opgeschreven.

³³ Inboeten betekent vervanging van aanplant door andere boomsoorten.

³⁴ Nota van toelichting bij Aanwijzingsbesluit (2015), p. 17.

³⁵ Verruiging kan diverse oorzaken hebben, waaronder te hoge stikstofdeposities, ontwatering en in het geval van essenhakhout ook het verdwijnen van een gesloten bladerdek.

beheeradvies bij essentaksterfte inmiddels bijgesteld [...] ³⁶. Zodra er resistente essen beschikbaar zijn afkomstig van 'exemplaren die de ziekte doorstaan hebben' zou daarmee ingeboet kunnen worden. Voorlopig wordt geadviseerd in te boeten met andere boomsoorten uit het Vogelkers-essenbos, waaronder iepen. Ondanks deze ziekte blijft, mede doordat de boomsoorten waarmee ingeboet wordt in hetzelfde habitatype voorkomen, het habitatype behouden. Wel kan er tijdelijk een vermindering zijn van de kwaliteit. Omstreeks 2018 zijn de ingeboete boomsoorten voldoende hoog, zodat het bladerdak zich sluit, verdere verruiging door onder andere braam wordt tegengegaan en de kwaliteit van het habitatype is gegarandeerd. Hierdoor is behoud van de kwaliteit ook in beheerplanperiode veiliggesteld. Dan zijn ook de andere herstelmaatregelen uitgevoerd, waarvan het habitatype ook profiteert." ³⁷

Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de aanwezigheid van essenhakhout bepalend is voor de structuur en kwaliteit van het habitatype H91EOC in Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek. Vervanging van essen door andere boomsoorten dient daarom enkel als tijdelijke overbrugging te worden ingezet, waarbij de bestaande essen zoveel mogelijk zouden moeten worden behouden met het oog op de zeldzame mossenflora en deels ook nieuwe essen zouden moeten worden bijgeplant (dus niet uitsluitend andere boomsoorten). Te verwachten is dat op termijn essenrassen beschikbaar zullen komen die voldoende resistent zijn tegen essentaksterfte, waarmee het essenhakhout dan in zijn oorspronkelijke vorm kan worden hersteld.

1.4.5. Verkeerd beheer

Volgens het standaardgegevensformulier is het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek in hoge mate gevoelig voor verkeerd beheer binnen het gebied (drukfactorcode G05.07) ³⁸. Correct beheer van het hakhout speelt een grote rol bij de instandhouding van het habitatype H91EOC. Voor de biodiversiteit is het gunstig om tenminste op een deel van de plaatsen het kapregime te behouden dan wel weer ter hand te nemen ³⁹. Vooral kleinschalig (dus niet vlaktegwijs) kapbeheer wordt aanbevolen, het periodiek 'oplichten' van opgaande bossen. Zowel de fauna als broekbosplanten (en de bijbehorende entomofauna) profiteren hiervan. Dit geldt voor de Vogelkers-Essenbossen en niet voor de Elzenbroekbossen. Deze laatste zijn van nature lichtrijk en schaduwtolerante bosplanten zijn vrijwel afwezig. Bij Vogelkers-essenbossen (H91EOC) ligt dit anders. Periodieke verhoging van de lichtinval is in dit bostype gunstig voor de vestiging van bosplanten, op voorwaarde dat de vrijstelling van korte duur is. De wijze waarop het kapbeheer wordt uitgevoerd is van grote invloed op de effecten. Het is belangrijk dat het kapbeheer zorgvuldig gebeurt, zonder dat hakhoutstoven en de bodem worden beschadigd (Beije et al., 2012) ⁴⁰. Hakhoutstoven (levend en dood) maken deel uit van de structuur van het habitatype; goede structuur en functie zijn parameters voor de kwaliteit ervan.

1.4.6. Versnippering

Een algemene regel bij verzwakte populaties van kwetsbare soorten is dat versnippering van het leefgebied (het habitat) moet worden voorkomen. Wanneer populaties uiteenvallen treedt genetische versmalling op en nemen de overlevingskansen van de populatie op termijn af. Om dit tegen te gaan stuurt de overheid op ontsnippering van leefgebieden, bijvoorbeeld door corridors in

³⁶ Nota van toelichting bij Aanwijzingsbesluit (2015), p. 18.

³⁷ Nota van toelichting bij Aanwijzingsbesluit (2015), p. 18.

³⁸ <https://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=NL2003024>; voor uitleg codes zie https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcdr.eionet.europa.eu%2Fhelp%2Fnatura2000%2FDocuments%2FRef_threats_pressures_FINAL_20110330.xls&wdOrigin=BROWSELINK

³⁹ Het hakhoutbeheer in het Kromme Rijngebied is na de Tweede Wereldoorlog teruggelopen. Sinds 1996 had de provincie Utrecht een subsidieregeling voor hakhoutbeheer. In 2001 is een actieplan verschenen voor het instandhouden van het essenhakhout in het Kromme Rijngebied (Wondergem, 2009).

⁴⁰ Beije et al. (2012), p. 877-878.

te richten in de vorm van houtwallen en watergangen (de zogeheten groenblauwe dooradering) (zie bijvoorbeeld Van Doorn et al., 2021).

Versnippering van natuurgebieden van het habitatype H91E0C zoals bij Kolland en Overlangbroek is ongunstig voor de hydrologie daarvan (Beije et al., 2012). Locale maatregelen tegen verdroging zoals het dempen van dichtbij gelegen sloten kunnen slechts in geringe mate de aantasting van het regionale systeem compenseren. In gebieden waar grootschalige maatregelen mogelijk zijn, dragen zij belangrijk bij aan het robuuster maken van natuurgebieden en kunnen Beekbegeleidende bossen dus beter worden beschermd door een 'schone' omgeving. De effectiviteit en duurzaamheid van dergelijke maatregelen zijn dan relatief groot, al zijn de positieve effecten pas op langere termijn te verwachten. Stroomgebieden met een groot aandeel natuur bieden in het algemeen meer mogelijkheden voor hydrologisch herstel dan gebieden die overwegend in agrarisch gebruik zijn (Beije et al., 2012, p. 882). Voor Kolland en Overlangbroek biedt ontsnippering dus kansen voor herstel van het habitatype.

1.4.7. Juridische gevolgen

Uit veranderingen in ecologische omstandigheden kan de noodzaak ontstaan om veranderingen in het netwerk van aangewezen gebieden aan te brengen. Art. 9 Habitatrictlijn voorziet zelfs expliciet in een mogelijkheid van de Europese Commissie om een speciale beschermingszone haar status te ontnemen 'wanneer de natuurlijke ontwikkeling [...] dat rechtvaardigt' (Backes et al., 2021, p. 33). Dit vereist wel dat de verslechtering niet meer kan worden gekeerd. Zelfs natuurlijke processen zijn onvoldoende reden om een verslechtering maar te laten gebeuren (Europese Commissie, 2019, p. 26-27). Dergelijke processen moet de lidstaat afremmen (Backes et al., 2021, p. 57). Het natuurlijke proces van de essentaksterfte is dus onvoldoende om bij voorbaat verslechtering van het habitat te accepteren. De vraag of de verslechtering in dit geval is toegestaan hangt dus af van de haalbaarheid van maatregelen om deze verslechtering te voorkomen of af te remmen. De Nota van toelichting bij het Aanwijzingsbesluit (2015) gaat ervan uit dat het habitatype kan worden behouden mits de juiste beheersmaatregelen worden getroffen, met name hydrologisch en qua beplanting.

2. Probleemstelling

Het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is sinds de plaatsing op de communautaire lijst door de Europese Commissie in 2004 en ook na de aanwijzing in 2015 als speciale beschermingszone onder de Habitatrictlijn ernstig, steeds verder en in de afgelopen vijf jaar steeds zichtbaarder achteruitgegaan in kwaliteit en areaal aan habitatype H91E0C. Er is sprake van voortschrijdende essentaksterfte, verdroging, vermesting, verruiging, verzuring, verrotting, verdwijning en verwijdering van hakhoutstoven, aanplant van gebieds- en habitatsvreemde boomsoorten en gebrekkig onderhoud in het algemeen. Invasieve en/of habitatvreemde bomen, struiken en kruiden verdringen de oorspronkelijke vegetatie (Maes, 2021).

Doel van dit rapport is om een feitelijke beschrijving te geven van de bevindingen op bovenstaande vlakken, een analyse van de juridische kaders, observaties ten aanzien van de implementatie van het aanwijzingsbesluit door de provincie Utrecht, het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden' en de terreinbeheerders (Staatsbosbeheer en Kolland B.V.) en aanbevelingen om verdere verslechtering van het gebied te voorkomen en het referentieniveau te bereiken.

3. Bevindingen

3.1. Vegetatie

3.1.1. Oorspronkelijke situatie

De vegetatieopnames van het gebied in de landelijke vegetatiedatabank (peildatum 28 januari 2022; Hennekens et al., 2014) van Wageningen Environmental Research (WENR, voorheen Alterra)⁴¹ werden onderzocht met hulp van de beheerder van de databank. Naast de es werden de volgende soorten bomen en heesters aangetroffen: zwarte els (21 uit 82 opnames), sleedoorn (15 uit 82 opnames), zomereik (8 uit 82 opnames), eenstijlige meidoorn (7 uit 82 opnames), gewone vlier (2 uit 82 opnames), wilg (2 uit 82 opnames), Gelderse roos (1 uit 82 opnames) en gewone vogelkers (*Prunus padus*; 1 uit 82 opnames). Maes (2021) meldt ook gladde iep, schietwilg, grauwe wilg, wilde lijsterbes, gewone vlier, sporkehout en niet-autochtone griendwilgen.

Tabel 1. Soorten aangetroffen in vegetatieopnames het beschermde gebied van Overlangbroek (in totaal 82 opnames tussen 1967 en 2015; bron: Landelijke Vegetatiebank Wageningen Environmental Research).

WETENSCHAPPELIJKE NAAM	NEDERLANDSE NAAM	AANTAL OPNAMES
<i>Brachythecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos	43
<i>Fraxinus excelsior</i>	Gewone es	38
<i>Hypnum cupressiforme/andoi</i>	Gewoon klauwtjesmos	33
<i>Kindbergia praelonga</i>	Fijn laddermos	30
<i>Lepraria incana</i>	Gewone poederkorst	29
<i>Plagiothecium nemorale</i>	Groot platmos	24
<i>Homalia trichomanoides</i>	Spatelmos	23
<i>Urtica dioica</i>	Grote brandnetel	22
<i>Bryum capillare</i>	Gedraaid knikmos	22
<i>Alnus glutinosa</i>	Zwarte els	21
<i>Deschampsia cespitosa</i>	Ruwe smele	21
<i>Poa trivialis</i>	Ruw beemdgras	18
<i>Prunus spinosa</i>	Sleedoorn	15
<i>Mnium hornum</i>	Gewoon sterrenmos	13
<i>Amblystegium serpens</i>	Gewoon pluisdraadmos	12
<i>Brachythecium populeum</i>	Penseeldikkopmos	11
<i>Galium aparine</i>	Kleefkruid	11
<i>Circaea lutetiana</i>	Groot heksenkruid	11
<i>Isothecium alopecuroides</i>	Recht palmpjesmos	11
<i>Phragmites australis</i>	Riet	10
<i>Alopecurus geniculatus</i>	Geknikte vossenstaart	10
<i>Lophocolea heterophylla</i>	Gedrongen kantmos	10
<i>Rubus caesius</i>	Dauwbraam	10
<i>Alopecurus pratensis</i>	Grote vossenstaart	10
<i>Homalothecium sericeum</i>	Gewoon zijdemoos	9
<i>Eurhynchium striatum</i>	Geplooid snavelmos	9
<i>Thamnobryum alopecurum</i>	Struikmos	9
<i>Phalaris arundinacea</i>	Rietgras	9
<i>Ranunculus repens</i>	Kruipende boterbloem	9
<i>Thuidium tamariscinum</i>	Gewoon thujamos	9
<i>Glechoma hederacea</i>	Hondsdrif	8
<i>Quercus robur</i>	Zomereik	8
<i>Plagiomnium undulatum</i>	Gerimpeld boogsterrenmos	8
<i>Agrostis stolonifera</i>	Fioringras	8
<i>Radula complanata</i>	Gewoon schijfjesmos	7

⁴¹ <https://synbiosis.alterra.nl/lvd2/#Vegetatieopnamen>

<i>Lolium perenne</i>	Engels raaigras	7
<i>Crataegus monogyna</i>	Eenstijlige meidoorn	7
<i>Humulus lupulus</i>	Hop	7
<i>Poa annua</i>	Straatgras	7
<i>Angelica sylvestris</i>	Gewone engelwortel	6
<i>Brachythecium reflexum</i>	Gekromd dikkopmos	6
<i>Juncus effusus</i>	Pitrus	6
<i>Lophocolea bidentata</i>	Gewoon kantmos	6
<i>Calamagrostis canescens</i>	Hennegras	5
<i>Rubus</i> subgen. <i>Rubus</i>	Braam	5
<i>Rumex obtusifolius</i>	Ridderzuring	5
<i>Brachythecium species</i>	Dikkopmos (G)	4
<i>Brachythecium salebrosum</i>	Glad dikkopmos	4
<i>Carex remota</i>	IJle zegge	4
<i>Galium palustre</i> s.l.	Moeraswalstro	4
<i>Bromus hordeaceus</i> subsp. <i>hordeaceus</i>	Zachte dravik	4
<i>Plagiomnium cuspidatum</i>	Spits boogsterrenmos	4
<i>Fissidens taxifolius</i>	Kleivedermos	4
<i>Stachys sylvatica</i>	Bosandoorn	4
<i>Lemna minor</i>	Klein kroos	4
<i>Taraxacum species</i>	Paardenbloem (G)	4
<i>Solanum dulcamara</i>	Bitterzoet	4
<i>Neckera complanata</i>	Glad kringmos	4
<i>Rubus</i> sect. <i>Corylifolii</i>	Wasbraam	3
<i>Rumex crispus</i>	Krulzuring	3
<i>Holcus lanatus</i>	Gestreepte witbol	3
<i>Fissidens species</i>	Vedermos (G)	3
<i>Elytrigia repens</i>	Kweek	3
<i>Scrophularia nodosa</i>	Knopig helmkruid	3
<i>Trifolium repens</i>	Witte klaver	3
<i>Moehringia trinervia</i>	Drienerfmuur	3
<i>Galeopsis tetrahit</i>	Gewone hennepnetel	3
<i>Glyceria fluitans</i>	Mannagras	3
<i>Trifolium pratense</i>	Rode klaver	3
<i>Calliergon cordifolium</i>	Hartbladig puntmos	3
<i>Galeopsis species</i>	Hennepnetel (G)	2
<i>Spirodela polyrrhiza</i>	Veelwortelig kroos	2
<i>Glyceria maxima</i>	Liesgras	2
<i>Cerastium fontanum</i> subsp. <i>vulgare</i>	Gewone hoornbloem	2
<i>Peltigera praetextata</i>	Ruig leermos	2
<i>Ranunculus acris</i>	Scherpe boterbloem	2
<i>Brachythecium velutinum</i>	Fluweelmos	2
<i>Peltigera species</i>	Leermos (G)	2
<i>Sambucus nigra</i>	Gewone vlier	2
<i>Carex elongata</i>	Elzenzegge	2
<i>Bryum capillare</i> var. <i>flaccidum</i>	Boomknikmos	2
<i>Anomodon viticulosus</i>	Groot touwtjesmos	2
<i>Trifolium dubium</i>	Kleine klaver	2
<i>Dactylis glomerata</i>	Kropaar	2
<i>Typha latifolia</i>	Grote lisdodde	2
<i>Carduus crispus</i>	Kruldistel	2
<i>Sparganium erectum</i> s.l.	Grote egelskop (groep)	2
<i>Ficaria verna</i> s.l.	Speenkruid	2
<i>Symphytum officinale</i>	Gewone smeerwortel	2
<i>Rumex sanguineus</i>	Bloedzuring	2
<i>Cirsium palustre</i>	Kale jonker	2
<i>Oxyrrhynchium hians</i>	Kleisnavelmos	2
<i>Aulacomnium androgynum</i>	Gewoon knopjesmos	1
<i>Stellaria media</i>	Vogelmuur	1
<i>Calliergonella cuspidata</i>	Gewoon puntmos	1
<i>Lotus pedunculatus</i>	Moerasrolklaver	1
<i>Potamogeton pusillus</i>	Tenger fonteinkruid	1
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>	Kikkerbeet	1

<i>Iris pseudacorus</i>	Gele lis	1
<i>Viburnum opulus</i>	Gelderse roos	1
<i>Lysimachia nummularia</i>	Penningkruid	1
<i>Silene flos-cuculi</i>	Echte koekoeksbloem	1
<i>Salix fragilis</i>	Kraakwilg	1
<i>Ficaria verna</i> subsp. <i>verna</i>	Gewoon speenkruid	1
<i>Salix cinerea</i>	Gauwe en Rossige wilg	1
<i>Epilobium species</i>	Basterdwederik (G)	1
<i>Carex otrubae</i>	Valse voszegge	1
<i>Carex acutiformis</i>	Moeraszegge	1
<i>Cladonia coniocraea</i>	Smal bekermos	1
<i>Rubus species</i>	Braam (G)	1
<i>Cirriophyllum piliferum</i>	Haarspitsmos	1
<i>Equisetum fluviatile</i>	Holpijp	1
<i>Rhynchosstegium confertum</i>	Boomsnavelmos	1
<i>Isoetecium myosuroides</i>	Knikkend palmpjesmos	1
<i>Hottonia palustris</i>	Waterviolier	1
<i>Valeriana officinalis</i>	Echte valeriaan	1
<i>Molinia caerulea</i>	Pijpenstrootje	1
<i>Metzgeria furcata</i>	Bleek boomvorkje	1
<i>Heracleum sphondylium</i>	Gewone berenklaauw	1
<i>Lemna trisulca</i>	Puntkroos	1
<i>Callitriche species</i>	Sterrenkroos (G)	1
<i>Zygodon viridissimus</i> var. <i>viridissimus</i>	Echt iepenmos	1
<i>Plagiothecium denticulatum</i>	Glanzend platmos	1
<i>Arrhenatherum elatius</i>	Glanshaver	1
<i>Rumex acetosa</i>	Veldzuring	1
<i>Prunus padus</i>	Vogelkers	1
<i>Lythrum salicaria</i>	Grote kattenstaart	1
<i>Alliaria petiolata</i>	Look-zonder-look	1
<i>Persicaria amphibia</i>	Veenwortel	1
<i>Fissidens exilis</i>	Dwergvedermos	1
<i>Dryopteris carthusiana</i>	Smalle stekelvaren	1
<i>Persicaria hydropiper</i>	Waterpeper	1
<i>Lepraria lobificans</i>	Gelobde poederkorst	1
<i>Anthriscus sylvestris</i>	Fluitekruid	1
<i>Geum urbanum</i>	Geel nagelkruid	1
<i>Poa nemoralis</i>	Schaduwgras	1
<i>Bromus hordeaceus</i> s.l.	Zachte/Duindravik	1
<i>Porella platyphyllo</i>	Gewoon pelsmos	1
<i>Myosotis arvensis</i>	Akkervergeet-mij-nietje	1
<i>Fissidens bryoides</i>	Gezoomd vedermos	1
<i>Carex riparia</i>	Oeverzegge	1
<i>Cerastium glomeratum</i>	Kluwenhoornbloem	1
<i>Arctium lappa</i>	Grote klit	1
<i>Rubus fruticosus</i> s.l.	Gewone braam	1
<i>Plantago major</i> subsp. <i>major</i>	Grote weegbree	1

Kenmerkende boomsoorten voor het habitatsubtype H91E0C voor heel Nederland zijn, blijkens een search in de landelijke databank samen met de beheerder van de databank (Stephan Hennekens), de soorten els (*Alnus glutinosa*), es (*Fraxinus excelsior*), lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), ruwe berk (*Betula pubescens*), grauwe wilg (*Salix cinerea*), zomereik (*Quercus robur*) en (zelden: 1%) de gewone vogelkers (*Prunus padus*). Daarvan komen lijsterbes en ruwe berk in het betreffende gebied echter niet voor. De typische soorten volgens het profielendocument worden gegeven in Tabel 2.

Tabel 2. Typische soorten voor habitatype H91E0C (Ministerie van LNV, 2008)⁴².**REPTIELEN**

Vuursalamander	<i>Salamandra salamandra ssp. terrestris</i>
----------------	--

INSECTEN

Grote ijsvogelvinder	<i>Limenitis populi</i>
Grote weerschijnvlinder	<i>Apatura iris</i>
Kleine ijsvogelvinder	<i>Limenitis camilla</i>
-	<i>Lepidostoma hirtum</i>

MOSSEN

Groot touwtjesmos	<i>Anomodon viticulosus</i>
Spatelmos	<i>Homalia trichomanoides</i>

VAATPLANTEN

Alpenheksenkruid	<i>Circaea alpina</i>
Bittere veldkers	<i>Cardamine amara</i>
Bloedzuring	<i>Rumex sanguineus</i>
Bosereprijs	<i>Veronica montana</i>
Bosmuur	<i>Stellaria nemorum</i>
Bospaardenstaart	<i>Equisetum sylvaticum</i>
Boswederik	<i>Lysimachia nemorum</i>
Gele monnikskap	<i>Aconitum vulparia</i>
Gladde zegge	<i>Carex laevigata</i>
Groot springzaad	<i>Impatiens noli-tangere</i>
Hangende zegge	<i>Carex pendula</i>
Klein heksenkruid	<i>Circaea x intermedia</i>
Knikkend nagelkruid	<i>Geum rivale</i>
Paarbladig goudveil	<i>Chrysosplenium oppositifolium</i>
Reuzenpaardenstaart	<i>Equisetum telmateia</i>
Slanke zegge	<i>Carex strigosa</i>
Verspreidbladig goudveil	<i>Chrysosplenium alternifolium</i>
Witte rapunzel	<i>Phyteuma spicatum ssp. spicatum</i>

VOGELS

Appelvink	<i>Coccothraustes coccothraustes ssp. coccothraustes</i>
Boomklever	<i>Sitta europaea ssp. caesia</i>
Grote bonte specht	<i>Dendrocopos major ssp. pinetorum</i>
Matkop	<i>Parus montanus ssp. Rhenanus</i>
Nachtegaal (mogelijk)	<i>Luscinia megarhynchos ssp. Megarhynchos</i>

ZOOGDIEREN

Waterspitsmuis	<i>Neomys fodiens ssp. fodiens</i>
----------------	------------------------------------

Het profielendocument dateert van 2008, voordat Kolland & Overlangbroek als subtype C werd gekwalificeerd (2015). Hierdoor vallen bijvoorbeeld Spatelmos en Groot touwtjesmos in dit document onder subtype B, aangezien op het moment van opstellen het gebied als subtype B kwalificeerde. De positie van de nachtegaal onder (zuiver) subtype B dan wel elzenhakhout (verplaatst subtype) is onbekend.

Verdere kenmerken die wijzen op een goede structuur en functie van een gebied met dit habitatype (onderdeel van de kwaliteit) zijn:

- Periodieke overstroming met rivier- of beekwater;
- Dominantie van wilgen, zwarte populier, gewone es, iep of zwarte els;
- Bedekking van exoten < 5%;
- Veel op het hout groeiende soorten (epifyten) (subtype A en B);

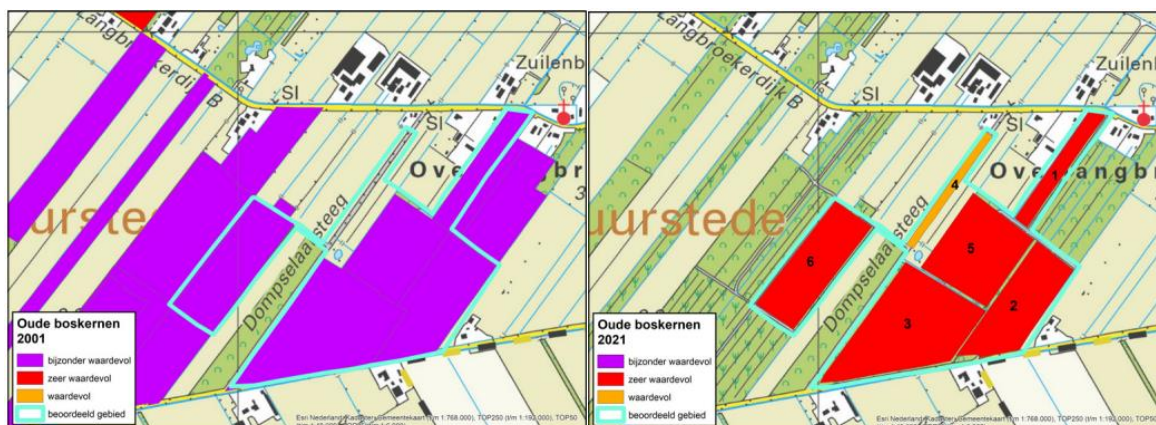
⁴² Ministerie van LNV (2008), p. 6.

- Hakhoutbeheer (in gecultiveerde typen van bos) (subtype A en B);
- Gevarieerde bosstructuur en gemengde soortensamenstelling (subtype B en C);
- Aanwezigheid van oude levende of dode dikke bomen en/of oude hakhoutstoven;
- Bloemrijk voorjaarsaspect (subtype C);
- Aanwezigheid van kwel en/of bronnen (subtype C);
- Optimale functionele omvang: vanaf tientallen hectares (alle subtypes).

Het profielendocument dateert van 2008, voordat Kolland & Overlangbroek als subtype C werd gekwalificeerd (2015). Hierdoor ontbreken in dit document bijvoorbeeld hakhoutbeheer en epifyten onder subtype C, aangezien op het moment van opstellen het gebied als subtype B kwalificeerde.

3.1.2. Huidige situatie

Ten tijde van de opname van het gebied Kolland & Overlangbroek in de Europese lijst werd het gebied ecologisch gekwalificeerd als bijzonder waardevol (Maes, 2021), zowel de delen die formeel als habitatype H91E0C werden gekwalificeerd als het essenhakhout in het gebied dat de status H0000 kreeg. De status is sindsdien aanzienlijk slechter, maar een deel van het gebied is nog altijd zeer waardevol, ook al is de kwaliteit teruggelopen (Figuur 5). De kwalificatie van oude boskernen is te lezen als de aanwezigheid van hoge kwaliteit essenhakhout dat tot H91E0C behoort (de oude boskern bestaat in dit gebied uit essenhakhoutstoven).

Figuur 5. Waardering van het Natura 2000-gebied Overlangbroek in 2001 (links) en 2021 (rechts); paars - bijzonder waardevol, rood - zeer waardevol, oranje - waardevol. De kwaliteit van het gebied is in 20 jaar, vrijwel de periode sinds de aanmelding (2004), teruggelopen van de hoogste categorie, bijzonder waardevol, naar één categorie lager, zeer waardevol (Maes, 2021).

In de maanden januari tot en met mei 2022 werd het betreffende gebied meermalen bezocht, alsook essenhakhout in de omgeving buiten het gebied. Op 14 januari waren bij een bezoek aan Overlangbroek ook aanwezig de boswachter (Chris Hartman) en projectmanager (Maarten van der Valk), beide van Staatsbosbeheer. Het volgende werd geconstateerd in het veld:

- In het beschermde gebied in Overlangbroek⁴³ is sprake van grootschalige verruiging met de invasieve bramensoort dijkviltbraam (*Rubus armeniacus*) die tot 3-5 meter hoog is en grote delen van het hakhout volledig overwoekert (Van Dort, 2020; Maes, 2021). Hier en daar steken nog toppen van hakhoutbomen boven de bramen uit. Ook is er sprake van woekering

⁴³ Hetzelfde is het geval in Kolland en Oud Kolland (Van Dort, 2020).

van brandnetels (*Urtica dioica*), hetgeen net als verbraming in het algemeen⁴⁴ en specifiek ook voor dit habitatype een indicator is van teveel stikstof (Beije et al., 2012, p. 876).

- In het beschermde gebied in Overlangbroek is het essenhakhout in areaal fors afgenomen. Veel stoven zijn dood of verdwenen. De resterende stoven zijn deels aangetast door essentaksterfte. Op de overgebleven stoven, de levende zowel als dode, floreert de specifieke mossenvegetatie (Touwtjesmosgemeenschap) nog altijd, ook in het volle zonlicht. De dode stoven rotten echter weg, vooral onder het bramenstruweel waar de luchtvochtigheid het hoogst is. Door de essentaksterfte en algehele verruiging, verbraming en achteruitgang is het gebied sterk aan het veranderen, maar wat ervan over is blijft nog altijd zeer waardevol omdat het zeldzame Touwtjesmosgezelschap op de resterende stoven nog altijd aanwezig is (Van Dort, 2020; Maes, 2021).
- Staatsbosbeheer heeft op een deel van het terrein groot onderhoud uitgevoerd (Figuur 6, Figuur 7), waarbij met zwaar materieel nieuwe paden zijn gecreëerd door het restant hakhout en paden deels zijn opgehoogd met een puinfundering⁴⁵, ten behoeve van toegang met machines⁴⁶. Daarbij zijn blijkens eigen waarnemingen (waarschijnlijk dode) essenstoven met de specifieke mossensoorten omvergereden en afgevoerd. Een dergelijke aanpak is ongunstig voor het habitatype (Beije et al., 2012)⁴⁷. Bij het onderhoud zijn de invasieve bramen op het bewuste deelterrein verwijderd en is het openvallende terrein ingeplant met jong materiaal van boomsoorten van Nederlandse origine uit eigen kwekerij. Het gaat daarbij om esdoorn (*Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*), winterlinde (*Tilia cordata*), zoete kers (*Prunus avium*), hazelaar (*Corylus avellana*), haagbeuk (*Carpinus betulus*), populier (*Populus nigra*), els (*Alnus glutinosa*), fladderiep (*Ulmus laevis*) en zomereik (*Quercus robur*). Van de aangeplante soorten hoort een deel niet thuis in het gebied en ook niet in het habitatype H91E0 (Maes, 2021), namelijk *Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*, *Tilia cordata*, *Prunus avium*, *Corylus avellana*, *Carpinus betulus* (zie paragraaf 3.1.1). Dit zijn soorten uit andere bostypen dan H91E0C en daarmee verandert het habitatype in een niet langer karakteristiek bostype (Maes, 2021) en in wezen niet langer een natuurlijk habitatype. Doel van de heraanplant is volgens Staatsbosbeheer de vervanging van het essenhakhout door opgaand bos, bestaand uit Nederlandse boomsoorten waar de specifieke mossenflora op zou kunnen floreren⁴⁸. Dit op aansturing van provincie Utrecht, die het hakhout niet meer in stand wil houden⁴⁹. De gekozen soorten voor herinplant zijn geselecteerd op advies van de voormalig ecooloog van Staatsbosbeheer (tevens mossenspecialist) dhr. H.E. Wondergem en de onderzoekers dr. Patrick Hommel en dr.ir. Jan den Ouden van Wageningen University & Research, in lijn met het Beheerplan (2019).

Met de vervanging van het essen-/elzenhakhout wordt habitatype H91E0C feitelijk vernietigd en vervangen door kunstmatig bos dat geen specifieke bescherming geniet (zie het arrest van de Raad van State inzake het Aanwijzingsbesluit 2010 ten aanzien van eiken-hazelaarbos in Kolland)⁵⁰. Onlangs werd een ecologisch advies uitgebracht aan provincie

⁴⁴ Op 10 mei 2022 meldde ook Staatsbosbeheerboswachter Harald Vliem dat het proces van verslechtering in het gebied de laatste jaren steeds duidelijker wordt op basis van het areaal bramen en brandnetels.

⁴⁵ De paden zijn aangelegd over het hakhout heen, hetgeen kwantitatieve achteruitgang van het habitatype betekent. Langs de paden groeit fluitekruid, dat niet in habitatype H91E0C thuishoort. Dit versterkt de kwantitatieve achteruitgang ervan.

⁴⁶ In het verleden werd hakhout met de hand gesnoeid (teruggezet).

⁴⁷ Beije et al. (2012), p. 877.

⁴⁸ Hiervoor is de aangeplante zomereik, hoewel habitateigen, ongeschikt vanwege de zure schors.

⁴⁹ Bij veldbezoeken werd door de auteurs van dit rapport gesproken met de terreinbeheerders van diverse landgoederen buiten het Natura 2000-gebied. Daarbij bleek dat ook zij van provincie Utrecht te horen hebben gekregen dat essenhakhout niet langer hoeft te worden behouden, net zo min als in het Natura 2000-gebied Kolland-Overlangbroek.

⁵⁰ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RVS:2012:BY3040>

Utrecht om een deel van de recent aangeplante boomsoorten weg te halen, teneinde de Natura 2000-doelen te kunnen behalen (Maes, 2021).

- Andere delen van het terrein hebben nog geen groot onderhoud gehad en zijn sterk verruigd en verwaarloosd. De medewerkers van Staatsbosbeheer geven aan dat volgens hen provincie Utrecht onvoldoende middelen beschikbaar stelt om het gebied, laat staan het dure hakhout, in stand te houden. De totaal ontvangen vergoeding voor bijvoorbeeld Overlangbroek, dat uit verschillende soorten beheertypes bestaat, bedroeg in 2021 slechts 84% van de werkelijke kosten. De vergoeding voor vochtig en hellingshakhout (N17.06), dat van toepassing is op het essenhakhout, bedraagt € 682 per hectare; per 2025 wordt dit echter verlaagd tot enkel een vergoeding voor haagbeuken- en essenbos van € 62,14 per hectare, een verlaging met een factor 10. Omvorming van het essenhakhout (habitattype H91E0C) tot opgaand haagbeuken- en essenbos, een heel ander habitattype, levert provincie Utrecht dus een aanmerkelijke besparing op⁵¹, echter in strijd met de verplichting onder de Habitatrichtlijn en de Wet Natuurbescherming om het beschermde Natura 2000-gebied in goede staat te houden dan wel te herstellen tot een goede staat. Het beschermde habitattype wordt willens en wetens omgezet in een ander, niet beschermd, habitattype. Als gevolg van de tekortschietende bekostiging is Staatsbosbeheer in elk geval niet in staat om het noodzakelijke onderhoud uit te voeren en is de enige optie om in een langjarige cyclus bij toerbeurt delen van het terrein helemaal overnieuw op te zetten, terwijl de rest van het gebied verruigt. Gebrekkig onderhoud van het essenhakhout (laat staan volledige beëindiging daarvan) is ongunstig voor het habitattype (Beije et al., 2012)⁵².
- In het beschermde gebied van Kolland is eveneens sprake van achterstallig hakhoutbeheer, waardoor de doorgeschoten essenstoven gevoelig zijn geworden voor wind en deels omgewaaid (Figuur 8). Er worden nieuwe bomen aangeplant die niet in het habitattype c.q. het gebied thuishoren, waaronder esdoorn (Figuur 9) en linde (Figuur 10). De toestand is vergelijkbaar met die in Overlangbroek.

Uit de waarnemingen komt naar voren dat essentaksterfte weliswaar voor aanzienlijke schade zorgt in het gebied, maar dat dit niet de enige verklaring is voor de verslechtering van het habitat. Bij het door de terreinbeheerders gevoerde beheer binnen de instructies van provincie Utrecht was een dergelijke verslechtering te voorzien (Beije et al., 2012). Ook elders in het Kromme Rijngebied is het essenhakhout zwaar aangetast door essentaksterfte (Van Dort, 2020), waarbij moet worden bedacht dat de ontwatering en stikstofdepositie daar even goed een sterke rol spelen. Het essenhakhout van met name Sterkenburg en Klein Sterkenburg (Figuur 11), maar ook Hindersteyn en Weerdesteyn, gelegen in NNN-gebied op relatief grote afstand van agrarische puntbelasters, is er echter duidelijk beter aan toe dan in Kolland & Overlangbroek. Het onderhoud van de essenstoven lijkt er beter dan in Overlangbroek en bramen worden verwijderd. Elders in het Kromme Rijngebied (bijvoorbeeld langs de Tiendweg bij Zeist) staan nog talrijke essen in relatief goede gezondheid. De mate van aantasting door essentaksterfte is afhankelijk van de milieuomstandigheden en het gevoerde beheer. Bomen worden in het algemeen zwaarder aangetast door schimmelziekten onder ongunstige dan onder goede omstandigheden.

⁵¹ Ook heeft provincie Utrecht de subsidieregeling voor landgoedeigenaren voor het onderhoud aan (essen)hakhout beëindigd, hetgeen over het Kromme Rijngebied als geheel een nog grotere besparing oplevert.

⁵² Beije et al. (2012), p. 877.

Figuur 6. Metershoge bramenwoekering te Overlangbroek. Op de achtergrond werkzaamheden met boormachine om gaten te maken voor de te planten bomen (januari 2022).

Figuur 7. Resterend essenhakhout te Overlangbroek, na verwijdering van het bramenstruweel. De meeste essenbomen zijn verwijderd en resterende elzen- en essenstoven (voor zover niet afgevoerd) zijn blijven staan. Aaneengesloten essenhakhout is zo veranderd in open terrein met hier en daar nog een stoof. Daartussen is jong plantgoed van gebieds- en habitatvreemde boomsoorten gepoot. (januari 2022).

Figuur 8. Omgewaaide essen in Kolland (mei 2022).

Figuur 9. Aanplant van esdoorn, een gebieds- en habitatvreemde soort, in Kolland (mei 2022).

Figuur 10. Aanplant van linde, een gebieds- en habitatvreemde soort, in Kolland (mei 2022).

Figuur 11. Gezond elzen-essenhakhout met hoog grondwaterpeil en kenmerkende flora op landgoed Klein Sterkenburg (juni 2022).

Over de staat van het gebied werd door de auteurs gesproken met boscoloog en mossenspecialist drs. Klaas van Dort, die sinds 2003 elke vier jaar mossenopnames voor provincie Utrecht in het gebied uitvoert (Van Dort, 2015, 2020), met vegetatiekundige drs. Bert Maes en met stikstofspecialist dr. Han F. van Dobben. Allen kennen het gebied Kolland & Overlangbroek goed en bevestigen de achteruitgang van het gebied.

Van Dort heeft zijn mossenopnames voor provincie Utrecht in het gebied moeten staken omdat diverse gemarkeerde essenstoven met de Touwtjesmosgemeenschap door de achteruitgang van het gebied en met name de bramen- en sleedoornwoekering domweg niet meer bereikbaar zijn (Van Dort, 2020)⁵³. Hij constateert dat allerlei specifieke soorten mossen nog altijd op de stoven aanwezig zijn, onder de bramenwoekeringen zowel als op levende en dode essenstoven in de volle zon. Zolang stoven nog rechtop staan is er van een floristische achteruitgang van de Touwtjesmosgemeenschap op die stoven vrijwel geen sprake (Van Dort, 2020, p. 13). Wel neemt met het verdwijnen van stoven het areaal substraat waarvan de Touwtjesmosgemeenschap afhankelijk is en de facto ook het areaal van het habitatype H91E0C af. Zoals het nu gaat qua beheer (verruiging, bramenwoekering) en essentaksterfte (aantasting van stoven) is het habitatype naar zijn oordeel ten dode opgeschreven. De dode stoven met de mossen rotten onder de bramenwoekeringen door de hoge luchtvochtigheid extra snel weg, waarmee het areaal nog meer afneemt. Er komen geen nieuwe stoven voor in de plaats, terwijl stoven de beste omgeving voor de Touwtjesmosgemeenschap zijn. Er vindt zo dus geen vernieuwing van het substraat voor de Touwtjesmosgemeenschap plaats, alleen afname. Op alle overgebleven stoven weet de Touwtjesmosgemeenschap zich desondanks goed te handhaven en incidenteel breiden soorten zich nog uit in de vorm van nieuwe vestigingen op naburige planten (Van Dort, 2020). Herstel blijft dus mogelijk mits er geschikt substraat terugkomt en de milieucondities alsnog gunstig worden. Van Dort hoopt dat het terugdringen van struweel en het planten van andere loofboomsoorten alsook een betere waterhuishouding hernieuwde vestigingskansen zal bieden aan de traag verbreidende soorten van de Touwtjesmosgemeenschap. Bij gunstige milieucondities is te verwachten dat de verspreidingsmogelijkheden van de mossen aanzienlijk zullen verbeteren. Onder de huidige ongunstige omstandigheden vindt alleen vegetatieve verspreiding plaats (afgebroken stukjes mos), terwijl bij gunstige omstandigheden ook geslachtelijke voortplanting plaatsvindt en sporen via de lucht kunnen worden meegevoerd⁵⁴.

Maes bracht onlangs advies uit aan provincie Utrecht over het gevoerde beheer (Maes, 2021) en sloeg alarm in de nationale media⁵⁵ over de teloorgang van het gebied door verruiging, verbraming en het vervangen van de essenstoven door habitatvreemde boomsoorten.

Het staat dus vast dat het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek dramatisch achteruit gaat, terwijl de specifieke soorten mossen zich vooralsnog kwalitatief, maar

⁵³ Van Dort (2020): "De enige op het landgoed [Kolland] voor monitoring in aanmerking genomen stoof LAKO1 is overwoekerd door bramen en zwaar aangetast door de kogelhoutzwam (*Daldinia concentrica*). [...] De enige meetstoof van Oud Kolland, OUKO1, huisvestte in voorgaande jaren vijf kensoorten van de Touwtjesmosgemeenschap. In hoeverre deze vegetatie heeft standgehouden is niet te zeggen. De stoof is opgegaan in een dicht braam- en sleedoornstruweel. Een complete inventarisatie was daardoor onmogelijk. [...] Staatbosbeheer bezit met Overlangbroek het grootste aaneengesloten essenhakhoutcomplex van Nederland. Zoals elders in het Kromme Rijngebied gaan ook de meeste stoven in Overlangbroek schuil achter vrijwel ondoordringbaar sleedoornstruweel, of ze zijn 'bedolven' onder een ruigte met onder meer bramen en brandnetels."

⁵⁴ Sommige soorten (zoals touwtjesmos) planten zich in Nederland zelden geslachtelijk voort. Deze moeten het hebben van afgebroken stengels en takjes die tot nieuwe planten uitgroeien. Ze zullen zich dus alleen in de directe omgeving van de moederplant vestigen (Ministerie van LNV, 2010). Van Dort (pers. meded., 27 mei 2022) merkt hierbij op dat de afwezigheid van geslachtelijke voortplanting mede het gevolg is van ongunstige milieuomstandigheden. Bij gunstige condities mag worden verwacht dat geslachtelijke voortplanting opnieuw plaatsvindt. Dit heeft belangrijke gevolgen voor de verspreidingsmogelijkheden van de mossen en de herkolonisatie van essenstoven. Mossensporen zijn extreem licht en kunnen met de lucht over grote afstanden worden verspreid tot op kilometers hoogte (Wamelink, pers. meded., 24 mei 2022).

⁵⁵ <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/ecoloog-bert-maes-neemt-het-op-voor-de-bedreigde-wilde-bomen-en-gaat-tekeer-tegen-klatskoekbomen~bd7c8f88/> (Volkskrant, 2 juli 2021)

vanwege het verlies aan essenstoven niet kwantitatief, hebben weten te handhaven. Het habitatype als zodanig loopt ernstig terug in areaal door essentaksterfte in combinatie met woekering van bramen waar kennelijk onvoldoende aan wordt gedaan. Met de overwoekering door invasieve bramen en door brandnetels en sleedoorns is het habitat deels veranderd in de Rompgemeenschap met Grote brandnetel van het Onderverbond der vochtige Elzen-Essenbossen⁵⁶, aangevuld met de invasieve dijkviltbraam die niet in Nederland thuishoort en met aangeplante habitatvreemde boomsoorten. De overgang van het Vogelkers-Essenbos naar deze rompgemeenschap aangevuld met invasieve bramen en habitatvreemde boomsoorten betekent een overgang binnen habitatype H91EOC van goed naar op zijn hoogst matig⁵⁷, oftewel een achteruitgang in kwaliteit van het habitatype H91EOC.

Uit het voorgaande volgt dat er zowel sprake is van een achteruit in areaal als in kwaliteit van het habitatype H91EOC, met inbegrip van achteruitgang in structuur.

3.2. Grondwaterpeil

3.2.1. Peilbeheer

3.2.1.1. Instructies Aanwijzingsbesluit (2015)

Uit de Nota van toelichting bij het Aanwijzingsbesluit van het Natura 2000-gebied (2015) blijkt dat het peilbeheer moest worden aangepast, waarbij de essenhakhoutpercelen een meer natuurlijk peilbeheer dienden te krijgen: hoog in de wintermaanden en laag in de zomermaanden. Bos- en landbouwpercelen zouden daarvoor een afzonderlijk peilbeheer krijgen, waarbij landbouwpercelen niet geheel konden worden ontzien, in elk geval niet voor de randzones van de agrarische graslandpercelen waar vernatting zou gaan optreden.

3.2.1.2. Beheerplan (2019)

De aanpassingen van het peilbeheer werden uitgewerkt in het Beheerplan (2019), waarin voor alle drie de deelgebieden de volgende herstelmaatregelen waren voorzien:

- Verondiepen van sloten die het kwelwater te snel afvoeren;
- Natuurlijk peilbeheer in alle sloten die van invloed zijn op het habitatype (in de winter hoge en in de zomer lage waterpeilen, en daarvoor een verschil in peil voor natuur- en agrarisch gebied);
- Greppels binnen de hakhoutpercelen weer watervoerend maken waardoor de zure neerslaglens van de percelen afgevoerd kan worden (hierdoor kan het kwelwater uit de rivier en de heuvelrug weer tot in de wortelzone komen en ontstaat een vochtiger klimaat, dat gunstig is voor karakteristieke mossen, flora en fauna);
- Realiseren ministuwttjes t.b.v. peilregulatie in de bospercelen.

Zowel de hydrologische herstelmaatregelen als de beheeraanpassingen waren bij het opstellen van het beheerplan al in uitvoering of zouden in de beheerplanperiode (2015-2021) worden uitgevoerd, in alle drie de deelgebieden in min of meer gelijke mate over de gehele oppervlakte (Beheerplan, 2019, p. 28).

⁵⁶ RG *Urtica dioica*-[*Alnion glutinosae*] (39RG4).

⁵⁷ Zie pagina 3 van het Profielendocument,

https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Habitattypen_profielen/Profiel_habitatype_91EO.pdf

3.2.1.3. Peilbesluiten (2008, 2019, 2022) en daarvoor uitgevoerde hydrologische werken

Ten tijde van het Aanwijzingsbesluit (2015) was het grondwaterpeil in Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek geregeld in het peilbesluit 'Langbroekerwetering 2008' van het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'. Het peil was als volgt:

- Een bovenpeil⁵⁸ van + 3,83 m N.A.P. voor Kolland en belendende agrarische percelen;
- Een bovenpeil van + 3,30 m N.A.P. voor Oud Kolland en belendende percelen;
- Een bovenpeil van + 2,80 m N.A.P. voor Overlangbroek en belendende percelen.

Na de aanwijzing van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is het peilbesluit van 2008 voor Kolland aangepast in 2019 (dat peilbesluit is recent echter vernietigd door de rechtbank, waardoor de oude situatie voor Kolland dus vooralsnog voortgezet wordt⁵⁹) en voor Overlangbroek en Oud Kolland op 11 mei 2022 (Hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden', 2022).

Kolland

Voor Kolland heeft het algemeen bestuur van het waterschap in december 2019 een wijziging van het peilbesluit Langbroekerwetering, landgoed Kolland (2019) vastgesteld⁶⁰, die zoals gezegd later door de rechtbank is vernietigd. Het besluit van 2019 werd genomen op verzoek van provincie Utrecht, in het kader van afspraken met het waterschap over de bestrijding van de verdroging binnen natuurgebieden, waaronder het Natura 2000-gebiedsdeel Kolland. Daarvoor werd een hydrologisch herstelplan opgesteld met als doel om de Natura 2000-percelen te isoleren van het omringende landbouwgebied en zo het peilbeheer optimaal af te kunnen stemmen op het behoud van de waardevolle essenhakhoutstoven. De afwatering van de agrarische percelen zou door de maatregelen uit het projectplan worden verbeterd, met name de afvoer van overtollig water.

Blijkens de toelichting bij het peilbesluit van 2019 was het gebied voorheen één groot peilgebied, waarvoor één peil werd gehanteerd. Sinds de uitvoering van het projectplan bestaat het gebied uit vijf verschillende peilgebieden waarbij het peil is afgestemd op functie, bodem en landgebruik⁶¹. Voor het instellen van de vereiste waterstanden binnen de drie begrensde Natura 2000-percelen zijn stuwen geplaatst. Met deze stuwen wordt volgens de toelichting op het peilbesluit een natuurlijk peilbeheer gevoerd in alle sloten die van invloed zijn op het habitatype (in de winter hoge en in de zomer lage waterpeilen). In 2017/2018 heeft de herinrichting van het gebied plaatsgevonden. Om verdroging tegen te gaan zijn sloten en greppels verbreed en verondiept. De watergang voert dan geen kwelwater meer af, alleen regenwater bij veel neerslag. De kwel blijft zo in het gebied en kan daardoor de wortelzone van de planten bereiken. Na voltooiing van de werken werden de peilen voor Kolland aangepast. Voor de perceelsloten van de kavels met agrarische functie werd een laag agrarisch peil gehanteerd, met uitzondering van sommige scheisloten op de grens met de natuurpercelen.

⁵⁸ Een peilbeheer met een bovengrens (bovenpeil) en zonder ondergrens wordt gehanteerd in gebieden waar geen wateraanvoer mogelijk is (flanken Heuvelrug) of waar wateraanvoer niet gewenst is (natuurgebieden). Het water wordt afgevoerd als het bovenpeil is bereikt. Het grondwater kan wel uitzakken, tenzij ook een onderpeil is ingesteld.

⁵⁹ ECLI:NL:RBMNE:2021:5321.

⁶⁰ <https://www.hdsr.nl/buurt/peilbesluiten/peilbesluit-2/wijziging/>

⁶¹ Peilen voor natuurpercelen: zomer- en winterbovenpeil respectievelijk + 4,71 m / + 5,11 m N.A.P. (LBW_A_069); + 4,55 m / + 4,35 m N.A.P. (LBW_A_070); + 4,48 / + 4,88 m N.A.P. (LBW_A_071 en LBW_A_072); + 4,60 m / + 5,00 m N.A.P. (LBW_A_074); voor de landbouwpercelen + 4,10 m / + 3,90 m N.A.P. (LBW_A_025).

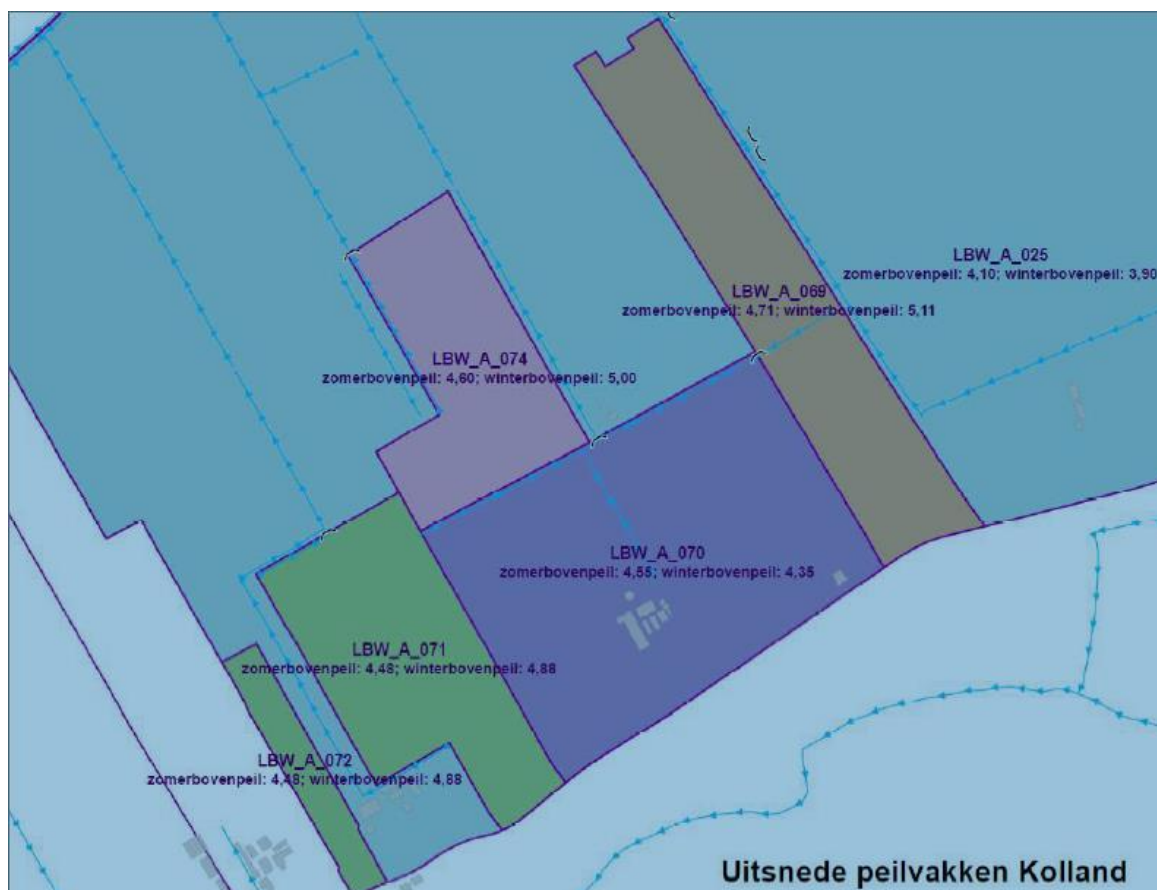

Figuur 12. Effect van de hydrologische maatregelen op Kolland op de grondwaterstand in gemiddelde voorjaars (GVG) situatie. Bron: hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

Blijkens de toelichting bij het peilbesluit was de uitkomst van modelberekeningen door Arcadis dat in alle seizoenen de grondwaterstand in de Natura 2000-percelen hoger zou worden. De afgebeelde effecten op de grondwaterstand in het voorjaar (Figuur 12) laten beperkte verbetering zien in delen van het Natura 2000-gebied, maar zeker niet in het gehele beschermde gebied. Onduidelijk is verder in hoeverre met dit alles aan de voorwaarde wordt voldaan van habitatype H91E0C dat de bodem tenminste (zeer) vochtig of (zeer) nat moet zijn en maximaal 14 dagen droog mag staan. Daarvoor is relevant dat het agrarische peil uit het in 2021 vernietigde besluit⁶² fors onder de natuurpeilen lag (zomerpeilverschil 0,38 m tot 0,61 m; winterpeilverschil 0,45 m tot 1,21 m) (Figuur 13). Voor zover het nieuwe peil van 2019 zou zijn gerealiseerd, maar ook als het vroegere peil wordt gehandhaafd, is er sprake van grote verschillen tussen het peil in de natuurpercelen en het peil in de belendende

⁶² ECLI:NL:RBMNE:2021:5321.

agrarische percelen. Bij dergelijke grote verschillen zal water uit de beschermde gebieden wegzijgen naar de agrarische percelen, met verdroging van het habitat als gevolg. Dit blijkt ook uit het feit dat bekend was dat de maatregelen effect zouden hebben op de grondwaterstanden in aangrenzende landbouwpercelen. Op een aantal stroken langs de Natura 2000-gebieden zou in het voorjaar enige natschade optreden. Deze stroken zijn afgewaardeerd en gewijzigd in het bestemmingsplan onder schadecompensatie⁶³.

Figuur 13. Peilvakken Kolland sinds 2019. Bron: hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

Staatsbosbeheer stelde op 14 januari 2022 dat zijn ervaring is dat bij een peilverschil van circa 50 cm in de praktijk sprake is van aanzienlijke wegzijging en verdroging van het Natura 2000-gebied, zeker in de zomerperiode. Dit impliceert dat het peilverschil in het beschermde gebied daadwerkelijk mineralisatie van organische stof ten gevolge heeft en daarmee verzuuring, verbraming, verdringing en verrotting van essenstoven, verlies van substraat voor de specifieke soorten mossen die van die stoven afhankelijk zijn en alles samen dus verlies aan areaal en kwaliteit van habitattype H91E0C. In een gesprek met provincie Utrecht (Joos de Bakker, gebiedscoördinator Kolland & Overlangbroek, en Frank Bos, ecologisch beleidsmedewerker) op 14 februari 2022 sprak ook laatstgenoemde zijn zorg uit over het nog altijd te lage peil in het Natura 2000-gebied en het verlies van rechtszaken daarover.

⁶³ Provincie Utrecht heeft hiervoor de landgoedeigenaar (Kolland B.V.) gecompenseerd door het aanbieden van andere agrarische percelen. Als er sprake is van schade door de ingestelde waterpeilen voor landbouwpercelen die niet onder het normaal maatschappelijk risico valt, en voor zover die niet anderszins is verzekerd, kan een belanghebbende een verzoek tot nadeelcompensatie indienen bij het waterschap.

Daar komt bij dat niet alle scheislotten die van invloed zijn op het habitatype het in de toelichting op het peilbesluit aangekondigde natuurlijk peilbeheer hebben gekregen. Bij een bezoek op 26 mei 2022 stond de Kollandsloot, de scheisloot aan de oostzijde van het Natura 2000-gebied tussen peilvakken LBW_A_025 en LBW_A_069, circa 1,0-1,5 m onder het maaiveld van het beschermde gebied. Deze sloot watert af op de Amerongerwetering, de hoofdwatgang voor waterafvoer uit het gebied. Bekend was dat via de Kollandsloot veel kwelwater werd afgevoerd. Om drainage tegen te gaan is in 2015 een kleilaag op de bodem van de sloot aangebracht. Wegzijing blijft echter aan de orde als gevolg van de diepe ontwatering en het ontbreken van een onderpeil (zie het Beheerplan, 2019, p. 14-15).

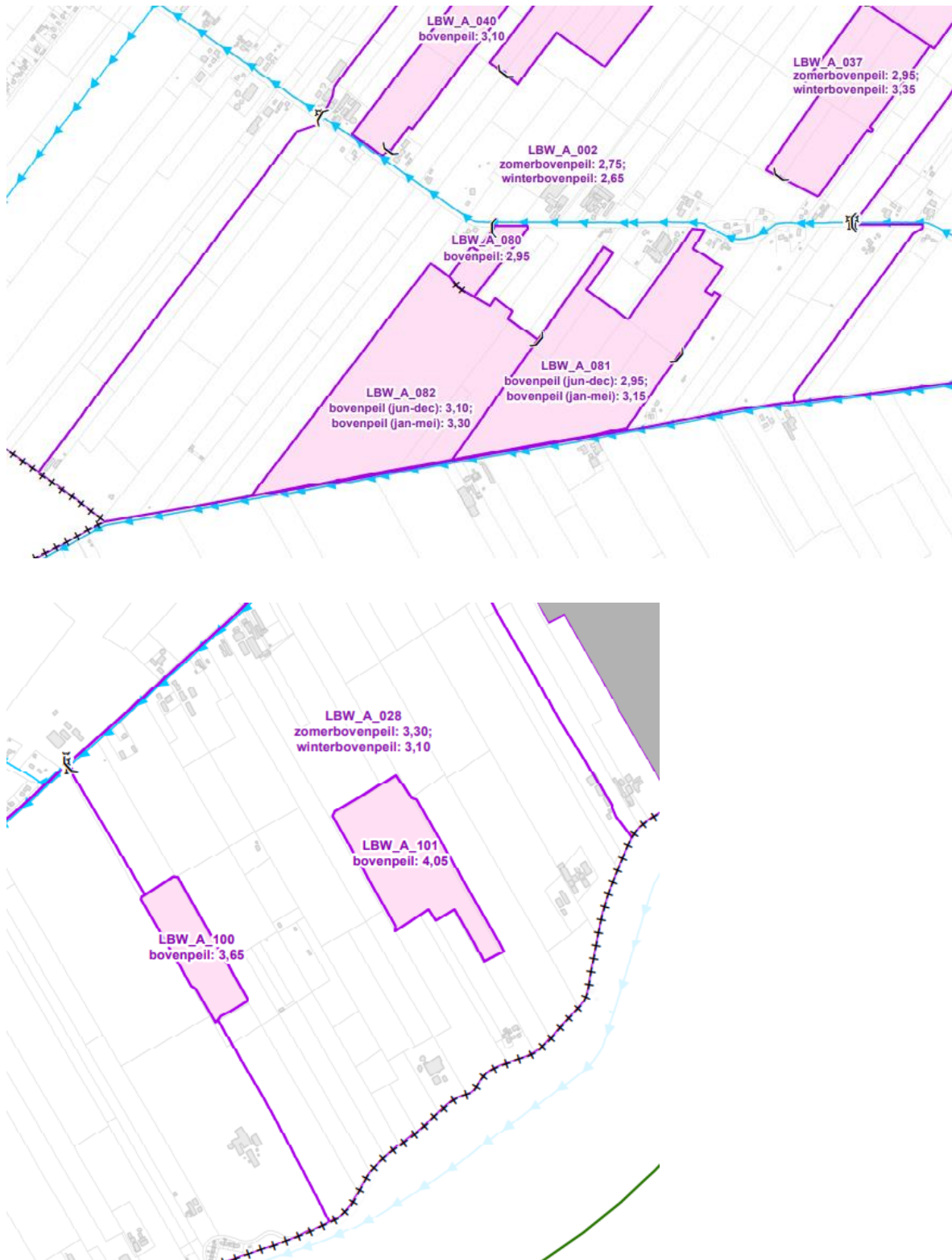
De negatieve effecten van het peilverschil tussen de agrarische percelen en de Natura 2000-percelen doen zich op een speciale manier voor bij het agrarisch peilvak LBW_A_025, dat met een smalle strook doorloopt in het Natura 2000-gebied, tussen de peilvakken LBW_A_071 en LBW_A_072 door. Dit heeft grote invloed op het beschermde habitatype aan beide zijden van de strook agrarisch land. Klaarblijkelijk gaf het vernietigde peilbesluit voor Kolland van 2019 ook nog binnen het Natura 2000-gebied voorrang aan de agrarische functie boven bescherming van het habitatype H91E0C in de Natura 2000-stroken ernaast tegen het wegzijgen van grondwater.

Gelet op de vernietiging van het peilbesluit houdt het waterschap inmiddels de volgende peilen aan (mededeling van Corina Wijnen, projectleider peilbesluiten en gebiedsplannen, hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden', 9 mei 2022):

- Voor het landbouwpeilgebied LBW_A_070 is de stuw platgelegd. Het peil wordt geregeld met behulp van de stuw in de Amerongerwetering (LBW_A_025); het peil uit het vigerende peilbesluit 2008 is 3,83 m t.o.v. NAP;
 - Voor de Natura 2000-gebieden (LBW_A_069, LBW_A_071, LBW_A_072, LBW_A_074) worden de zomer- en winterpeilen uit het vernietigde peilbesluit 2019 aangehouden;
 - Voor het peilgebied met een mix van landbouw en natuur (LBW_A_025) wordt in de winter het peil uit het vigerende peilbesluit 2008 (3,83 m t.o.v. NAP) aangehouden.
-

Figuur 14. Kaart van de geschatte doelrealisatie natuur voor het peilbesluit uit 2008, dat tot 11 mei 2022 van toepassing was. Uitsnede: detail van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek. Op de kaart is met kleuren aangegeven waar in het gebied het waterpeil volgens het waterschap zou voldoen aan de eisen van de daar aanwezige vegetatie. Voor Overlangbroek kleuren delen van het beschermde gebied rood (0-50%), oranje (50-70%), geel (70-85%) en groen (85-100%). Voor Oud Kolland kleurt het gebied deels geel, deels groen. Bron: Hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

Figuur 15. Peilinstellingen voor Overlangbroek (boven) en Oud Kolland (onder) sinds 11 mei 2022 (bron: peilbesluitkaart Langbroekerweteringgebied, 4 oktober 2021, ontwerp peilbesluit 2022).

Overlangbroek en Oud Kolland

Het vastgestelde peil voor het beschermde gebied was vanaf 2008 voor Overlangbroek + 2,80 m N.A.P. en voor Oud Kolland + 3,30 m N.A.P., zowel voor het agrarisch als voor het Natura 2000-deel. De schatting van het waterschap van de doelrealisatie voor natuur van het peilbesluit van 2008 lag voor Overlangbroek ergens tussen de 0% en 100% en voor Oud Kolland tussen de 70% en 100% (Figuur 14). Vanaf het Aanwijzingsbesluit van 2015, dat constateerde dat het peil in het Natura 2000-gebied urgent omhoog moest, tot 11 mei 2022 bleef het peilbesluit van 2008 van kracht.

Overlangbroek

Het nieuwe Peilbesluit 'Langbroekerwetering 2022' van 11 mei 2022⁶⁴ geeft voor het agrarische deel van het peilvak waarin Overlangbroek valt (LBW_A_002) een zomerpeil van + 2,75 m N.A.P. en een winterpeil van + 2,65 m N.A.P.. Het betreffende peil is in het peilbesluit van 2022 dus met 5 cm (zomerpeil) tot 15 cm (winterpeil) verlaagd ten opzichte van het peilbesluit van 2008. Voor het deel Overlangbroek van het Natura 2000-gebied binnen peilvak LBW_A_002 zijn drie vakken met peilafwijkingen vastgesteld (Figuur 15):

- Een noordwestelijk vak LBW_A_080, waarin een jaarrond bovenpeil van + 2,95 m N.A.P. wordt aangehouden (15 cm hoger dan het peil van 2008); dus in de zomer 20 cm hoger dan het agrarisch peil in de belendende percelen en in de winter 30 cm hoger;
- Een oostelijk vak LBW_A_081, waarin in de zomer (juni t/m december) een bovenpeil wordt aangehouden van + 2,95 m N.A.P. en in de winter (januari t/m mei) een bovenpeil van + 3,15 m N.A.P.; dus in de zomer 20 cm hoger dan het agrarisch peil en in de winter 50 cm hoger;
- Een westelijk vak LBW_A_082, waarin in de zomer (juni t/m december) een bovenpeil wordt aangehouden van + 3,10 m N.A.P. en in de winter (januari t/m mei) een bovenpeil van + 3,30 m N.A.P.; dus in de zomer 35 cm hoger dan het agrarisch peil en in de winter 65 cm hoger.

Voor het noordwestelijk vak LBW_A_080 van het Natura 2000-gebied wordt in het peilbesluit van 2022 dus een marginaal verhoogd winterpeil ingeregeld, dat qua ontwatering nauwer aansluit op het agrarische peil eromheen dan op het aangrenzende vak LBW_A_082 van het Natura 2000-gebied waar het winterpeil niet 30 cm maar 65 cm hoger ligt dan het agrarisch peil (een verschil van 35 cm). Ook het zomerpeil van vak LBW_A_080 ligt lager dan in vak LBW_A_082 (een verschil van 15 cm). Het vak LBW_A_081 van het Natura 2000-gebied neemt een tussenpositie in, met een zomerpeil gelijk aan vak LBW_A_080 en een winterpeil tussen dat van LBW_A_080 en LBW_A_082 in.

Oud Kolland

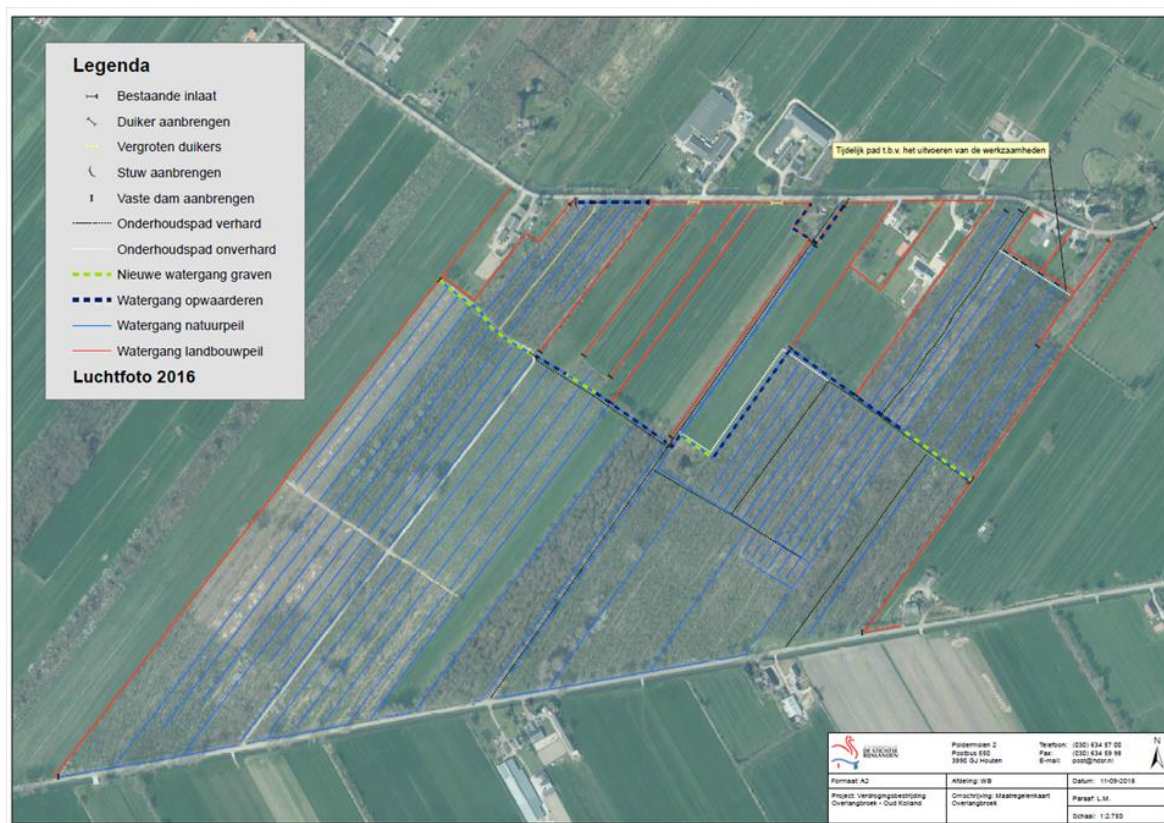
Het nieuwe Peilbesluit 'Langbroekerwetering 2022' geeft voor het agrarische deel van het peilvak waarin Oud Kolland valt (LBW_A_028) een zomerpeil van + 3,30 m N.A.P. en een winterpeil van + 3,10 m N.A.P.. Het betreffende peil is in het peilbesluit van 2022 dus qua zomerpeil gelijk gehouden ten opzichte van het peilbesluit van 2008 en qua winterpeil verlaagd met 20 cm. Voor het deel Oud Kolland van het Natura 2000-gebied binnen peilvak LBW_A_028 zijn twee vakken met peilafwijkingen vastgesteld:

- Een westelijk vak LBW_A_100, waarin jaarrond een bovenpeil van + 3,65 m N.A.P. wordt aangehouden (35 cm hoger dan het peil van 2008); dus in de zomer 35 cm hoger dan het agrarisch peil in de belendende percelen en in de winter 55 cm hoger;

⁶⁴ Ten tijde van het uitbrengen van dit rapport was het nieuwe peilbesluit van 2022 al wel genomen maar nog niet gepubliceerd. Aangezien het besluit is genomen conform het laatste ontwerp ervoor wordt in dit rapport gerefereerd aan de inhoud van het peilbesluit 2022 op basis van het laatste ontwerp, zoals door het bestuur van het waterschap vastgesteld op 11 mei 2022.

- Een oostelijk van LBW_A_101, waarin jaarrond een bovenpeil van + 4,05 m N.A.P. wordt aangehouden (75 cm hoger dan het peil van 2008); dus in de zomer 75 cm hoger dan het agrarisch peil in de belendende percelen en in de winter 95 cm hoger.

Met het peilbesluit van 2022 is het agrarisch peil in het peilvak waarbinnen Oud Kolland valt dus verlaagd qua winterpeil, terwijl de twee Natura 2000-percelen bij wijze van peilafwijking een verhoogd peil hebben gekregen. Het peilverschil tussen natuur en agrarisch is daarmee groot en wegzijging een probleem, zeker wanneer het peil in de scheisloten tussen natuur en agrarisch wordt ingesteld op agrarisch peil.

Figuur 16. Uitgevoerde hydrologische maatregelen in Overlangbroek in de jaren 2018-2019. Bron: hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

Scheisloten

Bij het wegzijgen van grondwater uit de beschermde gebieden met het habitattypen H91E0C naar belendende agrarische percelen spelen de scheisloten, de sloten op de grens tussen beide functies, een belangrijke rol. Instelling van de scheisloten op natuurpeil remt de wegzijging (overigens zonder die te stoppen), instelling op agrarisch peil versterkt de wegzijging.

Uit het Ontwerp voor een nieuw peilbesluit blijkt niet welke scheisloten op natuurpeil zullen worden gezet. De kaart van het waterschap met de hydrologische werkzaamheden uit het Beheerplan (Figuur 16) laat zien dat het natuurpeil vrijwel uitsluitend binnen de beschermde gebieden is voorzien, niet op de randen ervan. Ook uit de eigen observaties blijkt dat sommige scheisloten op agrarisch peil en andere op natuurpeil worden gehouden. De scheisluit ten westen van het zuidwestelijke deel van

Overlangbroek heeft het lage, agrarische peil. Hier wilde Staatsbosbeheer het peil omhoog zetten, maar dit is gestrand op bezwaar van de betreffende landbouwer. De scheisloot ten zuiden van het zuidwestelijke deel van Overlangbroek bevat geen stuwen of andere hydrologische voorzieningen waarmee het peil in de scheisloot op natuurpeil kan worden gehouden, in strijd met de kaart van het waterschap met de uitgevoerde werkzaamheden (Figuur 16). Op 13 mei 2022 stond deze scheisloot droog en was hij volledig dichtgegroeid met onder andere fluitekruid (Figuur 17). De scheisloot ten noorden van het zuidwestelijke deel van Overlangbroek is in 2021 voorzien van een stuw, waardoor het peil in het beschermde gebied aan deze zijde hoger kan worden gezet. In de praktijk zijt volgens de medewerkers van Staatsbosbeheer in de zomer nog altijd aanzienlijk water weg naar het agrarische perceel ernaast, waar het peil circa 50 cm lager wordt gehouden.

Zoals eerder aangegeven leidt wegzijging tot onwenselijke uitdroging van het essenhakhout en dientengevolge mineralisatie van organische stof (nutriënten vrijmaking) uit de bodem en verruiging.

Gehanteerde logica

Gedachte achter de redenering als geheel voor het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek en belendende agrarische percelen lijkt te zijn dat het peil de functie volgt en dat een scherpe scheiding tussen de functies natuur en agrarisch mogelijk is. In werkelijkheid zijt water in deze opzet echter weg uit de beschermde natuur naar de agrarische percelen, die zelfs een lager peil krijgen dan voorheen. Het gekozen lage agrarisch peil in verschillende scheislotten laat zien dat de agrarische functie in de belangenafweging het op verschillende plaatsen heeft gewonnen van het belang om significante verslechtering van het beschermde habitatype H91E0C uit te sluiten.

Figuur 17. De scheisloot ten zuiden van het zuidwestelijke deel van Overlangbroek staat bij gebrek aan stuwen volledig droog en is dichtgegroeid (mei 2022).

3.2.2. Beleidsafwegingen bij het peilbesluit van 2022

De rationale van het peilbesluit van 2022 laat zich op grond van bovenstaande analyse omschrijven als een verhoging van het peil in de Natura 2000-percelen samen met een verlaging van het peil in de agrarische percelen. De inregeling daarvan verschilt per perceel. Daarbij is niet duidelijk in hoeverre de aanpassingen volstaan om aan de eisen van habitatype H91E0C te voldoen, terwijl wel duidelijk is dat bij de peilverschillen tussen agrarisch en natuur water in aanzienlijke mate zal wegzijgen uit de natuurpercelen. De gekozen mix van maatregelen is daarmee herkenbaar als het resultaat van een

belangenafweging tussen landbouw en natuur, conform de logica van de Waterwet. Inzet was niet het voldoen aan de vereisten van de Habitatrichtlijn (geen significante verslechtering van het habitat ten opzichte van 2004), maar het vinden van een werkbare en politiek haalbare balans. Daarbij werd een gebrekkige doelrealisatie voor natuur als gevolg van verdroging voor lief genomen, zoals blijkt uit de toelichting van het waterschap op het Ontwerp Peilbesluit voor het Langbroeker Weteringgebied (2020, aangepast in 2021 en 2022). De versie van het voorstel van 2021 vermeldde het volgende over het waterbeheer in relatie tot het beschermde gebied Kolland & Overlangbroek:

“5.9 Toetsing waterpeil natuurgebieden

Voor toetsing van het waterpeil in natuurgebieden wordt bekeken in hoeverre het oppervlaktewaterpeil tegemoet komt aan de eisen van de vegetatie. Dit wordt uitgedrukt in een doelrealisatie. Een hoge doelrealisatie geeft aan dat de grond- en oppervlaktewaterstanden goed zijn afgestemd op het natuurtype.

Uit de analyse blijkt dat de doelrealisatie op sommige plekken laag is (minder dan 50%). Dit komt doordat de grondwaterstand op sommige plekken te laag en op andere plekken juist te hoog is. De [...] kaart geeft de doelrealisatie weer in de huidige situatie (peilbesluit 2008) weer. Om verdroging van natuurgebieden tegen te gaan, is er in de afgelopen jaren een aantal nieuwe peilgebieden ingericht. Deze gebieden zijn losgekoppeld van de landbouwpercelen met als doel het gebiedseigen en schone water vast te houden door het stuwwaterpeil te verhogen. Voor de omliggende perceelsslotsen wordt, met uitzondering van de sloten langs enkele Natura 2000-gebieden, een agrarisch peil gehanteerd.

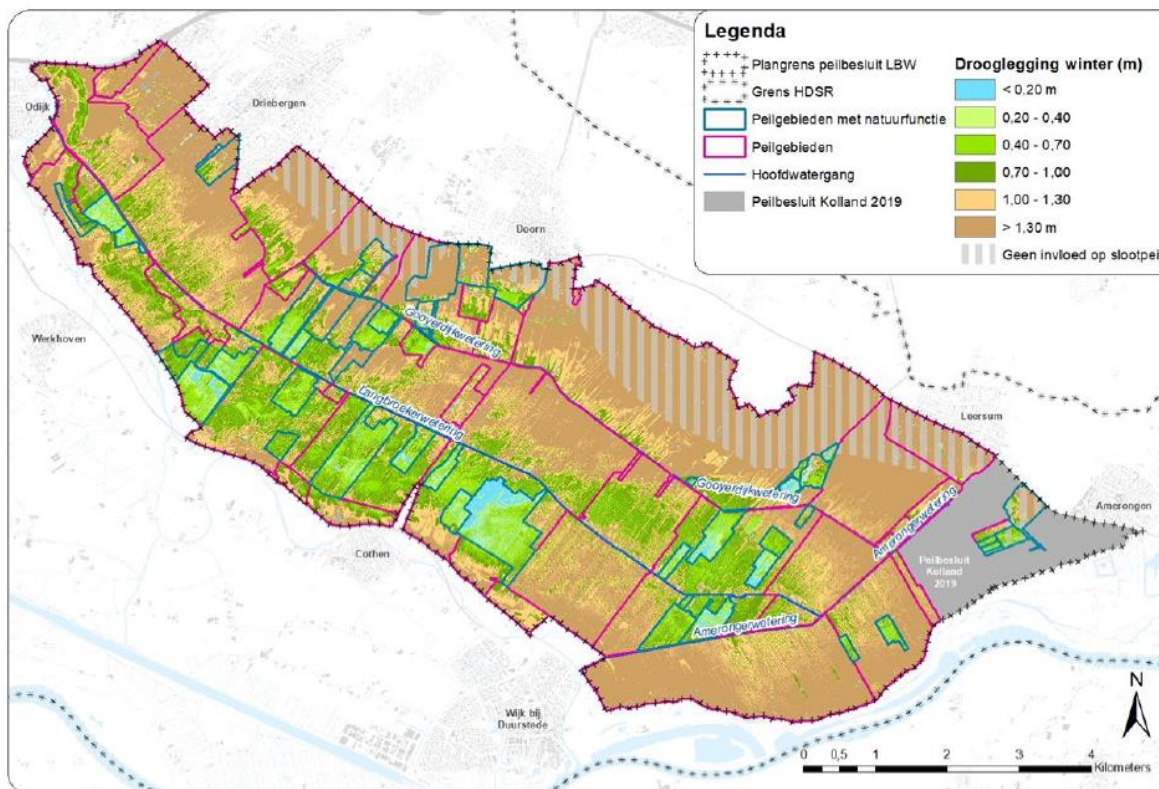
De Natura 2000-gebieden hebben een Europees beschermde status. Door deze status moet waterbeheersing binnen deze gebieden optimaal worden voor (in dit geval) het behoud van de waardevolle essenhakhoutstoven. De kwel in deze gebieden is van cruciale voorwaarde voor het behalen van de Natura 2000-doelstellingen. Het gaat hierbij met name om de voorjaarskwel die men in de maanden januari tot en met mei zo veel mogelijk wil kunnen vasthouden. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling om regenwater in deze gebieden vast te houden.”

De overweging was daarbij als volgt:

“De Natura 2000 gebieden hebben een Europees beschermde status en de waterbeheersing binnen deze gebieden moet optimaal worden ingesteld voor (in dit geval) het behoud van de waardevolle essenhakhoutstoven. Reden om nogmaals goed naar de voorgestelde peilen voor deze gebieden te kijken en extra aanvullende onderzoek uit te laten uitvoeren. De bevindingen uit dit onderzoek hebben geleid tot een substantiële wijziging van het voorontwerp van het peilbesluit, waardoor dit voorontwerp opnieuw (eind 2021) ter inzage gelegd moest worden.”

De laatste versie van het Ontwerp Peilbesluit bevatte de volgende aanpassingen. Voor de Natura 2000-percelen waren afzonderlijke peilvakken gecreëerd, met een scherpe grens ten opzichte van de agrarische peilvakken er direct naast. In de natuurpeilvakken zou het peil worden ingeregeld voor de natuurdoelstelling, in de belendende agrarische peilvakken voor de agrarische doelstelling (gebaseerd op de droogleggingsnormen uit de Beleidsnota peilbeheer 2019 van het waterschap). In sommige peilvakken met agrarische doelstelling zou het peil ongewijzigd blijven, in andere werd ter verduidelijking een zomer- en winterpeil opgegeven (dit was in de praktijk echter al de realiteit). Voor het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek betekende dit dat het peil in de beschermde percelen omhoog zou worden gezet, maar in de agrarische percelen er direct naast niet. Het peilverschil zou gemiddeld ongeveer 0,60 m bedragen (Figuur 18, Figuur 19). Bij een dergelijk verschil zal water uit de Natura 2000-gebieden blijven wegzijgen naar de belendende agrarische percelen. In de praktijk gaat het om een nog grotere ontwatering wanneer niet de sloten en greppels als maatstaf

worden genomen, maar de ruggen die circa 1-2 m hoger liggen (data GIS-kaart op maaiveldniveau)⁶⁵. Bovendien is het ingestelde peil het maximum toegelaten (boven)peil, terwijl het grondwater in de zomer fors kan wegzakken omdat er geen onderpeil is vastgesteld.

Figuur 18. Droogleggingskaart. Voor Overlangbroek en Kolland bedraagt het verschil in drooglegging tussen natuur (<0,20 m tot 0,70 m) en agrarisch (>1,00 m tot >1,30 m) gemiddeld ongeveer 0,60 m. Bron: hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'.

In de aanloop naar het nieuwe besluit werd in de periode september 2018-maart 2019 een scheiding tussen natuur- en agrarische percelen aangebracht om de waterbeheersing binnen de begrensde natuurgebieden optimaal af te stemmen op het behoud van het essenhakhout. Daartoe werden stuwen geplaatst⁶⁶, een waterring gegraven, waterringen opgeschoond en duikers aangebracht om overtollig (regen)water te kunnen afvoeren. Tevens werden onderhoudspaden verbeterd en aangelegd. De voorgestelde peilen voor Oud Kolland en Overlangbroek zijn in het ontwerppeilbesluit als peilafwijking opgenomen.

Het ontwerpbesluit voorzag niet in een hoger peil rondom het beschermde gebied (Figuur 19) ter bescherming tegen uitdijging. De toelichting op het ontwerpbesluit laat zelfs open welk natuurpeil er uiteindelijk moet komen in het Natura 2000-gebied en houdt de mogelijkheid open dat de genomen maatregelen onvoldoende zijn om het Natura 2000-gebied passend te beschermen:

⁶⁵ <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>

⁶⁶ Aan de zuidzijde van het zuidwestelijk deel van Overlangbroek lijken de noodzakelijke stuwen niet te zijn aangebracht, waardoor het aangekondigde natuurpeil in de scheisloot niet bestaat (deze staat droog).

“1.1 Mogelijkheid indienen beroep

[...]

2.1 Peilen in peilgebied LBW_A_100 en LBW_A_101 kunnen pas worden ingesteld na uitvoering werkzaamheden

Provincie Utrecht is bezig met het opstellen van een plan voor herinrichting van deze Natura 2000 gebieden. Deze worden geïsoleerd van het grotere agrarische gebied. Vervolgens kan het natuurpeil worden ingesteld. Voordat het peil definitief wordt ingesteld, zal dit worden gepubliceerd om de omgeving hiervan op de hoogte te stellen.

2.2 Effect uitgevoerde maatregelen Natura 2000 gebieden

In de toekomst zal moeten blijken of de genomen maatregelen in de Natura 2000 gebieden voldoende zijn om, voor de daar aanwezige habitat, de juiste condities te kunnen krijgen. Het waterschap zal verzocht kunnen worden om aanvullende maatregelen te nemen. Daarbij zullen we opnieuw een afweging moeten maken van alle belangen in dat gebied rekening houdend met de dan geldende wet- en regelgeving.

2.3 Wet- en regelgeving rondom Natura 2000 gebieden

Momenteel speelt er veel met betrekking tot wet- en regelgeving rondom Natura 2000 gebieden. We volgen deze ontwikkelingen en zullen, indien nodig, hierop anticiperen.”

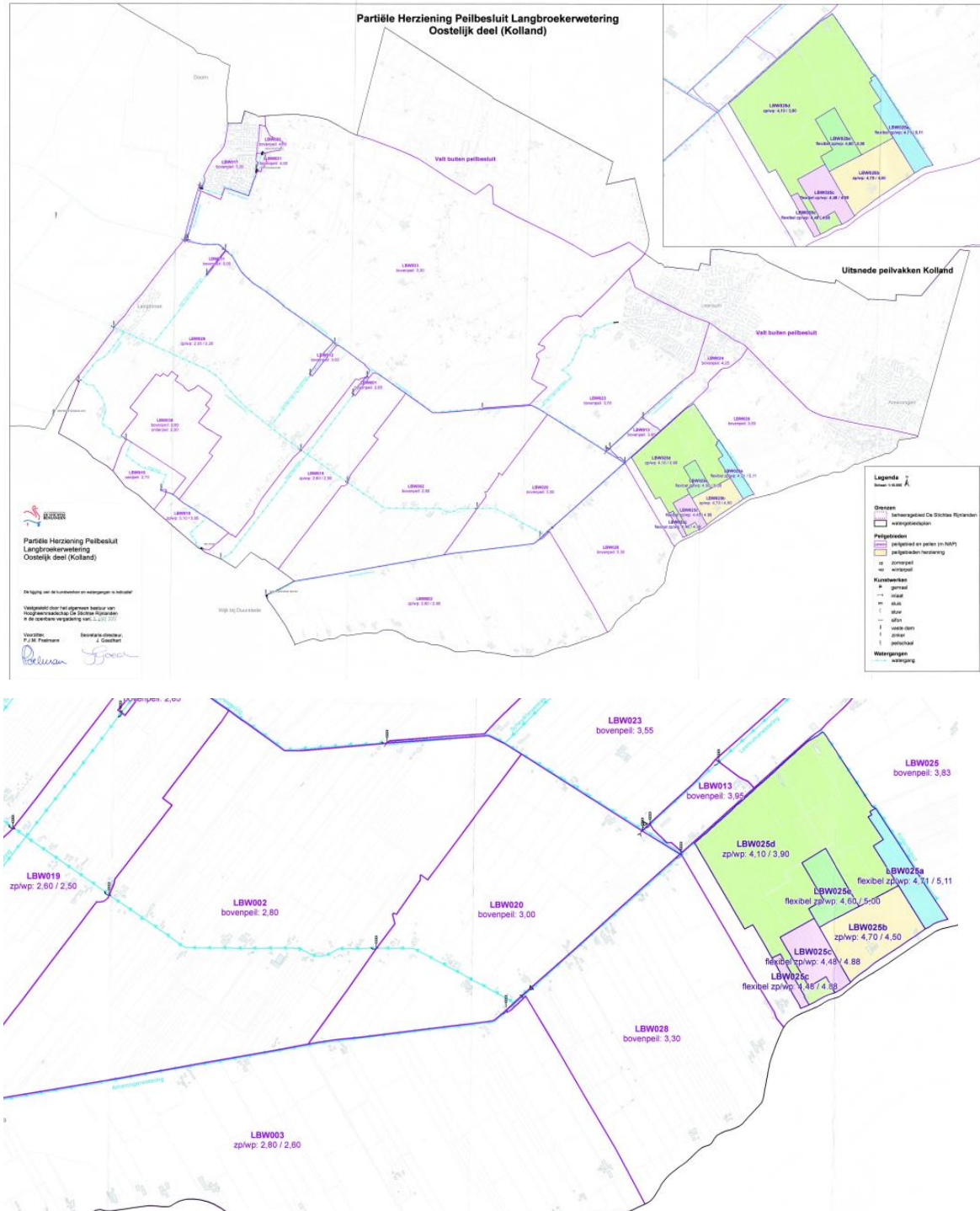
Uit het bovenstaande blijkt dat het waterschap niet weet of de genomen maatregelen voldoende zijn om verdere verslechtering van het habitattype H91E0C in Kolland en Overlangbroek te voorkomen. Het op 11 mei 2022 genomen peilbesluit, conform het laatste ontwerpbesluit, volstaat dus niet om te borgen dat voortgaande significante verslechtering wordt voorkomen, laat staan dat herstel zal kunnen optreden. De staat van het habitattype en de toekomst van het Natura 2000-gebied zijn iets voor de provincie en ontwikkelingen in dezen zullen worden gevolgd. Er lijken geen passende beoordelingen te zijn uitgevoerd voor de peilbesluiten van Kolland en Overlangbroek en evenmin is een vergunning afgegeven op grond van de Wet Natuurbescherming. Daardoor is het waterschap vermoedelijk aansprakelijk voor negatieve effecten van het gevoerde beleid op grond van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn (Richtlijn 2004/35/EG van het Europees Parlement en de Raad)⁶⁷.

In lijn met deze redenering werd bij het aannemen van het peilbesluit na discussie over mogelijke negatieve gevolgen ervan voor de biodiversiteit een motie aangenomen (nr. 002 22) waarin er bij provincie Utrecht op wordt aangedrongen om de effecten van het peilbesluit op de natuur intensief te monitoren en ook de effecten op de landbouw in kaart te brengen.

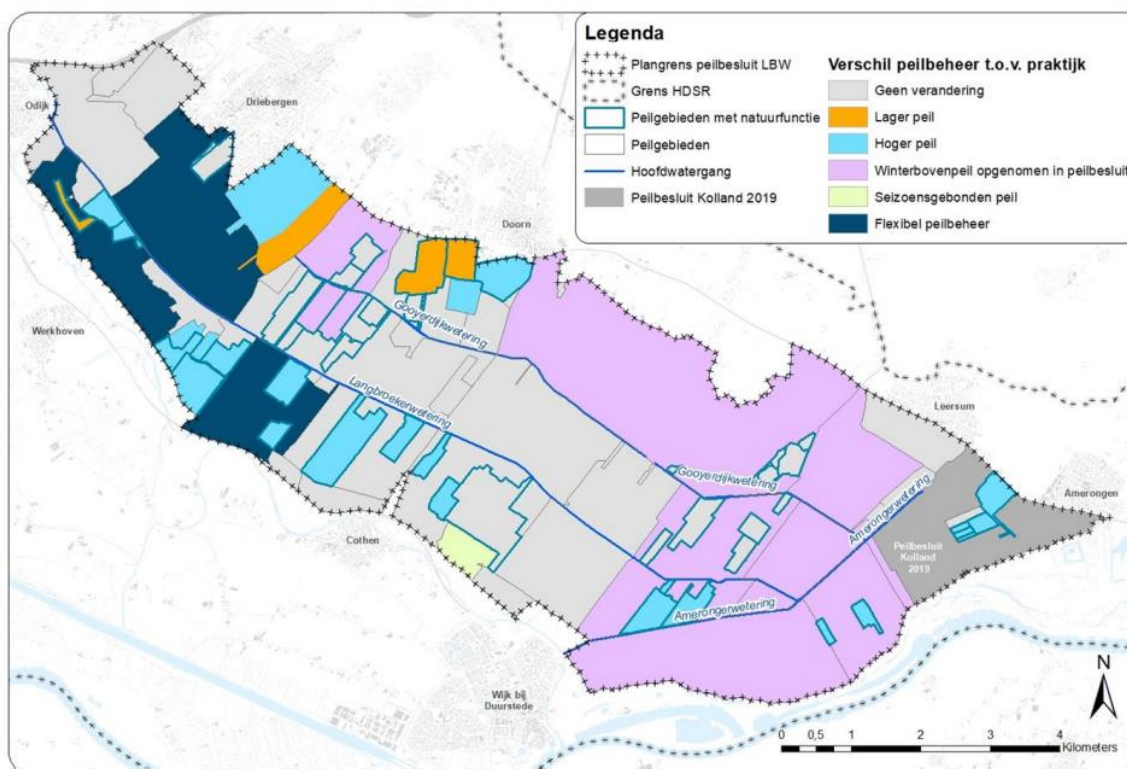
3.2.3. Afwijkende peilen

Het peilbesluit van 2022 biedt de mogelijkheid van afwijkende peilen. Dat zijn percelen of delen van een peilgebied waarin een ander oppervlaktewaterpeil wordt gehanteerd dan in de rest van het peilgebied. Deze afwijking kan zowel een hoger als een lager peil zijn. Het hogere peil in de Natura 2000-percelen is een voorbeeld van een voor de natuur gunstig afwijkend peil (Figuur 19, Figuur 20).

⁶⁷ Een peilbesluit is een typisch voorbeeld van een plan waarvoor een vergunning nodig is op grond van art. 2.7 van de Wet Natuurbescherming (Backes et al., 2021). Dit blijkt ook uit het arrest van het Europese Hof inzake een Duits waterschap dat een peilbesluit uitvoerde dat negatieve effecten had op een kolonie sterns (ECLI:EU:C:2020:533). Uit het arrest volgt dat waterschappen bij het uitoefenen van hun publieke taak niet alleen gebonden zijn aan afweging van belangen van landbouw en natuur onder de Waterwet, maar ook gehouden zijn om de Vogel- en Habitatrichtlijnen volledig na te leven en bij nalatigheid in beginsel aansprakelijk zijn voor de schade.

Figuur 19. Peilvakken in het Langbroekerweteringgebied volgens het peilbesluit van 2008. Uitsnede: Overlangbroek (LBW002), Oud Kolland (LBW028) en Kolland (LBW025d). Bron: overheid.nl

Figuur 20. Ontwerp peilbesluitkaart Langbroekerweteringgebied 2022. De peilgrens volgt de functie. Bron: Hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'⁶⁸.

Op verzoek van een particulier kan voor een klein deel van een peilgebied een ander peil worden ingesteld middels een vergunning of een wijziging van het peilbesluit. Bij actualisatie van een peilbesluit worden de peilafwijkingen (opnieuw) getoetst. Indien de gebieden voldoen aan de beleidsregels van de Keur kunnen deze blijven bestaan en worden zij (opnieuw) opgenomen in het peilbesluit als peilafwijkingen. Om een peilafwijking te kunnen toestaan en behouden mag deze geen overige belangen of belangen van anderen schaden.

Onduidelijk is in hoeverre afwijkende peilbesluiten mogelijk zijn die het natuurbelang schaden. Wel kan worden geconcludeerd dat hier sprake is van projecten, met potentiële effecten op het Natura 2000-gebied. Zulke projecten moeten worden beoordeeld op passendheid en vooraf moeten worden aangetoond dat er geen significante negatieve effecten zijn. Die toets lijkt in de toelichting van het peilbesluit van 2022 onvoldoende geborgd.

3.2.4. Grondwateronttrekking voor beregening

Het Handhavingsplan voor het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek maakt melding van diverse grondwateronttrekkingsvergunningen, bijvoorbeeld voor beregening. Deze onttrekkingen kunnen door hun omvang invloed hebben op de grondwaterstand. De Regionale Uitvoerings Dienst in Utrecht is gevraagd toezicht te houden dat de betreffende bedrijven niet meer onttrekken dan is vergund. Het waterschap is bevoegd om tegen overtredingen op te treden, evenals de provincie Utrecht wanneer het tot gevolgen in het Natura 2000-gebied leidt⁶⁹.

⁶⁸ https://www.hdsr.nl/publish/pages/114696/digitaal_toegankelijke_toelichting_ontwerp-peilbesluit_langbroekerwetering_2022.pdf

⁶⁹ Artikel 2.2 jo 2.4 van de Wet natuurbescherming.

Voor zover kon worden nagegaan heeft het waterschap in de droge jaren 2018, 2019 en 2020 geen beregeningsverboden ingesteld ten behoeve van het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek, terwijl de Unie van Waterschappen een verdringingsreeks had uitgevaardigd waarbij kwetsbare natuur te allen tijde boven landbouw gaat en in zulke gevallen vergunningen voor beregening of grondwateronttrekking niet mogen worden afgegeven (Unie van Waterschappen, 2018; Sterk Consulting, 2021). In mei 2022 bleek direct naast het Natura 2000-gebied in peilvak LBW_A_003 sprake van beregening van agrarische percelen vanwege de droogte (Figuur 21), waarvan echter ook in het beschermde gebied sprake was.

Door beregening toe te staan in belendende agrarische percelen⁷⁰ wordt de wegzijging vanuit het Natura 2000-gebied naar agrarisch gebied versterkt en staan provincie en waterschap de facto verdere verslechtering toe van het natuurgebied. Bij een gezond habitat zou wateronttrekking voor beregening van landbouwpercelen waarschijnlijk beperkte invloed hebben, bij het in slechte staat verkerende Natura 2000-gebied van Kolland en Overlangbroek moet worden aangenomen dat zulke wateronttrekking voor de landbouw wel degelijk tot significante verslechtering van de beschermde habitat leidt. Het ecosysteem staat immers onder hoge druk.

Bij het bovenstaande is het relevant dat het profielendocument van de Rijksoverheid aangeeft dat het habitattype H91EOC kan floreren binnen de volgende vochtcondities: 's winters inunderend, zeer nat, nat, zeer vochtig en vochtig. Minder gunstig is de conditie matig droog. Onder droge condities verdwijnt het habitattype op den duur. Beije et al. (2012) stellen zelfs dat de droge periode niet langer dan 14 dagen zou moeten duren. Het waterpeil ligt echter al sinds 2004 en waarschijnlijk al veel langer⁷¹ op een niveau waarbij het habitattype H91EOC niet kan blijven voortbestaan.

In het kader van de verdringingsreeks behoort het waterschap in droge zomers voorrang te geven aan mens en natuur. De vraag is of dit is gebeurd in de hete zomers van 2018, 2019 en 2020. De verdroging in die jaren zou kunnen verklaren waarom het Natura 2000-gebied tussen 2015 en 2020 plotseling zo versneld is achteruitgegaan en vervuigd (Van Dort, 2021), met alle gevolgen van dien. De waarnemingen in 2022 van beregening van aangrenzende landbouwpercelen wijzen in elk geval op niet-naleving van de verdringingsreeks ten nadele van het beschermde gebied.

Het Beheerplan (2019) stelt dat de effecten van grondwateronttrekking voor beregening niet significant zijn. De provincie heeft daarom een generieke vrijstelling verleend voor beregening. Dit is in strijd met de Wet natuurbescherming, waaronder beregening als een project geldt dat voor vergunning moet worden beoordeeld op passendheid in het licht van de Habitatrichtlijn en waarvoor eerst moet zijn aangetoond dat er zich geen significante negatieve effecten kunnen voordoen als gevolg daarvan. Gelet op de cumulatie van ongunstige drukfactoren zoals verdroging, vermessing, verzuring en verkeerd beheer kan voor het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek niet worden aangenomen dat beregening nooit significante negatieve effecten heeft op het beschermde habitattype (eerder het omgekeerde).

⁷⁰ Corina Wijnen (hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden') bevestigde op 20 mei 2022 dat er op dat moment geen onttrekkingsbeperkingen van kracht waren in het beheersgebied van het hoogheemraadschap.

⁷¹ Het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek was in 2004 een van de TOP-locaties waar verdroging moest worden bestreden.

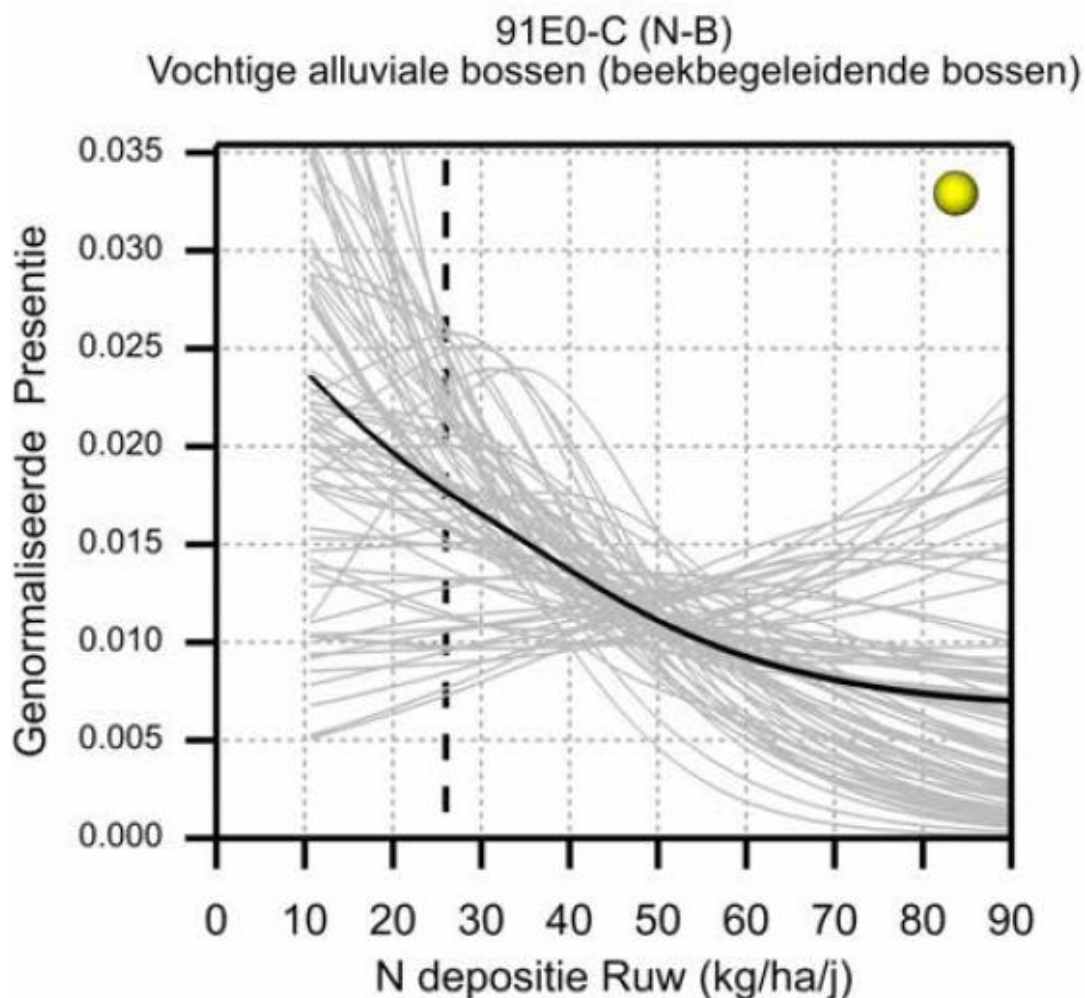
Figuur 21. In het agrarische peilvak ten zuiden van het zuidwestelijke deel van Overlangbroek wordt bij droogte beregend, hetgeen extra wegzijging uit het Natura 2000-gebied ten gevolge heeft (foto genomen op 13 mei 2022).

3.3. Stikstofdepositie

3.3.1. Kritische depositiewaarde

De kritische depositiewaarde (KDW) voor het habitatsubtype H91E0C in het algemeen is gesteld op 26,1 kg N/ha/jaar (Van Dobben et al., 2012). Voor het vegetatietype in het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek, het Pruno-Fraxinetum op kalkarme klei, is de KDW echter aantoonbaar lager, namelijk 24,5 kg N/ha/jaar (Van Dobben et al., 2004 en pers. meded.).

Uit recent onderzoek blijkt dat de algemene KDW van 26,1 kg N/ha/jaar voor het habitattype H91E0C en zelfs de lagere KDW van 24,5 kg N/ha/jaar mogelijk te hoog zijn ingeschat en dat een lagere KDW zou moeten worden aangehouden (Wamelink et al., 2021). Uit de figuur in de laatste studie met de responscurve van het habitattype voor stikstofdepositie blijkt dat boven 10 kg N/ha/jaar al een verslechtering van het habitattype optreedt (Figuur 22). De gebruikte KDW lijkt dus te hoog vastgesteld om significante gevolgen uit te sluiten, een waarde tussen de 10-20 kg N/ha/jaar lijkt eerder aangewezen als er geen effect op welke soort dan ook wordt aanvaard (pers. meded. G.W.W. Wamelink).

Figuur 22. Responscurve van habitattype H91E0C voor stikstofdepositie. De lichtgrijze lijnen geven de afzonderlijke curven van de kwalificerende soorten. De verticale gestippelde lijn geeft de KDW volgens Van Dobben et al. (2012). Bron: Wamelink et al. (2021).

Een factor waarmee bij het vaststellen van de KDW geen rekening is gehouden is essentaksterfte, een ziekte die destijds nog maar beperkt voorkwam. Deze ziekte wordt bevorderd door de verzuring die optreedt als gevolg van vermesting. De werkelijke KDW zal dus lager liggen dan 24,5 kg N/ha/jaar, laat staan 26,1 kg N/ha/jaar. Bovendien is vanwege de essentaksterfte gedeeltelijke herinplant nodig met elzen, een boomsoort die atmosferische stikstof bindt in plaats van die uit de bodem op te nemen en daarmee voor extra stikstofinput in het systeem zorgt (Beaupied et al., 1990). Ook om die reden zou voor het gebied een lagere KDW dan 24,5 kg N/ha/jaar moeten worden aangehouden. Dit alles betekent dat de standaardberekeningen in Aeries uitgaan van een veel te hoge KDW, waarbij nog altijd aanzienlijke verslechtering van het habitattype H91E0C zal optreden.

De waarde die bij de beoordeling van de stikstofdepositie in dit onderhavige rapport wordt aangehouden is desondanks 24,5 kg N/ha/jaar, bij gebrek aan beter, met de kanttekening dat volgens de literatuur ook bij deze waarde verslechtering zeker niet is uit te sluiten en vrijwel zeker ook optreedt. Om die reden wordt ook een vergelijking gemaakt met een KDW van 15 kg N/ha/jaar, halverwege de 10-20 kg N/ha/jaar uit de schatting volgens Wamelink et al. (2021).

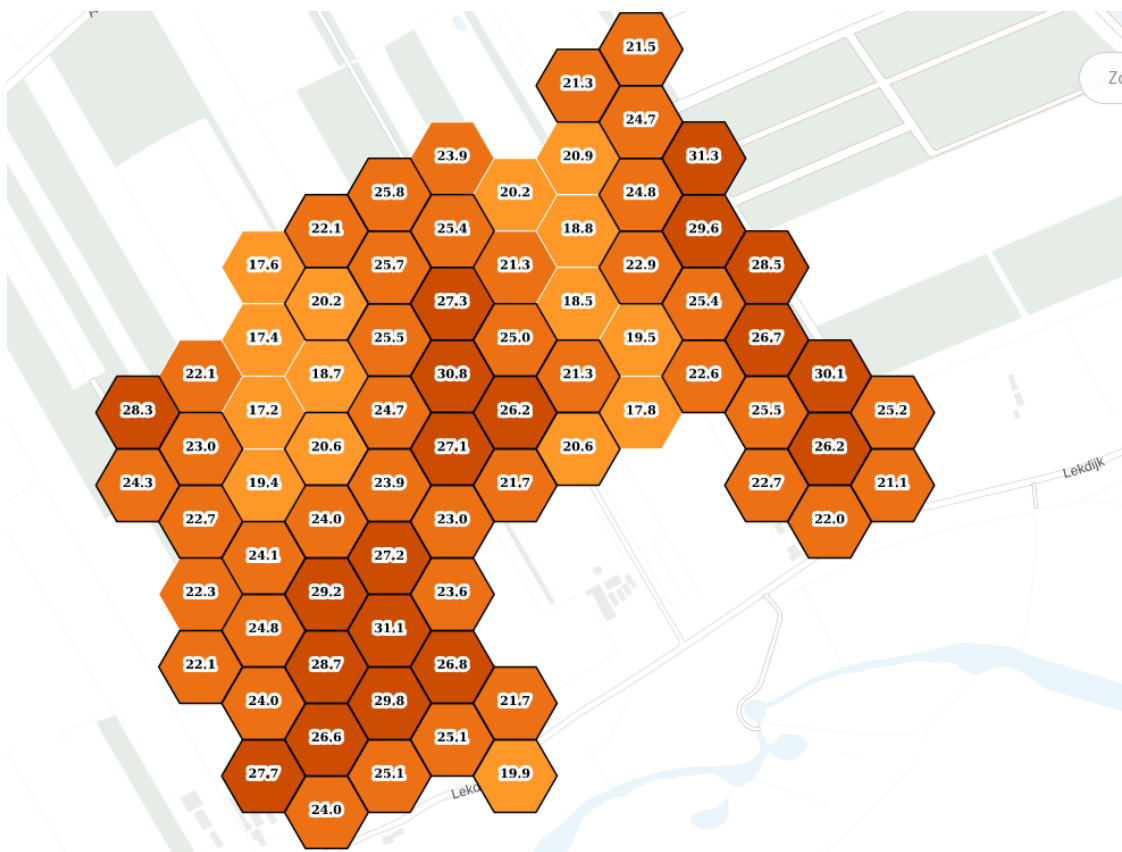
3.3.2. Actuele situatie

Voor inzicht in de actuele stikstofdepositie in het gebied is gebruik gemaakt van het officiële programma Aeries Monitor⁷².

Kolland

Aeries Monitor geeft aan dat de stikstofdepositie in Kolland varieert van 17,2 tot 31,3 kg N/ha/jaar (Figuur 23). Deze waarden zijn gebaseerd op gegevens van 13 januari 2022 voor referentiejaar 2019.

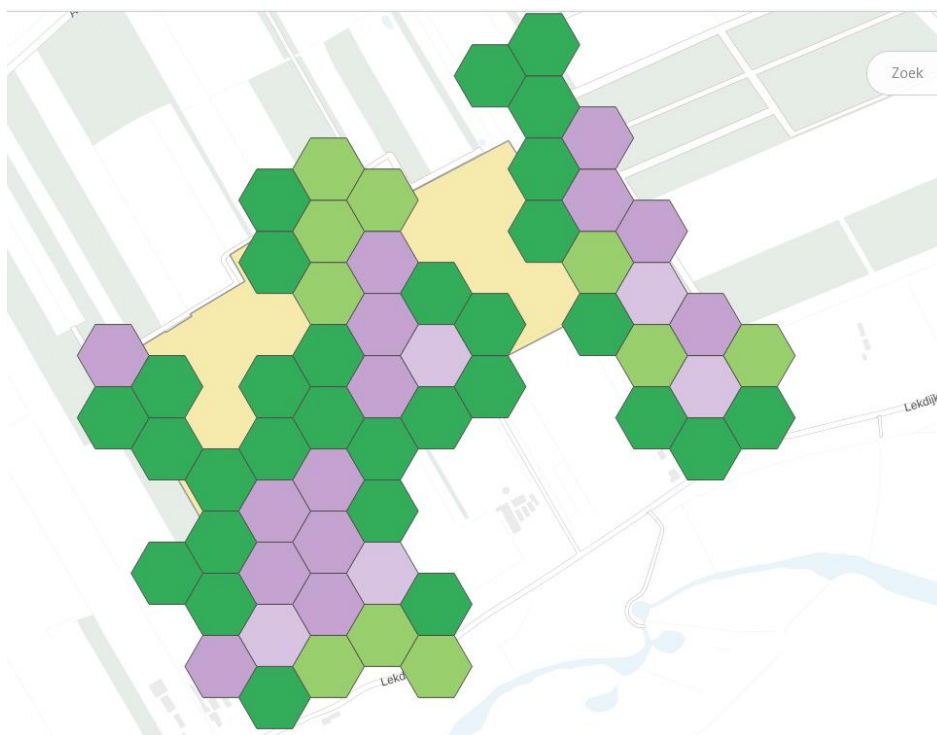
De stikstofdepositie op de natuur (Figuur 24) in 2019 blijft in 40% van de hexagonen boven een KDW van 24,5 kg N/ha/jaar, die dus volgens recent onderzoek aanzienlijk te hoog blijkt te zijn vastgesteld. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof. De hoogste waarden zijn te vinden op de houtopstanden die H91E0C vormen, vanwege het invangeffect (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2021, p. 1-2). Er wordt op dit moment landelijk beleid ontwikkeld om de depositie te doen dalen, maar dit is nog niet zodanig uitgewerkt dat de uitkomsten ervan bekend zijn in omvang en tijd. Evenmin is het voldoende zeker om te motiveren dat verslechtering kan worden voorkomen.⁷³

Figuur 23. Totale stikstofdepositie per hectare (in kg/ha/jaar, NH₃ en NO_x opgeteld) in Kolland in 2019. Bron: Aeries Monitor.

⁷² <https://monitor.aeries.nl/nl>

⁷³ ECLI:NL:RVS:2021:70 en bijvoorbeeld ECLI:NL:RBOBR:2022:460 en 461.

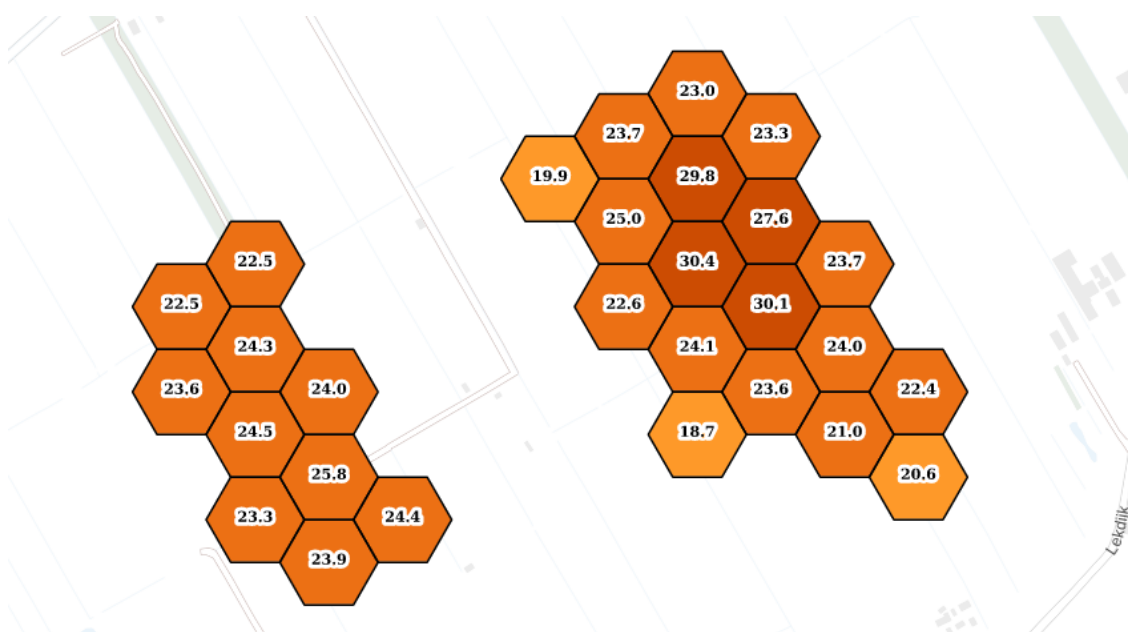
Figuur 24. Stikstofdepositie in Kolland in relatie tot de natuur. De kaart toont voor ieder relevant hexagoon de mate van stikstofbelasting door de totale depositie in 2019 af te zetten tegen de meest strenge 'kritische depositiewaarde' (KDW) die volgens Aerius op dat hexagoon van toepassing is, echter uitgaande van een te hoge KDW van 26,1 kg N/ha/jaar terwijl de KDW op zijn hoogst 24,5 kg N/ha/jaar bedraagt en een KDW van 10-20 kg N/ha/jaar realistisch is. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof en zouden alle hexagonen donkerpaars kleuren. Donkergroen: geen overbelasting; lichtgroen: naderende overbelasting; heel lichtpaars: lichte overbelasting; lichtpaars: matige overbelasting; donkerpaars: sterke overbelasting. Bron: Aerius Monitor.

Oud Kolland

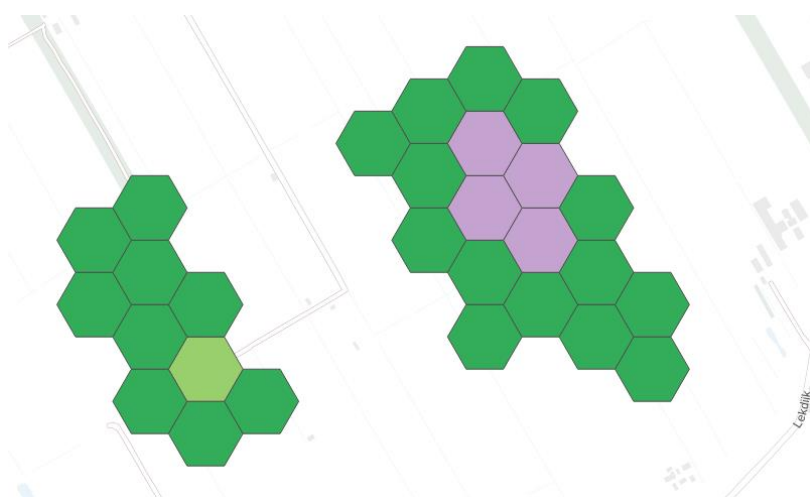
Aerius Monitor geeft aan dat de stikstofdepositie in Oud Kolland varieert van 18,7 tot 30,4 kg N/ha/jaar (Figuur 25). Deze waarden zijn gebaseerd op de gegevens van 13 januari 2022 voor referentiejaar 2019.

De stikstofdepositie op de natuur in 2019 (Figuur 26) blijft in circa 20% van de hexagonen boven een KDW van 24,5 kg N/ha/jaar, die dus volgens recent onderzoek aanzienlijk te hoog blijkt te zijn vastgesteld. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof. In het westelijke deel van Oud Kolland valt de overschrijding relatief nog iets mee. Daar ligt de depositie in één hexagoon boven de (te hoge) KDW van 24,5 kg N/ha/jaar uit de literatuur voor het *Pruno-Fraxinetum*. In het oostelijk deel zijn de overschrijdingen groter en is opnieuw sprake van het invangeffect. Er wordt op dit moment landelijk beleid ontwikkeld om de depositie te doen dalen, maar dit is nog niet zodanig uitgewerkt dat de uitkomsten ervan bekend zijn in omvang en tijd. Evenmin is het voldoende zeker om te motiveren dat verslechtering kan worden voorkomen.⁷⁴

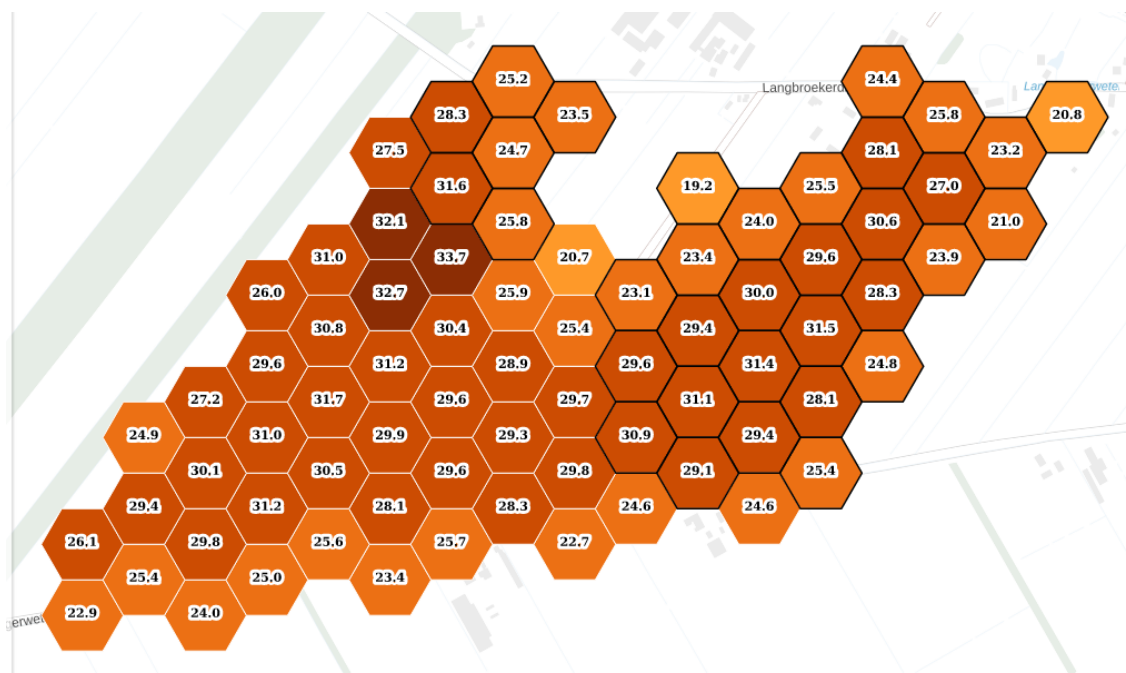
⁷⁴ ECLI:NL:RVS:2021:70 en bijvoorbeeld ECLI:NL:RBOBR:2022:460 en 461.

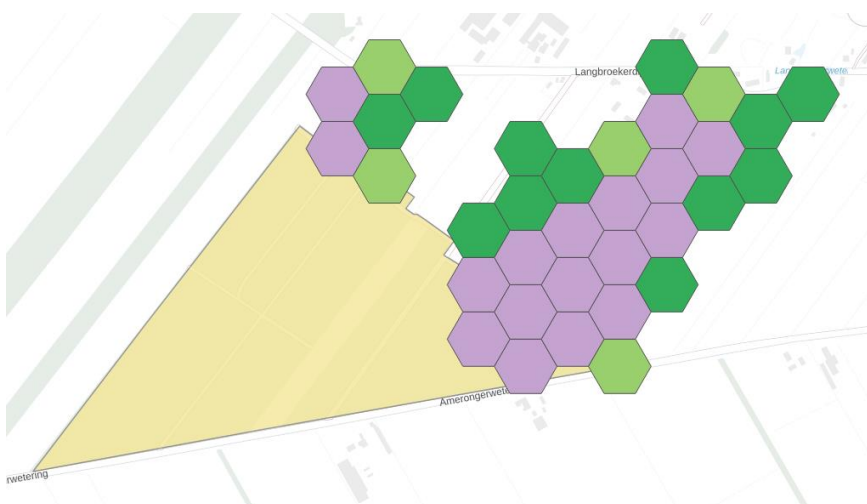
Figuur 25. Totale stikstofdepositie per hectare (in kg/ha/jaar, NH₃ en NO_x opgeteld) in Oud Kolland, berekend voor 2019 door Aeries Monitor. Bron: Aeries Monitor.

Figuur 26. Stikstofdepositie in Oud Kolland in relatie tot de natuur. De kaart toont voor ieder relevant hexagoon de mate van stikstofbelasting door de totale depositie in 2019 af te zetten tegen de meest strenge 'kritische depositiewaarde' (KDW) die volgens Aeries op dat hexagoon van toepassing is, echter uitgaande van een te hoge KDW van 26,1 kg N/ha/jaar terwijl de KDW op zijn hoogst 24,5 kg N/ha/jaar bedraagt en een KDW van 10-20 kg N/ha/jaar realistisch is. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof en zouden alle hexagonen donkerpaars kleuren. Donkergroen: geen overbelasting; lichtgroen: naderende overbelasting; heel lichtpaars: lichte overbelasting; lichtpaars: matige overbelasting; donkerpaars: sterke overbelasting. Bron: Aeries Monitor.

Figuur 27. Totale stikstofdepositie per hectare (in kg/ha/jaar, NH₃ en NO_x opgeteld) in Overlangbroek, berekend voor 2019 door Aerius Monitor. Bron: Aerius Monitor.

Figuur 28. Stikstofdepositie in Overlangbroek in relatie tot de natuur. De kaart toont voor ieder relevant hexagoon de mate van stikstofbelasting door de totale depositie in 2019 af te zetten tegen de meest strenge 'kritische depositiewaarde' (KDW) die volgens Aerius op dat hexagoon van toepassing is, echter uitgaande van een te hoge KDW van 26,1 kg N/ha/jaar terwijl de KDW op zijn hoogst 24,5 kg N/ha/jaar bedraagt en een KDW van 10-20 kg N/ha/jaar realistisch is. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof en zouden alle hexagonen donkerpaars kleuren. Donkergroen: geen overbelasting; lichtgroen: naderende overbelasting; heel lichtpaars: lichte overbelasting; lichtpaars: matige overbelasting; donkerpaars: sterke overbelasting. Aan het gele zuidwestelijke deel is in het Aanwijzingsbesluit (2015) nog geen habitattypetoegekend omdat dit door vernatting moet worden omgevormd tot habitattypetoegekend H91EOC (areaaluitbreiding). De stikstofdepositie mag die ontwikkeling niet in de weg staan. In dit gebied ligt de stikstofdepositie nu vrijwel overal ruim boven een KDW van 24,5 kg N/ha/jaar en overal boven een KDW van 15 kg N/ha/jaar. Hierdoor kunnen de doelen ten aanzien van instandhouding en uitbreiding niet worden gehaald. Bron: Aerius Monitor.

Overlangbroek

Aerius Monitor geeft aan dat de stikstofdepositie in Overlangbroek varieert van 19,2 tot 33,7 kg N/ha/jaar (Figuur 27). Deze waarden zijn gebaseerd op de gegevens van 13 januari 2022 voor referentiejaar 2019.

De stikstofdepositie op de natuur in 2019 (Figuur 28) blijft in circa 80% van de hexagonen boven een KDW van 24,5 kg N/ha/jaar, die dus volgens recent onderzoek te hoog blijkt te zijn vastgesteld. Als wordt uitgegaan van een KDW van 15 kg N/ha/jaar is op alle hexagonen sprake van aanzienlijke overbelasting met stikstof. De hoogste waarden zijn te vinden op de houtopstanden die H91E0C vormen, vanwege het invangeffect (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu 2021, p. 1-2). Er wordt op dit moment landelijk beleid ontwikkeld om de depositie te doen dalen, maar dit is nog niet zodanig uitgewerkt dat de uitkomsten ervan bekend zijn in omvang en tijd. Evenmin is het voldoende zeker om te motiveren dat verslechtering kan worden voorkomen.⁷⁵

4. Discussie

4.1. Toepasselijke regelgeving en jurisprudentie

Conform de vereisten van Art. 6(2) van de Habitatrichtlijn en Art. 2(2), tweede lid van de Wet Natuurbescherming is het voorkomen van achteruitgang en het realiseren van een gunstige staat van instandhouding van de natuur in de aangewezen Natura 2000-gebieden een continue verplichting. Het voorkomen van verslechtering van de status van het beschermde habitatype moet te allen tijden geborgd zijn. De achtergronden hiervan worden hieronder toegelicht.

Artikel 6 van de Habitatrichtlijn geeft het kader voor de bescherming van Natura 2000-gebieden. De tekst in de geconsolideerde versie van de Richtlijn luidt als volgt:

Artikel 6

1. De Lidstaten treffen voor de speciale beschermingszones de nodige instandhoudingsmaatregelen; deze behelzen zo nodig passende specifieke of van ruimtelijke-ordeningsplannen deel uitmakende beheersplannen en passende wettelijke, bestuursrechtelijke of op een overeenkomst berustende maatregelen, die beantwoorden aan de ecologische vereisten van de typen natuurlijke habitats van bijlage I en de soorten van bijlage II die in die gebieden voorkomen.
2. De Lidstaten treffen passende maatregelen om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en het habitats van soorten in de speciale beschermingszones niet verslechtert en er geen storende factoren optreden voor de soorten waarvoor de zones zijn aangewezen voor zover die factoren, gelet op de doelstellingen van deze richtlijn een significant effect zouden kunnen hebben.
3. Voor elk plan of project dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van het gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor zo'n gebied, wordt een passende beoordeling gemaakt van de gevolgen voor het gebied, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied. Gelet op de conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied en onder voorbehoud van het bepaalde in lid 4, geven de bevoegde nationale instanties slechts toestemming voor dat plan of project nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten en nadat zij in voorkomend geval inspraakmogelijkheden hebben geboden
4. Indien een plan of project, ondanks negatieve conclusies van de beoordeling van de gevolgen voor het gebied, bij ontstentenis van alternatieve oplossingen, om dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, toch moet worden gerealiseerd, neemt de Lidstaat alle nodige compenserende maatregelen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft. De Lidstaat stelt de Commissie op de hoogte van de genomen compenserende maatregelen.

Wanneer het betrokken gebied een gebied met een prioritair type natuurlijke habitat en/of een prioritaire soort is, kunnen alleen argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of met voor

⁷⁵ ECLI:NL:RVS:2021:70 en bijvoorbeeld ECLI:NL:RBOBR:2022:460 en 461.

het milieu wezenlijke gunstige effecten dan wel, na advies van de Commissie, andere dwingende redenen van groot openbaar belang worden aangevoerd.

Zowel Art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn als Art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn beogen negatieve gevolgen voor een gebied te voorkomen en zijn gericht op hetzelfde beschermingsniveau. Het verschil is dat de bepalingen van Art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn te allen tijde voor het gebied gelden, terwijl die van Art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn pas in beeld komen indien een plan of project wordt voorgesteld dat significante gevolgen voor het gebied kan hebben. Art. 6 lid 2 en art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn hebben dus niet hetzelfde doel, aangezien lid 2 is gericht op het invoeren van preventieve maatregelen, terwijl lid 3 voorziet in een beoordelingsprocedure om door middel van voorafgaande controle te garanderen dat voor een plan of project dat significante gevolgen voor een gebied kan hebben, alleen toestemming wordt verleend wanneer het de natuurlijke kenmerken van dat gebied niet zal aantasten (Backes et al., 2021).

Wordt voor een plan of project toestemming verleend volgens de procedure van art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn, dan hoeft de algemene beschermingsnorm van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn in beginsel niet te worden toegepast. De toestemming die krachtens art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn is verleend, veronderstelt dat het plan of project de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied niet aantast, en daarmee dus ook geen ‘verslechtering of verstoring’ in de zin van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn behelst. Echter, er kan niet worden uitgesloten dat het betreffende plan of project naderhand toch een verstoring blijkt mee te brengen – ook als dat niet te wijten is aan fouten van het bevoegd gezag. In dergelijke omstandigheden maakt art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn het mogelijk om te voldoen aan het hoofddoel van behoud en bescherming van de kwaliteit van het milieu en instandhouding van natuurlijke habitats en flora en fauna. Ook wanneer een vergunning voor een plan of project niet in overeenstemming met art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn is verleend kan sprake zijn van schending van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn wanneer sprake is van verslechtering of verstoring van habitats of soorten (Backes et al. 2021).

Over de jurisprudentie in Nederland schrijven Backes et al. (2021) het volgende:

“Art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn heeft in de praktijk in Nederland en ook in jurisprudentie van de Nederlandse rechters lange tijd weinig aandacht gekregen. De focus was en is nog steeds vrij eenzijdig gericht op nieuwe activiteiten, dus plannen en projecten en daarmee op art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn. Recent is daar echter verandering in gekomen. In een uitspraak van 19 augustus 2019 heeft de rechtbank Oost-Brabant geoordeeld dat een verzoek tot intrekking van een bestaande vergunning voor een veehouderij in de buurt van een met stikstof overbelast Natura 2000-gebied in het daar voorliggende geval niet zomaar kon worden geweigerd. Kort samengevat oordeelde de rechtbank toen dat de afwijzing van het verzoek niet goed gemotiveerd was. In het hoger beroep heeft de Afdeling bestuursrechtspraak op 20 januari 2021 dit oordeel bevestigd. De rechters bepaalden het volgende. Als een verslechtering of significante verstoring van natuurwaarden in een Natura 2000-gebied dreigt of zich al voordoet en de activiteit waarvoor de natuurvergunning is verleend effecten heeft op die natuurwaarden, dan staat vast dat ter uitvoering van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn, passende maatregelen getroffen moeten worden om verslechtering of significante verstoring van natuurwaarden te voorkomen. Dat betekent dat het bevoegd gezag moet beoordelen of de intrekking of wijziging van de natuurvergunning als passende maatregel wordt ingezet, dan wel dat andere passende maatregelen (zullen) worden getroffen. Als de intrekking of wijziging van de natuurvergunning de enige te treffen passende maatregel is, dan moet de vergunning worden ingetrokken of gewijzigd. Kiest het bevoegd gezag niet voor de intrekking of wijziging van de natuurvergunning, dan moet het in het besluit aangeven welke andere maatregelen zijn of zullen worden getroffen, binnen welk tijdpad de maatregelen worden uitgevoerd en wanneer verwacht wordt dat deze effectief zijn. “Het college kan, als het niet voor de intrekking of wijziging van de natuurvergunning kiest, niet volstaan met de enkele constatering dat andere passende maatregelen kunnen, zullen of al worden getroffen. Het college dient inzichtelijk te maken met welke maatregelen uitvoering wordt of zal worden gegeven aan de noodzakelijke daling van stikstofdepositie binnen een afzienbare termijn. Als er een pakket van maatregelen of een programma in uitvoering is dat gericht is op de daling van stikstofdepositie dan kan het college daar naar verwijzen.” Is er geen zicht op de uitvoering van andere stikstof reducerende maatregelen binnen afzienbare termijn, dan komt de intrekking of wijziging van de natuurvergunning, al dan niet in samenhang met de intrekking of wijziging van één of meer

andere natuurvergunningen, nadrukkelijk in beeld, met name als die intrekking(en) of wijziging(en) wel binnen afzienbare termijn tot relevante verbetering kan of kunnen leiden.

Het belang van deze uitspraak kan zeer groot zijn, respectievelijk worden. In alle situaties waarin a. de kwaliteit van een Natura 2000-gebied door de stikstofbelasting aantoonbaar achteruitgaat of dreigt achteruit te gaan en b. een veehouderij (of welke andere emissiebron dan ook) daartoe significant bijdraagt, kan een milieugroepering verzoeken om intrekking van de rechtmatig verleende vergunning voor die activiteit. Een dergelijk verzoek kan dan niet zomaar worden afgewezen, dit zou alleen maar kunnen op grond van een plan of programma dat aangeeft hoe de achteruitgang van de kwaliteit wordt gestopt. Dat hoeft niet altijd te leiden tot het intrekken van vergunningen en niet eens tot het verminderen van de depositie, als het bevoegd gezag geloofwaardig kan aangeven dat de achteruitgang ook te stoppen is zonder verlaging van de depositie of dat de depositie voldoende kan worden verlaagd zonder intrekking van een vergunning. Vaak zal het echter een moeilijke opgave zijn dat aan te tonen. Voor gebieden met een hoge overschrijding van de KDW waarin feitelijk de kwaliteit achteruitgaat en de stikstofbelasting daar een van de oorzaken van is, zal het soms zeer moeilijk zijn om zo'n plan te maken (en dan ook uit te voeren!).

De uitspraak geeft overigens niet aan wat dient te gebeuren als de achteruitgang van de kwaliteit op afzienbare termijn niet kan worden voorkomen. Men zal in ieder geval moeten aannemen dat art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn tot gevolg heeft dat die conclusie niet snel mag worden getrokken. Het is mogelijk dat in Nederland daarmee de aandacht van het stikstofprobleem een stuk verschuift weg van vergunningverlening voor nieuwe activiteiten richting vermindering van overbelasting door sanering van bestaande emissiebronnen. Dat kan aanzienlijke gevolgen hebben voor het hele stikstofbeleid. Nog onduidelijk is welke termijn de rechter een bevoegd gezag zou gunnen om een dergelijk plan te maken (hier moet worden gedacht in de orde van een enkele maanden tot een half jaar) en binnen welke termijn de achteruitgang dan moet zijn gestopt. Europeesrechtelijk moet dat zo snel mogelijk gebeuren. Dat is iets heel anders dan waarop het huidige beleid is gericht.”

Voor het beweiden en bemesten van en nabij Natura 2000-gebieden is Art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn relevant. Hierover merken Backes et al. (2021) het volgende op:

“Art. 2.7 lid 2 Wnb⁷⁶ bevat de implementatie van Art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn, voor zover dat betrekking heeft op projecten. Het artikel bevat een Wnb-vergunningplicht voor projecten die niet direct verband houden met of nodig zijn voor het beheer van een Natura 2000-gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kunnen hebben voor een Natura 2000-gebied. Het bevoegd gezag – in Nederland het college van Gedeputeerde Staten – verleent een vergunning voor een project uitsluitend indien uit een passende beoordeling de zekerheid is verkregen dat het project de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied niet zal aantasten. Dit volgt uit art. 2.7 lid 3 Wnb jo. art. 2.8 lid 2-3 Wnb. Tot 1 januari 2020 kende de Wnb in art. 2.7 lid 2 Wnb ook nog een vergunningplicht voor ‘andere handelingen’. Deze vergunningplicht is met de Spoedwet aanpak stikstof (Stb. 2019, 517) komen te vervallen.

Voordat het PAS-arrest door het HvJ⁷⁷ gewezen werd, zocht de Afdeling, op basis van de rechtspraak van het HvJ EU, voor de uitleg van begrip project in de Habitatrichtlijn aansluiting bij de omschrijving van het begrip project in de MER-richtlijn. Dat hield in dat een activiteit volgens de Afdeling als project kon worden geduid als sprake is van een fysieke ingreep in het natuurlijk milieu. In het PAS-arrest gaf het HvJ EU antwoord op de prejudiciële vraag van de Afdeling of activiteiten – zoals beweiden en bemesten – die geen fysieke ingreep in het natuurlijk milieu behelzen en daarmee niet vallen onder het projectbegrip als bedoeld in art. 1 lid 2 onderdeel a van de MER-richtlijn, projecten als bedoeld in art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn kunnen zijn, omdat deze activiteiten significante gevolgen kunnen hebben voor een Natura 2000-gebied. De Afdeling neemt de door het HvJ gegeven interpretatie over het projectbegrip vervolgens over. De Afdeling overweegt daarom dat haar rechtspraak over de uitleg van het projectbegrip in de Nbw 1998 en de Wnb bijstelling behoeft. Volgens de Afdeling is voor de uitleg van het projectbegrip relevant of de activiteit significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied. Omdat het weiden en bemesten projecten kunnen zijn als bedoeld in art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn, oordeelt de Afdeling dat het niet langer mogelijk is om het beweiden of bemesten categorisch van een passende beoordeling en de vergunningplicht op grond van de Nbw 1998 of Wnb uit te sluiten.”

Ook voor het waterbeheer in en om Natura 2000-gebieden en een peilbesluit van het waterschap is Art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn relevant (Backes et al., 2021):

“Art. 2.7 lid 1 Wnb bevat de implementatie van art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn, voor zover dat betrekking heeft op plannen. [...] Uit art. 2.7 lid 1 Wnb volgt dat een bestuursorgaan een plan uitsluitend vaststelt indien hiervoor een

⁷⁶ Wet Natuurbescherming.

⁷⁷ Europees Hof van Justitie in Luxemburg.

passende beoordeling als bedoeld in art. 2.8 lid 1 Wnb wordt opgesteld. Het gaat uitsluitend om plannen die niet direct verband houden met of nodig zijn voor het beheer van een Natura 2000-gebied, en die afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kunnen hebben voor een Natura 2000-gebied.

Evenmin als de Habitatrichtlijn [...] bevat de Wnb een definitie van het begrip 'plan'. Uit de jurisprudentie van de Afdeling volgt dat een op grond van de Wro⁷⁸ vastgesteld bestemmingsplan, uitwerkingsplan, wijzigingsplan of inpassingsplan, plannen kunnen zijn als bedoeld in art. 2.7 lid 1 Wnb. Een conserverend plan waarin uitsluitend bestaande ontwikkelingen planologisch worden bevestigd, hoeft niet aan een passende beoordeling te worden onderworpen. Een dergelijk plan kan immers geen significante gevolgen hebben omdat het geen recht geeft tot verandering van de bestaande situatie. Bepalend is dus dat het bestemmingsplan een ruimtelijke ontwikkeling mogelijk maakt. De ruimtelijke ontwikkelingen kunnen zowel in rechtstreekse bouw- en gebruiksmogelijkheden als in uitwerkingsplichten, wijzigingsbevoegdheden en afwijkingsmogelijkheden besloten liggen. Een plan dat niet afwijkt van een voorheen geldend, maar nog niet volledig gerealiseerd bestemmingsplan, maakt daarentegen wel ontwikkelingen mogelijk die eventueel mogelijk significante gevolgen kunnen hebben. Ook een plan dat een illegaal bestaande toestand legaliseert, valt volgens de Afdeling onder art. 2.7 lid 1 Wnb. Verder heeft de Afdeling bepaald dat het als zodanig bestemmen van een situatie die in het vorige plan onder het gebruiksovergangsrecht viel, een ruimtelijke ontwikkeling is waardoor een bestemmingsplan een plan als bedoeld in art. 2.7 lid 1 Wnb kan zijn. De ruimtelijke ontwikkelingen die met toepassing van de flexibiliteitsbepalingen mogelijk kunnen worden gemaakt, dienen in het kader van de vaststelling van het bestemmingsplan beoordeeld te worden. Die beoordeling mag niet doorgeschoven worden naar de toepassing van de flexibiliteitsbepalingen. Dat is ook niet toegestaan wanneer aan de flexibiliteitsbepaling in de planregels de voorwaarde is gekoppeld dat de toepassing ervan geen significante gevolgen mag hebben, uit milieuoogpunt aanvaardbaar moet zijn of voor de activiteit waarin de toepassing zal voorzien een Natura 2000-vergunning is verleend.

[...] In de literatuur wordt aangenomen dat ook een structuurvisie (of delen daarvan) een plan in de zin van art. 2.7 lid 1 Wnb kan zijn, en dat alle plannen die in de zin van de SMB-richtlijn resp. het Besluit m.e.r. moeten worden aangemerkt als 'kaderstellend', ook moeten worden aangemerkt als plan in de zin van art. 2.7 lid 1 Wnb. Voor al deze plannen of plandelen geldt immers dat zij een wezenlijke invloed hebben op de vervolgbesluitvorming. Een watergebiedsplan en een plan voor de waterbeheersing zijn besluiten die plannen kunnen zijn als bedoeld in art. 2.7 lid 1 Wnb. Ook een peilbesluit is door de Afdeling als plan geëld."

De jurisprudentie geeft dus aan dat een juridisch verzoek tot intrekking van vergunningen van veehouderijen bij Natura 2000-gebieden met overmatige stikstofdepositie en/of een verbod op bemesting moeten worden gehonoreerd, tenzij het bevoegd gezag kan aantonen dat de reductie van de stikstofemissie langs andere weg werkelijk wordt bereikt. Daarnaast mogen peilbesluiten van het waterschap geen significant negatieve gevolgen hebben voor Natura 2000-gebieden.

Voor wat betreft essentaksterfte laat de jurisprudentie zien dat preventieve maatregelen moeten worden genomen om de schade te mitigeren en af te remmen:

"Voorts heeft Europese rechtspraak bevestigd dat art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn ook voor niet-menselijke activiteiten en gebeurtenissen kan gelden. Het HvJ EU besloot in C-6/04 dat art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn vereist dat maatregelen worden genomen die "door de mens veroorzaakte aantastingen en verstoringen...vermijden" en maatregelen die "natuurlijke ontwikkelingen" afremmen indien die naar verwachting een verslechtering van soorten en habitats in het gebied teweeg zouden kunnen brengen. Deze jurisprudentieregel is volgens de Europese Commissie mogelijk ook van toepassing op klimaatverandering, en ontwikkelingen die daarmee samenhangen zoals zeespiegelstijging, uitsterving of het verschijnen van soorten, indien die ontwikkelingen naar verwachting negatieve effecten hebben voor de beschermde soorten en habitattypen in het gebied. Of er inderdaad preventieve maatregelen op grond van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn genomen moeten worden om dergelijke (dynamische) natuurlijke ontwikkelingen af te remmen dient per geval te worden beoordeeld" (Backes et al., 2021).

Bij dit alles gaat het niet enkel om reactieve maatregelen, de autoriteiten zijn gehouden om juist ook preventieve maatregelen te nemen:

"De "preventieve aard" van lid 2 laat autoriteiten niet toe om te wachten totdat factoren zich voordoen die een negatief en significant "effect zouden kunnen hebben" op soorten en habitats van het gebied, aldus de Europese Commissie. De Commissie baseert zich op een uitspraak van het HvJ EG in *Cie vs. Ierland*. Daarin oordeelde het HvJ

⁷⁸ Wet Ruimtelijke ordening.

EG dat een nationale wet die alleen “reactieve bescherming” biedt en het bovengenoemde verslechtingsverbod niet kan uitvoeren, niet in lijn is met art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn”. In het PAS-arrest heeft het HvJ EU dit oordeel nog eens bevestigd.

Het HvJ EU gaf in het PAS-arrest ook uitleg wat dan wel een passende maatregel is die voldoet aan art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn. Volgens het HvJ EU kan dat een regeling zijn (met betrekking tot stikstofdepositie) die het mogelijk maakt om “zowel corrigerende” maatregelen (zoals noodmaatregelen) als “preventieve” maatregelen (zoals dwangmaatregelen) te nemen die kunnen voorkomen dat “bepaalde aan de betrokken activiteiten verbonden risico’s zich voordoen”. Dit is een passende maatregel volgens art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn, volgens het HvJ EU.

Art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn is van toepassing op de soorten en habitats die zich in de speciale beschermingszones bevinden. Maar het is volgens de Europese Commissie mogelijk dat dit betekent dat er ook maatregelen genomen moeten worden ten aanzien van gebeurtenissen buiten het gebied. Dit in het geval dat die gebeurtenissen buiten het gebied naar verwachting negatieve gevolgen hebben voor de soorten en habitats binnen het gebied, zoals mogelijk giflozing, of drainage van gronden buiten het gebied, (waardoor de grondwaterstand in het gebied zelf zakt)” (Backes et al., 2021).

Hieruit volgt dat het instellen van een laag waterpeil aangrenzend aan het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek, waar een hoger peil wordt aangehouden, niet rechtmatig is.

Bij het nemen van maatregelen dienen de autoriteiten alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs genomen kunnen worden, dus geen bloemlezing daaruit:

“Art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn vereist dat er passende maatregelen worden getroffen. Maar aan welke criteria moet het wettelijke stelsel dat die passende maatregelen mogelijk moet maken voldoen? In C-293/07 besloot het HvJ EU dat het vereist is dat dit stelsel concreet, volledig en coherent is. Als dat niet het geval is kan art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn niet doeltreffend zijn, noch verzekeren dat de aangewezen gebieden worden beschermd. Wat betreft de volledigheid blijkt uit het arrest Cascina Tre Pini dat art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn vereist dat alle maatregelen die redelijkerwijs genomen kunnen worden, genomen moeten worden om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de daarin voorkomende natuurlijke habitats en soorten niet verslechtert (standstill).

[...]

Hoe kan worden beoordeeld wat een verslechtering is? Dat gebeurt aan de hand van de instandhoudingsdoelstellingen van een gebied – tenslotte dienen die gebiedsdoelstellingen bij te dragen tot het behalen van de doelstellingen van de richtlijn en volgens dezelfde criteria voor de procedure van art. 6 lid 3 van de Habitatrichtlijn. Volgens de Europese rechtspraak is dit omdat beide leden van de Habitatrichtlijn moeten worden begrepen als een coherent geheel. Niet alleen vanwege de instandhoudingsdoelstellingen van de richtlijn, maar ook met de reden dat beide leden hetzelfde beschermingsniveau trachten te garanderen. Dat heeft ook tot gevolg dat art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn niet elke verslechtering en verstoring verbiedt, maar elke verslechtering en verstoring die in het licht van de instandhoudingsdoelstellingen significant is” (Backes et al., 2021).

De autoriteiten mogen alleen afzien van bepaalde maatregelen als wetenschappelijk is komen vast te staan dat een activiteit (of situatie, plan of project) geen enkel risico op verslechtering met zich meebrengt:

“Wat bepaalt wat een significant effect op grond van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn is? Het HvJ EU gaf antwoord op deze vraag in zaak Grüne Liga Sachsen. Wijzend op de procedure zoals onder art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn, besloot het HvJ EU dat een onderzoek is vereist op grond van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn als “de beste wetenschappelijke kennis” niet kan uitsluiten dat een bestaande activiteit significante gevolgen kan hebben voor de doelstellingen van de richtlijn doordat habitatverslechtering of verstoringen van soorten waarschijnlijk blijft. Het HvJ EU wees daarbij ook op een eerder arrest, *Cie vs. Spanje*, waarin het HvJ EU bepaalde dat het aantonen van een waarschijnlijkheid of risico dat een activiteit aanzienlijke verstoringen voor een soort zou veroorzaken volstaat om een inbreuk van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn te bewijzen.

Dientengevolge is de standaard van bewijs in overeenstemming met de standaard van bewijs onder art. 6 lid 3 Habitatrichtlijn. Als een nationale autoriteit wil aantonen dat dergelijk risico afwezig is (en daarmee conformeert aan art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn), moet die autoriteit kunnen verzekeren dat er geen significante verslechtering zal plaatsvinden. Dat kan met onderzoek “die elke redelijke wetenschappelijke twijfel” over impact van de activiteit kan weg nemen. Dat is onderzoek zonder “leemten” die “volledige, nauwkeurige en definitieve bevindingen en conclusies” moet bevatten” (Backes et al., 2021).

Uit het voorgaande blijkt dat de bewijslast is omgekeerd ten opzichte van het PAS. Om maatregelen tegen verslechtering die redelijkerwijs nodig kunnen zijn niet te hoeven nemen moet de overheid wetenschappelijk aantonen dat het risico op verslechtering afwezig is. Het is dus niet de eiser die moet aantonen dat het risico op verslechtering bestaat.

In de praktijk zal het bevoegd gezag (de provincie) veelal moeten ingrijpen. Daartoe is het bevoegd en verplicht (Backes et al., 2021):

“Art. 5.4 Wnb bepaalt wanneer een vergunning verleend op grond van art. 2.7 Wnb kan worden gewijzigd of ingetrokken. In het kader van de implementatie van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn is daarbij de verplichte wijziging of intrekking ingevolge het tweede lid van art. 5.4 Wnb van bijzonder belang. Wijziging of intrekking zijn verplicht voorgeschreven, ‘indien dat nodig is ter uitvoering van art. 6 lid 2 Habitatrichtlijn’.”

Dat er voor het bevoegd gezag nagenoeg geen ruimte bestaat om af te wijken van deze verplichting blijkt uit de Kamerbrief van 5 april 2022, waarin de Minister antwoord geeft op vragen van de werkgroep Follow-up Advies-Hordijk op basis van het advies van de Taakgroep Ecologische Onderbouwing van 16 juni 2021 met betrekking tot de stikstofdepositie:

- De natuur staat momenteel dusdanig onder druk dat elke toename van depositie op een habitat waar de KDW reeds van overschreden wordt, bijdraagt aan negatieve effecten. Effecten ten gevolge van deposities uit het recente verleden zijn bovendien veelal nog niet zichtbaar, omdat effecten van stikstofdepositie in de regel pas op de langere termijn optreden. Het aantonen, maar ook het uitsluiten, van effecten ten gevolge van zeer kleine deposities (bijvoorbeeld één mol N/ha/jaar of minder) is met de huidige stand van wetenschappelijke kennis niet mogelijk. Bij het bepalen of significante effecten kunnen optreden, spelen niet alleen de stikstofdepositie maar ook andere ecologische aspecten een rol. Ecologische systemen omvatten immers complexe interacties tussen verschillende verstoringsbronnen en systeem-eigenschappen waardoor het beoordelen van slechts één aspect onvoldoende is. Bij het bepalen van significant negatieve effecten zal dus niet alleen gekeken moeten worden naar de hoogte van de depositie, maar ook naar de ecologische context van het betreffende natuurgebied (inclusief de historie en het beheer);
- Bij het beoordelen van effecten van stikstofdepositie is het van belang om zowel eventuele vermistende als verzurende effecten hiervan te beoordelen. [...] Alleen wanneer door middel van ecologisch onderzoek kan worden aangetoond dat een habitatype, ondanks een langdurige overschrijding van de KDW, nog altijd basenrijker is dan het profiel als optimaal bestempelt, zijn verzurende effecten van kleine stikstofdeposities mogelijk niet significant. Aanvullend ecologisch onderzoek is in zo’n situatie nodig om aan te tonen dat hier lokaal sprake is van een situatie die niet standaard is voor dit habitatype en dus dat de KDW die voor dit habitatype is gesteld, mogelijk op lokaal niveau te laag is. Dit betreft dus alleen uitzonderingssituaties;
- Belangrijk hierbij is om bij het beoordelen van een specifieke projectbijdrage het risico op verslechtering ten gevolge van het project in ogenschouw te nemen. Het is duidelijk dat een habitatype waar sprake is van een structurele overbelasting van de KDW een (groot) risico loopt op significant negatieve effecten. [...] bij de meeste processen is er ook nog eens sprake van interactie met bijvoorbeeld het weer (droge zomers etc.), het beheer, mate van versnippering enzovoorts. Dat maakt dat het in de praktijk een hachelijke zaak is om de juridisch vereiste zekerheid te verkrijgen dat extra depositie in een reeds overbelaste situatie met zekerheid niet kan leiden tot een significant negatief effect.

4.2. Conclusies uit de waarnemingen

4.2.1. Kwaliteit van het habitat

4.2.1.1. Staat van de vegetatie

De kwaliteit van de vegetatie van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is sinds 2004 ernstig verslechterd. De habitatdragende essenhakhoutstoven zijn voor een groot deel (naar schatting meer dan de helft) ofwel aangetast door essentaksterfte, ofwel afgestorven en rot, ofwel verdwenen. Slechts een deel van de hakhoutstoven loopt nog steeds uit. Veel nog levende zowel als afgestorven essenstoven zijn grootschalig overwoekerd door metershoge invasieve dijkviltbraam. Andere delen van het terrein zijn opgeschoond en heringeplant met habitatvreemde boomsoorten. Niet alleen de vegetatie maar ook de structuur van het habitat is dus ernstig verslechterd. De foto's aan het eind van de samenvatting van dit rapport laten het verschil in structuur zien tussen het resterende gezonde essenhakhout en de verslechterde delen. Mossenspecialist Van Dort die het gebied sinds 2004 voor provincie Utrecht inventariseert kon vanwege de bramenwoekering in 2020 niet meer bij een deel van de gemarkeerde stoven komen, terwijl dat eerder geen enkel probleem was. Ook uit verschillende inventarisaties en publicaties komt naar voren dat de vegetatie aanzienlijk achteruit is gegaan, met na 2015 kaalslag, verruiging en overwoekering.

Langs de paden groeit inmiddels Fluitekruid, een indicator voor toenemende voedselrijkdom in de bodem die niet in het habitatype H91E0C thuishoort en in 82 opnames sinds 1967 slechts één keer was gesignaleerd. De vegetatie is aan het veranderen van een gesloten alluviaal bos in een open ruigte met een lager gekwalificeerde Rompgemeenschap met Grote brandnetel van het Onderverbond der vochtige Elzen-Essenbossen⁷⁹ vermengd met soorten die niet in het habitatype thuis horen.

Na de plaatsing van het gebied op de communautaire lijst tot aan 2015 was de kwaliteit van het gebied nog redelijk. De staat is momenteel slecht tot zeer slecht. Desondanks heeft een deel van de essenstoven met de zeldzame specifieke soorten van de Touwtjesmosgemeenschap zich gehandhaafd op de overgebleven stoven. Daardoor kan worden gesteld dat het habitatype nog altijd aanwezig is, maar in (zeer) slechte staat.

Alles samen staat vast dat de kwaliteit van het habitat in het gebied na de opname ervan in de communautaire lijst en vooral na 2015 ernstig, dus significant in de zin van artikel 6, tweede lid, Habitatrichtlijn, is verslechterd.

4.2.1.2. Grondwaterpeil

Het grondwaterpeil in het Natura 2000-gebied is sinds de opname ervan in de communautaire lijst bijna 18 jaar op agrarisch peil gehouden, in weerwil van de urgentie om het waterpeil te verhogen die eerder al bleek uit de opname van Kolland & Overlangbroek in de lijst van TOP-gebieden waar het waterbeheer urgent moest worden verbeterd (Aanwijzingsbesluit, 2015). Voor het beschermde gebied ligt dat agrarisch peil aanzienlijk onder het noodzakelijke peil om significante verslechtering te voorkomen. Uit de eerder in dit rapport geciteerde literatuur blijkt dat een te laag grondwaterpeil bij het habitatype H91E0C leidt tot directe schade aan het habitatype alsook tot schade door versnelde mineralisatie van nutriënten uit de organische stof in de bodem van het beschermde gebied, hetgeen verruiging geeft en habitatverlies. De stikstofdepositie van decennia is in het gebied geaccumuleerd waar het bij een hogere grondwaterstand (gedeeltelijk) zou zijn afgevoerd door de kwel. De

⁷⁹ RG *Urtica dioica*-[*Alnion glutinosae*] (39RG4).

verdroging leidt voorts tot verzuring, bij gebrek aan basische kwel, hetgeen leidt tot zwaardere aantasting door essentaksterfte.

De verdroging is het gevolg van te laag ingestelde waterpeilen in (i) de landbouwpercelen naast de natuurpercelen, (ii) de verschillende scheisloten op de grens tussen de natuurpercelen en de agrarische percelen en (iii) sommige natuurpercelen zelf, mede ten gevolge van het vernietigde peilbesluit Kolland uit 2019. In de eerste twee gevallen zijgt (kwel)water uit de natuurpercelen weg naar de agrarische percelen, zowel via scheisloten met een hoog natuurpeil (langzame wegzijging) als via scheisloten met een laag agrarische peil (snelle wegzijging) en scheisloten waar bij gebrek aan stuwen het aangekondigde hoge natuurpeil onmogelijk is en die domweg droog staan.

In Kolland is in na hydrotechnische aanpassingen in 2019 een aangepast peil ingesteld waarbij voor de natuurpercelen een hoog peil wordt aangehouden en voor de agrarische percelen in het gebied een laag peil. Het verschil tussen de twee peilen ter plaatse van de scheisloten maakt dat er kwelwater blijft wegzijgen uit de natuurpercelen, met schadelijke gevolgen voor de vegetatie om de in de eerste alinea genoemde redenen. In 2021 is het gewijzigde peilbesluit Kolland van 2019 door de rechter vernietigd en moest het oude peil van 2008 worden hersteld. Voor de natuurpercelen is het hoge peil na het arrest behouden, voor het perceel met gemengde functie landbouw en natuur niet. Zoals toegelicht in paragraaf 3.2 is er dus nog altijd sprake van een voor het habitatype ongunstig ingesteld waterpeil.

In Overlangbroek en Oud Kolland is het peilbesluit voor de Langbroeker Wetering van 2008 op 11 mei 2022 vervangen door het Peilbesluit Langbroekerweteringgebied 2022. De situatie is er eender aan die in Kolland. Er zijn hydrotechnische aanpassingen uitgevoerd om de natuurpercelen te isoleren en een hoger peil te kunnen geven, maar het verschil tussen de natuur- en agrarische peilen ter plaatse van de scheisloten maakt dat er kwelwater blijft wegzijgen uit de natuurpercelen, met schadelijke gevolgen voor de vegetatie.

Het te lage grondwaterpeil in en om de beschermde gebieden draagt dus bij aan de significante verslechtering van het habitat sinds 2004 die beschreven is in paragraaf 4.2.1.1.

4.2.1.3. Stikstofdepositie, vermesting en verzuring

De stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is volgens Aerius hexagonen hoger dan de KDW, die volgens KDW-expert Van Dobben voor het Pruno-Fraxinetum op kalkarme klei bovendien lager ligt (24,5 kg N/ha/jaar) dan hetgeen voor het habitatype H91E0C als geheel wordt aangehouden (26,1 kg N/ha/jaar) (Van Dobben et al., 2004, 2012 en persoonlijke mededeling). De waarden in Aerius met betrekking tot overschrijdingen van de KDW zijn dus geflatteerd. Verder is bij de berekening van de KDW ervan uitgegaan dat alle andere factoren optimaal zijn, hetgeen in het betreffende gebied niet het geval is. Rekening houdend daarmee kan worden geconstateerd dat in alle drie deelgebieden van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek sprake is van structurele overschrijding van de KDW, dan wel van feitelijke waarde waarboven stikstofdepositie tot significante verslechtering leidt van het habitatype H91E0C in het betreffende gebied.

Vermesting in de vorm van overmatige stikstofdepositie als gevolg van depositie van stikstof vanuit de omringende agrarische bedrijven die grasland- en maïspcelen tot aan de rand van het Natura 2000-gebied bemesten, naast atmosferische depositie in het algemeen, leidt volgens de eerder in dit rapport geciteerde literatuur voor het habitatype H91E0C tot verruiging van de vegetatie, verzuring van de van origine basische kleibodem tot inmiddels pH 4.0 (H. Vliem, Staatsbosbeheer, pers. meded. op 10 mei 2022) en tot meer essentaksterfte. De overmatige stikstofdepositie leidt ook tot overwoekering van de essenstoven door habitat-vreemde invasieve bramen, ten koste van het habitatype waarvoor het gebied als Natura 2000-gebied is aangewezen.

De overschrijding van de stikstofdepositie in de beschermde gebieden van de KDW draagt dus langs de weg van vermesting en verzuring bij aan de significante verslechtering van het habitat sinds 2004 die beschreven is in paragraaf 4.2.1.1.

4.2.1.4. Versnippering

Het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek is in hoge mate versnipperd. Het bestaat uit de drie gebieden Kolland, Oud Kolland en Overlangbroek. Sommige van die deelgebieden bestaan op hun beurt uit losse natuurpercelen, van elkaar gescheiden door agrarische percelen met een laag waterpeil en hoge stikstofbemesting. Deze situatie is een prototype van versnippering. Enkel de kleinste eenheden natuur worden feitelijk beschermd, maar geheel los van elkaar. De tussenliggende agrarische percelen worden dusdanig beheerd dat de natuurpercelen als eilandjes functioneren met gescheiden populaties van voor het habitatype karakteristieke plantensoorten. Uitwisseling tussen populaties is vrijwel onmogelijk doordat de tussenliggende agrarische percelen voor de specifieke soorten een onoverbrugbare barrière vormen.

Van de specifieke soorten van de Touwtjesmosgemeenschap is bekend dat die onder de huidige ongunstige milieumomstandigheden slechts geringe afstanden kunnen overbruggen (hooguit meters). De bestaande versnippering leidt daarmee tot genetische versmalling (uitwisseling van erfelijk materiaal is niet mogelijk) en tot verzwakking van de populaties daarvan. De kansen van deze mossen om op langere termijn in het gebied te overleven nemen zo af. Nu het gebied zozeer in kwaliteit is achteruitgegaan maken dergelijke kleine effecten alsnog een groot verschil. Voor gezonde populaties is in feite één aaneengesloten natuurgebied nodig vanaf Overlangbroek via Oud Kolland naar Kolland (en het Natura 2000-gebied langs de Nederrijn daar vlakbij).

Ook hydrologisch biedt een aaneengesloten beheersgebied voor het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek belangrijk betere bescherming tegen significante verslechtering van het habitatype H91E0C dan de huidige versnippering (Beije et al., 2012).

De versnippering van de beschermde gebieden draagt dus bij aan de significante verslechtering van het habitat sinds 2004 die beschreven is in paragraaf 4.2.1.1.

4.2.1.5. Beheer

Zowel in Overlangbroek als in Kolland wordt door de terreinbeheerder enkel langjarig groot onderhoud uitgevoerd, deels vanwege gebrek aan middelen. Daardoor vindt onnodige verruiging, overwoekering en kaalslag plaats, waarbij (al dan niet dode) essenstoven tussentijds en tijdens de werkzaamheden nodeloos verloren gaan. Het gevoerde beheer is in strijd met het wetenschappelijk advies voor habitatype H91E0C (Beije et al., 2012) zowel als het Aanwijzingsbesluit (2015). De deels al uitgevoerde vervanging van essen door soorten loofbomen die niet in het habitatype thuishoren is weliswaar in lijn met het Beheerplan, maar in strijd met het Aanwijzingsbesluit (2015) van het Rijk en de Habitatrichtlijn en leidt tot areaalvermindering van het habitatype, terwijl uitbreiding was voorzien.

Het gevoerde beheer over de beschermde gebieden draagt dus bij aan de significante verslechtering van het habitat sinds 2004 die beschreven is in paragraaf 4.2.1.1.

4.2.2. Kwantiteit van het habitat

Als gevolg van de essentaksterfte, ongunstige milieufactoren (ontwatering, vermesting, verzuring) en ongunstig beheer zoals hierboven beschreven is een aanzienlijk deel van de essenstoven met daarop de specifieke soorten van de Touwtjesmosgemeenschap na 2004, en vooral na 2015, verloren gegaan.

Ook in kwantitatieve zin is er sinds 2004 dus sprake van significante verslechtering van het habitat in de zin van artikel 6, tweede lid, Habitatrichtlijn.

4.2.3. Conclusie: significante verslechtering van de kwaliteit en kwantiteit van het habitat

Alles samen staat vast dat de kwaliteit en de kwantiteit van het habitat in het gebied na de opname ervan in de communautaire lijst in 2004 en vooral na 2015 ernstig, dus significant in de zin van artikel 6, tweede lid, Habitatrichtlijn, is verslechterd.

4.3. Gevoerd beleid

4.3.1. Beleid provincie Utrecht

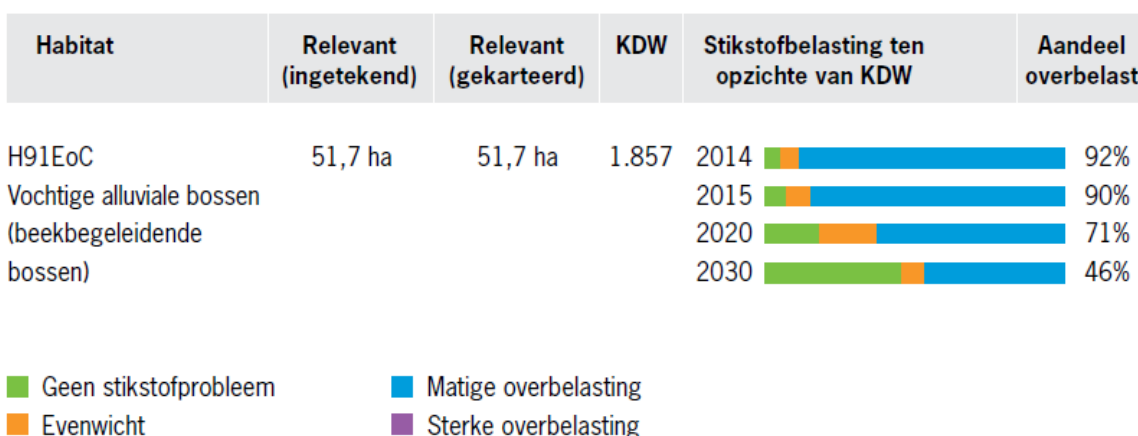
Het beheer van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek berust bij provincie Utrecht. De Wet Natuurbescherming vereist dat de provincie voor elk Natura 2000-gebied een beheerplan opstelt. Voor Kolland & Overlangbroek geldt het vigerende Beheerplan voor de periode 2019-2025 (Provincie Utrecht, 2019).

Het Beheerplan bevat een beschrijving van de instandhoudingsmaatregelen als bedoeld in artikel 6, eerste lid, van de Habitatrichtlijn en passende maatregelen, bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn, alsook de beoogde resultaten van die maatregelen. Verder zijn in het Beheerplan ook afwegingen in relatie tot de Programmatische Aanpak Stikstof zijn opgenomen. Sinds het PAS-arrest van de Raad van State is de relatie met het PAS achterhaald, maar het beleid ten aanzien van stikstof is voor het gebied desalniettemin onveranderd.

Stikstof

Voor stikstof gaat provincie Utrecht op grond van het PAS in het Beheerplan (2019) uit van een verdere ontwikkelruimte voor stikstofdepositie in het gebied ten gevolge van bemesting. Tegelijk constateert provincie Utrecht dat er in 2019 al sprake was van stikstofoverbelasting en dat die bij staand beleid zou blijven bestaan (Figuur 29). Voor de ruimtelijke verdeling van de destijds voorziene depositieruimte, zie Figuur 30. Die ruimte is niet langer relevant, maar beide figuren laten zien hoezeer het destijds en anno 2022 nog altijd gevoerde beleid tot overbelasting leidt.

Stikstofoverbelasting per habitatype

Figuur 29. Overschrijding van de Kritische Depositie Waarden in Kolland en Overlangbroek. Bron: provincie Utrecht (2019).

Figuur 30. Ruimtelijke verdeling van de depositieruimte van stikstof in Kolland en Overlangbroek (in mol/ha/jaar; 100 mol komt overeen met 1,4 kg N). Bron: provincie Utrecht (2019).

Voor wat betreft de effecten van de agrarische bedrijvigheid rondom de Natura 2000-percelen merkt het Beheerplan (2019) op “dat de agrarische bedrijven zich vooral buiten het gebied bevinden en niet op het natuurgebied lozen⁸⁰. Van verschillende activiteiten die vallen onder reguliere agrarische bedrijfsvoering is volgens het plan een mogelijk effect te verwachten, zoals het inwaaien van meststoffen in het water of in de vegetatie (eutrofiëring en verzuring), door landbouwmachines en tijdens laden en lossen van producten en dieren. Uitstoot van stikstof is beoordeeld in het kader van het PAS, waarbij iedere veehouder wordt getoetst op de effecten van stikstofemissie. Een significant negatief effect op de instandhoudingsdoelen van activiteiten die vallen onder normale agrarische bedrijfsvoering is vooralsnog niet aangetoond⁸¹. Activiteiten die zijn benoemd als vallend onder normale agrarische bedrijfsvoering worden in het kader van de Wet natuurbescherming daarom vrijgesteld van vergunningplicht. In geval van wijzigingen in dierenaantallen, stalsystemen t.o.v. de referentiedatum ontstaat wel een meldings- of vergunningplicht” (quote uit Beheerplan, 2019).

Conclusie (stikstof)

Uit het voorgaande blijkt dat provincie Utrecht in het Beheerplan (2019), dat van kracht blijft tot 2025, uitgaat van de afwezigheid van significante effecten van stikstofdepositie vanuit omringende agrarische bedrijven op het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek met een beroep op de passende beoordeling van het PAS. Deze is in de PAS-uitspraak door de Afdeling bestuursrecht van de Raad van State onverbindend verklaard⁸². De effecten zijn dus niet passend beoordeeld en kunnen dus significant negatieve effecten opleveren. Dit blijkt des te meer uit de tweede PAS-uitspraak⁸³, waaruit blijkt dat beweiden en bemesten vergunningplichtig is.⁸⁴ Het beweiden en bemesten ter

⁸⁰ Het Beheerplan stelt ook dat het enkel om melkveebedrijven zou gaan, er bevinden zich echter ook varkenshouderijen.

⁸¹ Het Beheerplan gaat er in het kader van de (inmiddels ongeldig verklaarde) PAS vanuit dat de landbouw in het gebied ongewijzigd kan blijven functioneren en zelfs (beperkt) uitbreiden.

⁸² ECLI:NL:RVS:2019:1603.

⁸³ ECLI:NL:RVS:2019:1604.

⁸⁴ Zie ook de recente uitspraken van de rechtbanken op dit onderwerp: ECLI:NL:RBLIM:2022:2492-94, ECLI:NL:RBOBR:2022:1057-58; ECLI:NL:RBMNE:2021:4522; ECLI:NL:RBOVE:2021:3077.

plekke vindt dus plaats in strijd met het voorzorgsbeginsel van de Habitatrichtlijn. Tegelijk blijkt uit het Beheerplan zelf dat er sprake is van overschrijding van de (onjuiste te hoge) KDW op 71% van het beschermde gebied, zoals ook blijkt uit de gegevens voor 2019 uit Aeries.

Daarbij komt de verdroging van het gebied, waardoor de neergeslagen stikstof uit de lucht niet afgevoerd wordt door het water maar blijft liggen en zo accumuleert. Dit wordt nog versterkt door de mineralisatie van bodem organische stof ten gevolge van verdroging, waardoor nog meer nutriënten vrijkomen en verzuuring optreedt. Bovendien leidt de vermessing bij van nature zeer soortenrijke habitattypen H91E0C tot verzuring, met als gevolg een geleidelijke verandering betekent naar de arme bossen van het Zomereik-verbond (Beije et al., 2012)⁸⁵. Verzuring leidt tot zwaardere aantasting van essen door essentaksterfte (Erfmeier et al., 2019). Volgens het Beheerplan van provincie Utrecht zou verzuring ook schadelijk zijn voor het behoud van de bijzondere specifieke soorten mossen, die aan dit type bos een extra waarde toekennen en die naast een vochtig microklimaat ook vermindering van de stikstofdepositie nodig hebben (Beheerplan provincie Utrecht, 2019, p. 22). De soortensamenstelling van de mossen in het gebied is ook daadwerkelijk gewijzigd ten nadele van de specifieke soorten (Beheerplan provincie Utrecht, 2019, p. 20). Het Beheerplan (p. 21) stelt dat tussen 1988 en 2007 een sterke verarming is opgetreden van de kenmerkende mosflora van de Touwtjesmosgemeenschap op Kolland ten gevolge van de verzuuring van de percelen met sleedoorn, braam, riet en hoge grassen. Van Dort merkt daarbij op dat de meest stikstofgevoelige mossen en korstmossen door de hoge stikstofdepositie uit Kolland & Overlangbroek verdwenen zijn, zoals in grote delen van Nederland (Van Dort, persoonlijke mededeling op 9 februari 2022). Van 2007 tot 2020 is de mossenflora in Kolland & Overlangbroek qua soortenrijkdom vervolgens ongeveer gelijk gebleven (Van Dort, 2020). Anno 2022 beschouwt Van Dort de resterende mossenpopulaties bij ongewijzigd beheer echter als ten dode opgeschreven als gevolg van de verzuuring en het verdwijnen van de essenstoven waar de mossen op leven: “Inderdaad vinden er dramatische ontwikkelingen plaats in het essenhakhout van Overlangbroek en Kolland. De monitoring is inmiddels gestopt; het is ondoenlijk om de gemarkeerde stoven in het terrein terug te vinden. De verzuuring is enorm, de stoven rotten weg (parasitaire schimmels florieren). Dat betekent dat de Touwtjesmosgemeenschap uiteindelijk ook zal verdwijnen” (persoonlijke mededeling, 7 februari 2022).

Met het gevoerde beleid accepteert de provincie Utrecht willens en wetens al jaren de aanmerkelijke kans dat er significante verslechtering door stikstofdepositie optreedt in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek.⁸⁶ Dit is in strijd met artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn. Zo oordeelde de Rechtbank Den Haag onlangs dat er noodzaak was tot passende maatregelen, omdat volgens de prognoses de depositie op hexagonen stikstofgevoelig habitat in 2030 nog steeds boven de KDW zou zijn.⁸⁷ Mogelijk leidt dit zelfs tot potentiële aansprakelijkheid op grond van de Milieuaansprakelijkheidsrichtlijn (Richtlijn 2004/35/EG van het Europees Parlement en de Raad).

Daarnaast is er niet alleen sprake van de kans dat verslechtering optreedt. Uit de waarnemingen in het gebied blijkt dat er sprake is van verbraming en een toename van brandnetels in de laatste jaren, zelfs in die mate dat de mossenspecialist Van Dort moest stoppen met zijn opnames. Dit was nog niet het geval in de periode 2007-2015, zoals uit het Beheerplan blijkt (p. 20-21) alsook uit de jongste mossenopname van Van Dort (2020) en het onderzoek van Maes (2021). Van Dort geeft aan dat er grote achteruitgang is geweest in de vegetatie i.c. het essenhakhout sinds het aanwijzingsbesluit in 2015, wat erop wijst dat dit zeker significant het geval is sinds de plaatsing op de lijst van communautair belang in 2004.

⁸⁵ Beije et al. (2012), p. 874.

⁸⁶ Vgl. ECLI:NL:RBNHO:2022:2379.

⁸⁷ ECLI:NL:RBDHA:2022:1139.

Bovenstaande conclusies worden ondersteund door die van het onderzoeksbureau BügelHajema (2014), dat voor het verruigde essenhakhout van hetzelfde habitatype op landgoed De Raaphof bij Odijk, onder vergelijkbare omstandigheden, concludeerde dat “de verruiging en vergrassing vermoedelijk te maken met atmosferische stikstofdepositie (vanuit het naastliggende gebied) en verdroging aan de randen door ontwatering” (BügelHajema, 2014, p. 24).

Zoals geconcludeerd in paragraaf 3.1 en paragraaf 4.2.3 is er dus sprake van zowel kwalitatieve als kwantitatieve achteruitgang van het habitatype H91E0C. Alle vormen van verslechtering die door Beije et al. (2012), nog voor de aanmelding en registratie van Kolland & Overlangbroek conform artikel 6 Habitatrichtlijn, waren beschreven voor verdroging, vermesting, verzuring en ongunstig beheer van het habitatype H91E0C hebben zich tussen 2004 en 2022 gematerialiseerd. Het bestand eeuwenoude essenstoven wordt steeds verder verdrongen door invasieve uitheemse bramen en aangeplante gebiedsvreemde bomen en de kwaliteit en het areaal van het habitatype H91E0C nemen significant af (Maes, 2021). Voortzetting van het huidige beheer zal het habitatype H91E0C in het daarvoor aangewezen beschermde Natura 2000-gebied doen verdwijnen.

Het gevoerde beleid voldoet niet om de (dreigende) verslechtering te voorkomen noch op te heffen.

Hydrologie

Voor wat betreft het hydrologisch beheer van het beschermde gebied zet het Beheerplan (2019) in op fysieke scheiding tussen de natuurpercelen en de agrarische percelen, waarvoor aanpassingen in het vooruitzicht werden gesteld als beschreven in paragraaf 3.2 van dit rapport. Zoals daar opgemerkt wordt het peil in de natuurpercelen omhoog gezet, maar wordt het peil in diverse scheisloten en -watergangen op de grens met de agrarische percelen zowel in Kolland als in Overlangbroek op het lage agrarische peil gezet.

Het waterbeheer zorgt ervoor dat (kwel)water blijft wegzijgen uit de beschermde gebieden en schadelijke verdroging van het habitatype blijft optreden, zoals de geraadpleegde medewerkers van de terreinbeheerder Staatsbosbeheer ook verklaren. In het kader van instandhoudingsmaatregelen werden in het Beheerplan (2019) besluiten voorbereid om het uitzijgen te verminderen. Dit waren instandhoudingsmaatregelen, geen passende maatregelen, en zij waren geprogrammeerd voor de toekomst, in plaats van de toen al voortschrijdende verslechtering door verdroging aan te pakken. De verdroging door te laag peil speelt jaarrond, zowel in de zomer (het kwetsbare moment voor mineralisatie van organische stof en daarmee vermesting en verzuring, terwijl nu juist bekend is dat het habitatype H91E0C daarvoor hoog gevoelig is), als in de winter en het voorjaar (wanneer het habitatype nat moet worden gehouden). Volgens Beije et al. (2012) zijn immers voor het habitatsubtype H91E0C optimaal de vochtclassen vochtig, zeer vochtig, nat, zeer nat en 's winters inunderend, waarbij de gemiddelde voorjaarsgrondwater-stand kan variëren van 20 cm boven maaiveld tot >40 cm beneden maaiveld bij een droogtestress van < 14 dagen. Verdroging is jaarrond dus slechts kortstondig mogelijk tot een maximum van 14 dagen, terwijl daar nu structureel sprake van is.

De beschikbaarheid van basisch (kwel)water is een onderdeel van een goede structuur en functie volgens het profielendocument, terwijl dit mossenverbond een onderdeel is van de typische (kwalificerende) soorten van het habitat. Achteruitgang van één van beide is daarmee een achteruitgang van de kwaliteit van het habitat en zodoende een verslechtering in de zin van de Habitatrichtlijn. Gezien de staat van het gebied, waar essentaksterfte het habitat al zozeer aantast, is zelfs een kleine achteruitgang vanwege verdroging al te kwalificeren als een significante verslechtering. Uit de Nota van toelichting bij het Aanwijzingsbesluit (2015) blijkt dat er al lange tijd sprake was van ernstige verdroging, het gebied Kolland & Overlangbroek stond op de lijst van TOP-

gebieden waar het waterbeheer urgent moest worden verbeterd, maar desondanks bleef het peilbesluit van 2008 tot 2022 voor het gehele beschermde gebied en zijn omgeving van kracht, alhoewel het daarin vastgelegde peil de toestand van ernstige verdroging onverminderd in stand hield. Het nieuwe peilbesluit van 11 mei 2022 maakt geen eind aan de wegzijging van water uit het Natura 2000-gebied en het ingestelde en inmiddels gerealiseerde natuurpeil leidt nog altijd tot zichtbare verdroging van en daarmee schade aan het beschermde gebied.

Bovenstaande conclusies worden ondersteund door die van het onderzoeksbureau BügelHajema (2014), dat voor het verruigde essenhakhout van hetzelfde habitatype op landgoed De Raaphof bij Odijk, onder vergelijkbare omstandigheden, concludeerde dat “de verruiging en vergrassing vermoedelijk te maken met atmosferische stikstofdepositie (vanuit het naastliggende gebied) en verdroging aan de randen door ontwatering” (BügelHajema, 2014, p. 24).

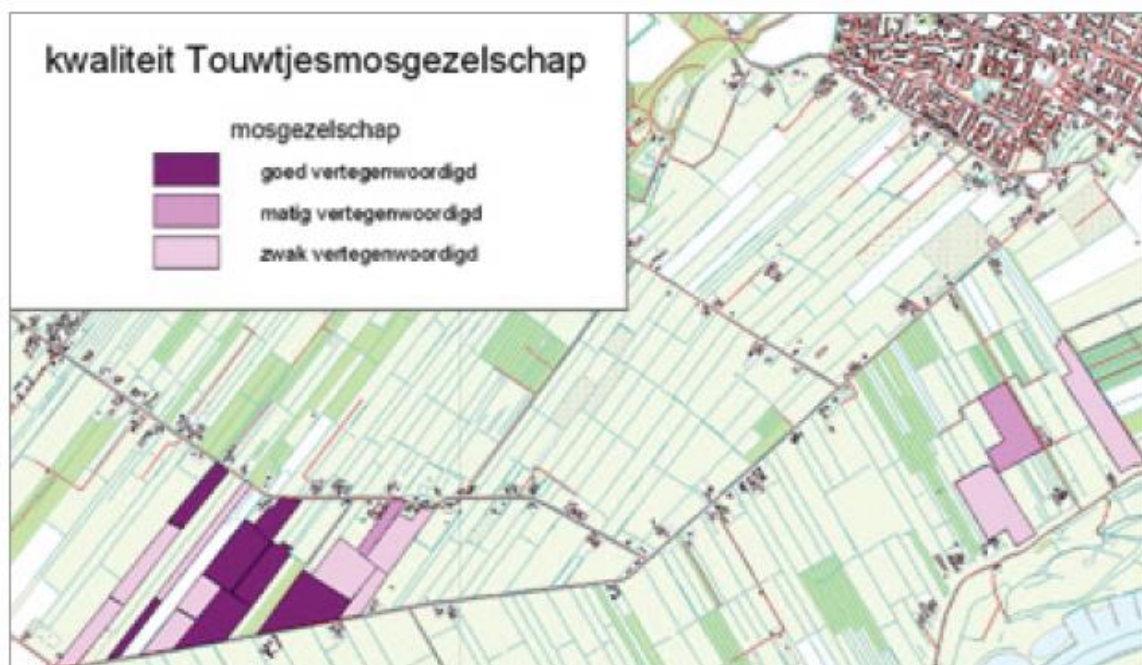
Conclusie (hydrologie)

Provincie Utrecht voert daarmee sinds tenminste 2008 een hydrologisch beleid dat geen halt toeroept aan de verslechtering van het habitat in het beschermde gebied. Dit is zoals gezegd in strijd is met Art. 6, tweede lid, van de Habitatrictlijn.

Het gevoerde beleid voldoet niet om de (dreigende) verslechtering te voorkomen noch op te heffen.

Vegetatie

Voor wat betreft de vegetatie geeft het Beheerplan (2019) aan dat met name Overlangbroek van belang is voor wat betreft de specifieke mossenflora (Figuur 31):

Figuur 31. Kwaliteit Touwtjesmosgemeenschap in Kolland en Overlangbroek in 2008. Het gebied Oud Kolland is niet bezocht tijdens deze inventarisatie. Bron: provincie Utrecht (2019).

“Wat Kolland en Overlangbroek ook bijzonder maakt zijn de mos- en korstmosgezelschappen op de stobben van de essen. Dit epifytische climaxgezelschap is gebonden aan de neutrale tot basische schors van essen, iepen en wilgen (Barkman, 1958) en is in Nederland zeer zeldzaam geworden. De laatste groeiplaatsen zijn vrijwel beperkt tot oude essenstoven in regelmatig gehakt essenhakhout (Van Dort & Spier, 2001, Greven, 1992). Enerzijds is dit biotoop op veel plaatsen verwaarloosd of verloren gegaan, anderzijds is de soorten-samenstelling gewijzigd als gevolg van het binnendringen van zuurminnende soorten. Dit kenmerkende Touwtjesmosgezelschap is op Kolland matig en op Overlangbroek goed vertegenwoordigd (zie figuur 7, Greven, 2008 en Van Dort, 2011). Van Dort en Horsthuis, 2014 en Van Dort, 2015 hebben aangetoond dat deze vegetaties de afgelopen periode zijn behouden op Kolland. Door de mossenspecialist dhr. Wondergem is de mossenvegetatie van beide percelen van Oud Kolland geïnventariseerd. Zijn conclusie is dat het gezelschap ook daar nog redelijk vertegenwoordigd is (Wondergem, 2009).”

Het Beheerplan doet verslag van inventarisaties van de mossenflora sinds 1988 en merkt op dat verruiging van percelen met o.a. braam, rietgras en sleedoorn in het verleden heeft geleid tot sterke verarming, maar dat de mossenflora tussen 2007 en 2015 ongeveer gelijk is gebleven of zelfs is vooruitgegaan. De toename van braam, rietgras en sleedoorn wordt geweten aan verdroging (o.a. versnelde afbraak van organische stof waaruit nutriënten vrijkomen) en de te hoge stikstofbelasting via de atmosfeer. Recent kwam hier het afsterven van stoven en het dunner worden van de essenkronen bij, als gevolg van de essentakziekte. Verder merkt het Beheerplan op dat stikstof niet alleen de verruiging bevordert maar ook zuurminnende mossen bevoordeelt, die concurrerend kunnen zijn voor de bijzondere basenminnende soorten uit de Touwtjesmosgezelschap. Deze basenminnende soorten vereisen ook basische boomschors als substraat, zoals de es die biedt. Bij grote sterfte van es dienen volgens het Beheerplan daarom andere boomsoorten met basische schors bevorderd te worden, zoals veldesdoorn, gewone esdoorn en fladderiep⁸⁸. Om verruiging te voorkomen wordt daarbij gestreefd naar een snelle kroonsluiting met andere soorten dan es, gezien de onzekerheid van essentaksterfte. Het hakhoutbeheer wordt voorlopig gestaakt⁸⁹ (Provincie Utrecht, 2019).

Het Beheerplan vat de situatie samen door op te merken dat het gegeven beheeradvies voor het behoud van de Touwtjesmosgezelschap spreiding of uitstel van het risico op verdwijning betekent. Op locaties met middenbos (met de essen als overstaanders en de andere soorten als hakhout) en waar de stoven op enen worden gezet, blijft het hakhoutkarakter en de daarmee samenhangende luchtvochtigheid naar verwachting van het Beheerplan deels behouden en hebben vitale essen een hogere kans om te overleven. Het risico is volgens het Beheerplan wel dat de essenstoven langzaam in normale boomvoeten veranderen met minder substraat voor de mossen tot gevolg.

Conclusie (vegetatie)

Met het opgeven van alle hakhout in het gebied gaat provincie Utrecht eraan voorbij dat hakhout dragend is voor de specifieke mossenflora, kenmerkend onderdeel van de kwaliteit op het punt van structuur en functie en in het Aanwijzingsbesluit als onmisbaar wordt gezien. Terecht merkt het Beheerplan (2019) op dat het onduidelijk is hoe lang deze epifytengemeenschappen in stand blijven zonder kapcyclus. Anderzijds merkt het Beheerplan op dat het behoud van essenhakhout hoe dan

⁸⁸ Elders in het Beheerplan: “Mogelijkheden zijn resistente essen, iepen (reeds veel aanwezig in Overlangbroek), linden, wilgen, populieren, kersen (gewone en de zoete) en esdoornen, zoals gewone esdoorn, Spaanse aak of veldesdoorn.” Overigens wordt het planten van habitatvreemde boomsoorten op goede gronden betwist door Maes (2021).

⁸⁹ Elders in het Beheerplan wordt desondanks gesproken van het op kleine schaal doorzetten van hakhoutbeheer van essen en, op termijn, vervangende soorten met basische schors. Uit de gesprekken met Staatsbosbeheer blijkt dat het essenhakhoutbeheer feitelijk is gestaakt.

ook onzeker is en zet het om die reden in op aanplant van opgaand bos van andere soorten loofbomen⁹⁰. Met dit Beheerplan gaat provincie Utrecht er echter aan voorbij dat de voorgestelde boomsoorten, zoals esdoorn, hazelaar en linde, niet in het habitatype thuishoren en dat aanplant daarvan leidt tot areaalafname van het habitatype H91E0C. Ook miskent de provincie Utrecht hiermee de mogelijkheid van het instandhouden van het hakhout - zij het met andere habitateigen soorten - en hiermee ook de Touwtjesmosgemeenschap.

Hiermee accepteert de provincie significante verslechtering (het geheel of grotendeels verloren gaan van kenmerkende typische soorten en structuur) van kwaliteit op essentiële onderdelen van een kwalificerend prioritair natuurlijk habitat, terwijl dat niet enkel en alleen samenhangt met de essentaksterfte als natuurlijk proces. Zelfs als het een natuurlijk proces zou zijn geweest, zou volgens het Europese Hof het nog steeds nodig zijn om maatregelen te nemen om natuurlijke ontwikkelingen af te remmen die de staat van instandhouding van de soorten en natuurlijke habitats in de SBZ's kunnen verslechteren⁹¹. Het is dus een bewuste beleidskeuze, in strijd met artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn en in strijd met het Aanwijzingsbesluit (2015). Deze beleidskeuze past niet in de kaders die Sztostak et al. (2020) en Backes et al. (2021) schetsen, noch is hij in lijn met het richtsnoer van de Europese Commissie over artikel 6 (2019). Al die auteurs schetsen nu juist de noodzaak om (ongunstige) natuurlijke processen zo veel mogelijk af te remmen, iets wat de provincie Utrecht opgeeft terwijl er juist opties zijn om te handelen door andere habitateigen soorten in hakhoutbeheer te nemen.

Uit de waarnemingen begin 2022 en de gesprekken met Staatsbosbeheer komt naar voren dat de essen inmiddels door de provincie volledig zijn opgegeven en dat er geen sprake is van welke inzet dan ook op hakhout. Het essenhakhout wordt volledig vervangen door ander opgaand bos. Het Beheerplan van 2019 is dus niet alleen in strijd met het Aanwijzingsbesluit en de Habitatrichtlijn, maar wordt ook niet of maar beperkt uitgevoerd. Het volledig opgeven van de es, de dragende boomsoort voor het habitatype H91E0C, is ook niet in lijn met de recente plantenziektenkundige adviezen hoe om te gaan met essentaksterfte.

Op 31 mei 2022 werd in Doorn een informatiebijeenkomst gehouden door provincie Utrecht, samen met de gemeenten Utrechtse Heuvelrug, Wijk bij Duurstede, het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden' en Staatsbosbeheer. In een presentatie door Joos de Bakker namens provincie Utrecht specifiek over het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek gaf de provincie publiekelijk te kennen dat het voornemens is om de Natura 2000-status van het gebied te willen schrappen, met het oog op de essentaksterfte waar volgens de provincie niets aan te doen zou zijn. De provincie gaf te kennen in elk geval geen agrarische bedrijven in de schil rondom het Natura 2000-gebied te willen uitkopen, alle landbouwbedrijven moeten wat de provincie betreft door kunnen en toekomst houden. Volgens de provincie zou de stikstofdepositie in het gebied voor 55% afkomstig zijn van de omringende landbouwbedrijven (waarvan 63% van stalemissies en 36% van bemesten en beweiden) en "dus maar beperkt zijn". Uit de presentatie kwam naar voren dat de provincie anno 2022 en in weerwil van de slechte staat van het beschermde gebied nog altijd willens en wetens absolute voorrang geeft aan het boerenbelang boven de verplichtingen uit de Habitatrichtlijn en de wet Natuurbescherming.

Het gevoerde beleid voldoet niet om de (dreigende) verslechtering te voorkomen noch op te heffen.

4.3.2. Beleid hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'

⁹⁰ Staatsbosbeheer heeft in het essenhakhoutgebied van Raaphorst bij Odijk met succes andere boomsoorten aangeplant waarop de Touwtjesmosgemeenschap zich wist te vestigen (persoonlijke mededeling medewerker van Staatsbosbeheer).

⁹¹ ECLI:EU:C:2005:626, r.o. 34.

Het peilbesluit voor het gebied van de Langbroeker Wetering van 2008 ging uit van peilvakken waarin het belang van de landbouw leidend was. Als gevolg daarvan trad in de natuurgebieden verdroging op. Na het Aanwijzingsbesluit van 2015 voor het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek heeft de provincie bij Kolland en Overlangbroek werken uitgevoerd om een scheiding aan te brengen tussen percelen natuur en percelen met agrarische bestemming. Voor Kolland is dit gevolgd door een gewijzigd peilbesluit (2019), dat los staat en bedoeld is te blijven staan van het algemene peilbesluit voor het Weteringgebied. Dit peilbesluit is echter in beroep vernietigd door de rechter.

Voor Oud Kolland en Overlangbroek zijn aanpassingen voorzien in een Ontwerp peilbesluit voor het Weteringgebied, dat in 2020 ter inzage is gelegd, meermalen is bijgesteld en op 11 mei 2022 is vastgesteld. Hierbij behouden de peilvakken waarin Overlangbroek en Oud Kolland zich bevinden het lage agrarische peil en worden de beschermde gebieden bij wijze van afwijking op het peilbesluit op een hoger natuurpeil gezet. De scheisloten tussen natuurpercelen en agrarische percelen worden voor het grootste deel echter op het lage agrarische peil gehouden.

Conclusie (beleid hoogheemraadschap)

De peilbesluiten voldoen niet om verslechtering te voorkomen. Er is al decennia sprake van door de overheid erkende chronische en langdurige verdroging in het gebied, terwijl de tolerantie van het habitatype H91EOC daarvoor maximaal twee weken bedraagt (Beije et al., 2012, p. 873). Door de abrupte overgang van het hoge natuurpeil naar het lage agrarische peil zijt grond- en kwelwater uit de natuurpercelen weg naar de agrarische percelen, waar het door bemaling wordt afgevoerd. Waar de scheisloten op het lage agrarische peil worden gehouden (als ze al niet droog staan) volstrekt deze wegzijging zich extra snel. Waar de scheisloten op het hoge natuurpeil worden gehouden voltrekt de wegzijging zich ook, maar in lager tempo.

Het huidige beleid zowel als het nieuwe peilbesluit van 2022 zorgen daarmee voor verdroging van de beschermde gebied Kolland & Overlangbroek. Die verdroging leidt tot verslechtering van het habitat, zowel door rechtstreekse nadelige effecten op de vegetatie (het essenhakhout en de specifieke mossenflora zijn afhankelijk van kwelwater en een hoog grondwaterpeil) als door de mineralisatie van organische stof (vrijkomen van nutriënten) uit de bodem die bij verdroging optreedt.

Het gevoerde beleid voldoet niet om de (dreigende) verslechtering te voorkomen noch op te heffen.

4.3.3. Beleid terreinbeheerders

De staat van de vegetatie in Overlangbroek is beduidend slechter dan ten tijde van het Aanwijzingsbesluit van 2015 (Klaas van Dort, persoonlijke communicatie op 9 februari 2022; Maes, 2021)⁹². Het gebied is achteruitgegaan, veel essenstoven zijn doodgegaan en/of verdwenen door rotting en/of verwijdering tijdens het onderhoud, er is sprake van verdroging, vermesting en verruiging. De terreinbeheerder (Staatsbosbeheer) geeft aan het hakhout graag te behouden maar heeft naar eigen zeggen niet de middelen om het gebied het noodzakelijke basisonderhoud te geven (waaronder het stelselmatig onmiddellijk, ook gedurende het groeiseizoen, verwijderen van invasieve bramen zonder de essenstoven te schaden). Staatsbosbeheer voert om financiële redenen met lage frequentie groot onderhoud uit, waarbij de essenstoven worden ingeboet en vervangen door andere boomsoorten. Staatsbosbeheer probeert naar eigen zeggen op enkele plekken in (de buurt van) het gebied het hakhoutbeheer te blijven voeren, ondanks het financiële beleid van de provincie en doet dit op eigen kosten. Dergelijke stukjes beheer zijn door de auteurs van dit rapport

⁹² Klaas van Dort heeft lange tijd voor provincie Utrecht vierjaarlijkse opnames gemaakt van de mossenflora in het Natura 2000-gebied, maar is naar eigen zeggen door de verruiging niet meer in staat dergelijke opnames uit te voeren.

overigens niet waargenomen en op zo kleine schaal kan dit de verslechtering hooguit lokaal enigszins remmen. Staatsbosbeheer zet zich er daarnaast voor in om bij herinplant uitsluitend gebruik te maken van inheems materiaal, gekweekt uit eigen bossen. Dit is belangrijk vanuit natuurspectief, het geeft een grotere kans op herstel (vanzelfsprekend voor zover het habitateigen soorten betreft) en dit gaat uit boven de eisen en verplichtingen van de provincie. Er worden echter geen nieuwe essen aangeplant en het resterende essenhakhout wordt (mogelijk op enkele plekken na) niet als zodanig in stand gehouden. Dit is in strijd met het wetenschappelijk advies (Beije et al., 2012).

Als gevolg van het gebrek aan onderhoud verruigt (verbraamt) het gebied onnodig. Daardoor gaan de resterende essentoven in hoger tempo verloren dan door essentaksterfte alleen. Het reservoir aan habitatspecifieke mossen (typische soorten) gaat daardoor nodeloos snel achteruit. Essenstoven in het volle daglicht blijken hun mossenflora echter goed te behouden. Dit betekent dat een gesloten bramendek boven de resterende essentoven weliswaar een hoge luchtvochtigheid garandeert, maar toch meer kwaad dan goed doet.

In gebieden waar groot onderhoud wordt uitgevoerd vervangt de terreinbeheerder het essenhakhout door andere boomsoorten, die echter voor een groot deel niet in het gebied thuishoren. Dit is in strijd met het Aanwijzingsbesluit (2015), dat inboeten als mogelijkheid noemt maar dan wel met habitateigen soorten⁹³. Door dit handelen gaat areaal van het als goede kwaliteit H91E0C geclassificeerde Pruno-Fraxinetum nodeloos verloren en komt op zijn best een kunstmatig bostype⁹⁴ terug waarop de specifieke soorten mossen zouden kunnen overleven (Maes, 2021). Er is dus sprake van een bewuste verslechtering in areaal en kwaliteit, beide in strijd met de instandhoudingsdoelen van het Aanwijzingsbesluit (behoud van kwaliteit en toename van areaal). In het zuidwestelijke deel van Overlangbroek zal de areaaluitbreiding van het habitattype die in het Aanwijzingsbesluit (2015) is voorzien niet worden gerealiseerd. Er is nog niet vastgesteld hoe de instandhoudingsdoelen op andere wijze zullen worden gehaald.

Uit gesprekken met Staatsbosbeheer blijkt dat het gebrekkige onderhoud in belangrijke mate een gevolg is van de keuze van provincie Utrecht om te korten op het onderhoudsbudget. Voor het onderhoud van essenhakhout worden bovendien helemaal geen middelen meer verstrekt. De keuze om het essenhakhout in te boeten met andere boomsoorten dan in het habitattype thuishoren is genomen op advies van een voormalig ecooloog van Staatsbosbeheer in samenspraak met provincie Utrecht. Staatsbosbeheer zou zelf graag (essen)hakhout behouden in het gebied. Essen die resistent zijn tegen essentaksterfte zijn anno 2022 nog niet beschikbaar, maar ander hakhout (bv. els) zou wel mogelijk zijn. Duidelijk is dat Staatsbosbeheer zich binnen de gegeven kaders inzet voor het behoud van het gebied en daar voor zover mogelijk zelfs eigen middelen voor vrijmaakt.

De situatie op Kolland is kwalitatief vergelijkbaar. Het essenhakhout is in slechte staat, een deel van de stoven is doorgeschoten en omgewaaid. In plaats van het essenhakhout worden gebieds- en habitatsvreemde boomsoorten aangeplant.

Conclusie (beleid terreinbeheerders)

Het gevoerde beleid voldoet niet om de (dreigende) verslechtering te voorkomen noch op te heffen.

4.4. Oorzaken van de verslechtering van het beschermde habitattype in het gebied

⁹³ Citaat Aanwijzingsbesluit (2015): "Zodra er resistente essen beschikbaar zijn afkomstig van 'exemplaren die de ziekte doorstaan hebben' zou daarmee ingeboet kunnen worden. Voorlopig wordt geadviseerd in te boeten met andere boomsoorten uit het Vogelkers-essenbos, waaronder iepen. Ondanks deze ziekte blijft, mede doordat de boomsoorten waarmee ingeboet wordt in hetzelfde habitattype voorkomen, het habitattype behouden."

⁹⁴ In feite een botanische tuin of arboretum, een kunstmatig in plaats van natuurlijk habitat.

De oorzaken van de verslechtering van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek zijn samengevat de volgende:

- *Essentaksterfte*, een schimmelziekte met 70-85% mortaliteit van aangetaste essen die Nederland tussen 1990 en 2000 bereikte en waardoor het hakhout en het habitat ernstig zijn aangetast. Dit is echter niet de enige oorzaak van de verslechtering, gezien de aanwezigheid van relatief gezonde essenopstanden elders in Nederland, waaronder essenhakhout in betere staat elders in het Kromme Rijngebied;
 - *Verdroging*, als gevolg van te laag ingestelde waterpeilen in (i) de natuurpercelen zelf, (ii) de landbouwpercelen naast de natuurpercelen en (iii) de verschillende scheisloten op de grens tussen de natuurpercelen en de agrarische percelen. Voor de natuurpercelen gaat het om tenminste de periode vanaf het jaar van opname van Kolland & Overlangbroek in de communautaire lijst (2004) tot de uitvoering van de hydrologische werken bij Kolland (2017/2018) en Overlangbroek (2018/2019) en deels ook nu nog voor wat betreft het peilvak LBW_A_025 (met een gemengde functie natuur en landbouw) en onder meer het vak met peilafwijking LBW_A_080. Daarnaast zijt (kwel)water uit de natuurpercelen weg naar de agrarische percelen, zowel via scheisloten met een hoog natuurpeil (langzame wegzijging) als via scheisloten met een laag agrarische peil (snelle wegzijging) en scheisloten waar geen voorzieningen zoals stuwen zijn getroffen om een natuurpeil in te kunnen stellen en die daardoor droog staan. De wegzijging en verdroging leiden tot directe schade aan het habitatype alsook schade door versnelde mineralisatie van nutriënten uit de organische stof in de bodem van het beschermde gebied, hetgeen verzuuring geeft en habitatverlies;
 - *Overmatige stikstofdepositie*, als gevolg van depositie van stikstof vanuit de omringende agrarische bedrijven die grasland- en maïspercelen tot aan de rand van het Natura 2000-gebied bemesten, naast atmosferische depositie in het algemeen. Hierdoor verzuurt het gebied en verzuurt de bodem. Verzuuring bevordert tevens essentaksterfte. De overmatige stikstofdepositie leidt voorts tot overwoekering van de essenstoven door habitatvreemde invasieve bramen waardoor de resterende stoven verloren gaan;
 - *Gebrekkig beheer*, waarbij als gevolg van onvoldoende middelen enkel langjarig groot onderhoud plaatsvindt en daardoor onnodige verzuuring en kaalslag plaatsvindt waarbij (al dan niet dode) essenstoven verloren gaan en/of afgevoerd worden. Het gevoerde beheer is in strijd met het wetenschappelijk advies voor beheer en herstel van habitatype H91E0C (Beije et al., 2012) zowel als het Aanwijzingsbesluit (2015), waarin blijkens de Nota van toelichting levende en dode essenstoven behouden moeten blijven. Het beheer voldoet niet aan de eisen van het Beheerplan (2019) van provincie Utrecht waarin ingezet wordt op opgaande essen en aanvulling met ander hakhout. De vervanging van essen door andere soorten loofbomen die niet in het habitatype thuishoren is weliswaar in lijn met dit Beheerplan, maar in strijd met het Aanwijzingsbesluit (2015) van het Rijk en de Habitatrichtlijn en leidt tot areaalvermindering van het habitatype, terwijl uitbreiding was voorzien;
 - *Ontoereikende aansturing door provincie Utrecht*, die niet ingrijpt ten aanzien van het waterpeil en de overbemesting, de terreinbeheerders het essenhakhout laat vervangen door habitatvreemde boomsoorten, het essenhakhoutbeheer heeft stopgezet en naar zich laat aanzien onvoldoende middelen beschikbaar stelt voor het noodzakelijke onderhoud;
 - *Ontoereikende aansturing door het hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden'*, dat vasthoudt aan een laag agrarisch peil direct naast het beschermde gebied en in een aantal scheisloten, ook in het Peilbesluit Langbroekerwetering 2022 waarin weliswaar sprake is van significante verbeteringen, maar significante verslechtering van het habitatype (het juridisch criterium) nog altijd niet wordt uitgesloten.
-

5. Aanbevelingen

Gezien de significante verslechtering en dreigende nog verdere verslechtering van het habitatype H91E0C in het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek en de jurisprudentie (Raad van State en het Europees Hof in Luxemburg) is het advies aan de bevoegde autoriteit, provincie Utrecht, om per direct (op grond van artikel 2.4 van de Wet natuurbescherming) de volgende passende maatregelen te nemen:

- (a) Al het mogelijke uit te voeren om het essenbestand in het gebied te behouden en herstellen, waaronder het tijdig terugzetten van hakhoutessen mede ter voorkomen van omwaaien (windschade), het bijplanten van essen van voldoende omvang (dus niet uitsluitend andere boomsoorten), het laten staan van gedeeltelijk aangetaste bomen conform de moderne managementinzichten voor essentaksterfte, het jaarlijks zoveel mogelijk verwijderen van het afgevallen essenblad, waarin de schimmel die essentaksterfte veroorzaakt overwintert en waarop hij sporuleert, hygiëne bij snoeien waaronder ontsmetting van snoeigereedschap en wondontsmetting en -verzorging; en
- (b) Het verhogen van het peil in de agrarische peilvakken LBW002 en LBW003 (Overlangbroek) en LBW028 (Oud Kolland) tot het belendende hoge natuurpeil, met inbegrip van alle scheisloten tussen natuurpercelen en agrarische percelen. Daarnaast het verhogen van het peil in het gehele peilvak LBW025 (Kolland) dan wel peilvak LBW025d uit het onlangs vernietigde peilbesluit Kolland tot het belendende hoge natuurpeil, zo lang er nog geen nieuw peilbesluit in rechte vast staat. Voorts dienen stuwen en andere hydrologische voorzieningen in de scheisloten tussen het Natura 2000-gebied bij Overlangbroek en het peilvak LBW003 te worden aangebracht teneinde in alle scheisloten het aangekondigde natuurpeil te kunnen realiseren; en
- (c) Het borgen van de naleving van de verdringingsreeks voor het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek, waarbij in geval van watertekort veiligheid en natuur (categorie 1) te allen tijde voorrang moeten hebben op belendende agrarische percelen (categorieën 3 en 4), zowel voor wat betreft peilhandhaving in de natuurpercelen boven de agrarische percelen als voor wat betreft onttrekkings- en beregeningsverboden in alle peilvakken grenzend aan de natuurpercelen; en
- (d) Het opleggen en handhaven van een verbod tot het uitrijden van meststoffen zonder 2.7 Wnb-vergunning binnen 500 meter van de grens van het Natura 2000-gebied. Deze afstandsgrens zorgt ervoor dat de ammoniakemissie van de meest nabije bronnen met 5% daalt, waardoor de stofdepositie in het gebied – nu tot 33,7 kg N/ha/jaar in bepaalde hexagonen – daalt in de richting van de Kritische Depositie Waarde (KDW) van 24,5 kg N/ha/jaar; en
- (e) Het onmiddellijk, ook gedurende het groeiseizoen, consistent verwijderen van alle invasieve bramen en het weghalen van verstorende habitatvreemde soorten uit het gebied, zodat het habitatype H91E0C maximale kansen heeft om te overleven en herstellen van de overbelasting door stikstof; en
- (f) Het beperken van aanvullende herinplant tot habitat- en gebiedseigen boomsoorten, te weten (naast de es) zwarte els, gladde iep, grauwe wilg en eventueel zwarte populier. Gebruik daarvan bomen van voldoende omvang (geen jong plantgoed), zet de daarvoor geschikte soorten zo spoedig mogelijk om in hakhout en onderhoud dat zorgvuldig. Verwijder de aangeplante bomen van habitatsvreemde soorten; en
- (g) Het opheffen van de versnippering in het gebied door de verschillende losse natuurpercelen die tezamen het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek vormen aan elkaar en met

bestaande nabije essen- en elzensingels vallend onder het Natuur Netwerk Nederland te verbinden via extensief beheerde weilanden en nieuw aan te leggen hakhoutsingels (ontsnippering) en die weilanden en singels integraal op te nemen in het NNN met de status natuurgrond. Langs deze weg ontstaat een robuustere beheerseenheid. Dat is een belangrijke voorwaarde voor hydrologisch herstel van Beekbegeleidende bossen van het habitatype H91E0C (Beije et al., 2012, p. 882). Zo krijgt bovendien de mossenpopulatie in het gebied op termijn versterking van buitenaf. Versnippering is een risicofactor voor achteruitgang van populaties en nu er in dit gebied sprake is van significante voortgaande verslechtering zal daar tegenwicht aan moeten worden geboden; en

- (h) Het voorzien van de terreinbeheerder(s) van alle noodzakelijke middelen om deze adviezen uit te voeren, het onderhoud van het gebied op orde te brengen, inclusief hakhoutherstel en -onderhoud en aanplant van ouder plantgoed dat sneller kan worden omgezet in hakhout.

Provincie Utrecht wordt daarnaast geadviseerd om het beheerplan voor Kolland & Overlangbroek aan te passen aan de hand van bovenstaande aanbevelingen, alsook het beleid ten aanzien van het beheer van essenhakhout elders in het Kromme Rijngebied dat onder het Natuur Netwerk Nederland valt. Verder wordt de provincie geadviseerd om kostendekkende subsidie te verlenen aan de eigenaren van essenhakhout in het gehele Kromme Rijngebied voor het uitvoeren van het benodigde beheer ten behoeve van onderhoud en herstel van essenhakhout van het habitatype H91E0C. Dit is nodig vanwege de zeldzaamheid ervan in Europa en Nederland en de noodzaak om buiten het Natura 2000-gebied Kolland en Overlangbroek een reservoir van het Touwtjesmosverbond te behouden dat de bedreigde populatie binnen het beschermde gebied kan aanvullen.

Het Rijk wordt geadviseerd om het deel van het Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek waar ten tijde van het Aanwijzingsbesluit nog geen habitatype aan was toegekend (H0000) vanwege het ontbreken van kwelinvloed alsnog aan te wijzen als habitatype H91E0C, voor zover daar essenhakhout aanwezig is. Nu volgens het waterschap de noodzakelijke hydrologische werken grotendeels zouden zijn uitgevoerd zou gebrek aan kwelinvloed de kwalificatie als habitatype H91E0C niet langer in de weg moeten staan. Aanwijzing als zodanig leidt tot uitbreiding van het areaal beschermd essenhakhout van habitatype H91E0C onder de Habitatrichtlijn, in lijn met het voornemen in het Aanwijzingsbesluit van 2015.

6. Literatuur

- Backes, C., de Haas, J., Cliquet, A. & Parramore, S., 2021. Inventarisatie juridisch kader Natura 2000. Langetermijnperspectief voor de natuur van het Schelde-estuarium. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: <https://www.vnsc.eu/uploads/2021/06/juridisch-kader-schelde-estuarium-definitief-2021-04-30.pdf>.
- Beaupied, H., A. Moiroud, A.-M. Domenach, F. Kurdali, R. Lensi, 1990. Ratio of fixed and assimilated nitrogen in black alder (*Alnus glutinosa*) stand. Can. J. Forest Res. 20: 1116-1119.
https://www.researchgate.net/publication/237869420_Ratio_of_fixed_and_assimilated_nitrogen_in_a_black_alder_Alnusglutinosa_stand
- Beije, H.M., P.W.F.M. Hommel, R.W. de Waal, N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie H91E0C: Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen), pp. 871-888 in N.A.C. Smits & D. Bal, Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats. Deel 2: Herstelstrategieën voor stikstofgevoelige habitats. Wageningen: Alterra Wageningen UR & Programmadiirectie Natura 2000 (Ecologische onderbouwing van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) deel 2 april-versie), 1189 pp.
<https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Herstelstrategieen/Deel%20II-1/H91E0C.pdf>
- BügelHajema, 2014. Onderzoek natuurwaarden bestemmingsplan Bedrijventerrein De Raaphof. Geraadpleegd op 1 mei 2022 op:
https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0312.bpBNKderaaphof-va01/b_NL.IMRO.0312.bpBNKderaaphof-va01_tb4.pdf
- Coker, T.L.R., J. Rozsypálek, A. Edwards, T.P. Harwood, L. Butfoy, R.J.A. Buggs, 2019. Estimating mortality rates of European ash (*Fraxinus excelsior*) under the ash dieback (*Hymenoscyphus fraxineus*) epidemic. Plants People Planet 2019 (1):48–58.
<https://nph.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/ppp3.11>
- Dobben, H.F. van, R. Bobbink, D. Bal, A. van Hinsberg, 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Alterra-rapport 2397. Wageningen: Alterra.
- Dobben, H.F. van, E.P.A.G. Schouwenberg, J.P. Mol, H.J.J. Wiegers, M.J.M. Jansen, J. Kros, W. de Vries, 2004. Simulation of critical loads for nitrogen for terrestrial plant communities in The Netherlands. Alterra-rapport 953. Wageningen: Alterra.
- Doorn, A. van, J. Schütt, T. Visser, R. Waenink, R.P. Baayen, M.-F. Dekkers, I. Selin Noren, W. Sukkel, D. Heupink, C. Koopmans, L. Deijl, C. Weebers, 2021. BiodiversiteitsMonitor Akkerbouw: Wetenschappelijke onderbouwing en toepassing in de praktijk. Wageningen: Wageningen Environmental Research, rapport 3121. <https://doi.org/10.18174/555052>
- Dort, K. van, 2015. De Touwtjesmosgemeenschap op essenstoven in het Kromme Rijn-gebied. Monitoring, vierde ronde.
- Dort, K. van, 2020. De Touwtjesmosgemeenschap in de provincie Utrecht. Vijfde monitoringsronde essenhakhoutstoven. Wageningen, Forestfun ecologisch advies en onderzoek, rapport Forestfun 2020-07, in opdracht van provincie Utrecht.
- Dort, K. van, C. Buter, P. van Wielink, 2002. Veldgids Mossen. KNNV Uitgeverij.
- Dort, K. van, B. van Gennip, M. Schrijvers-Gonlag, 2017. De vegetatie van Nederland 6: Mossen- en Korstmossengemeenschappen. KNNV Uitgeverij.
- Dort, K. van, M.A.P. Horsthuis, 2014. Vegetatiekartering Landgoed Kolland. Landgoed Kolland NV.

Dort, K. van, L. Spier, 2001. *Peltigera praetextata* (Flörke ex Sommerf.) Zopf in Overlangbroek. *Buxbaumiella* 57: 36-39.

Douda, J., 2013. *Pruno padi-Fraxinetum excelsioris* Oberdorfer 1953. – In: Chytrý M. (ed.), *Vegetace České republiky. 4. Lesní a křovinná vegetace* [Vegetation of the Czech Republic 4. Forest and shrub vegetation], p. 210–213, Academia, Praha.

Erfmeier, A., K.L. Haldan, L.-M. Beckmann, M. Behrens, J. Rotert, J. Schrautzer, 2019. Ash dieback and its impact in near-natural forest remnants – A plant community-based inventory. *Front. Plant Sci.*, 24 May 2019. <https://doi.org/10.3389/fpls.2019.00658>

Europese Commissie, 2019. Beheer van Natura 2000-gebieden. De bepalingen van artikel 6 van de Habitatrichtlijn (92/43/EEG). Op 25 april 2022 geraadpleegd op: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/NL_art_6_guide_jun_2019.pdf

Hennekens, S.M., M. Boss, A.M. Schmidt, 2014. Landelijke Vegetatie Databank : technische documentatie. Wageningen: Wageningen University & Research, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-technical report 30. <https://edepot.wur.nl/333624>

Hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden', 2019. Wijziging op het peilbesluit Langbroekerwetering, Landgoed Kolland 2019. Toelichting. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewip64-91L73AhXS1qQKHegbAhsQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.hdsr.nl%2Fpublish%2Fpages%2F116036%2Ftoelichting_op_het_peilbesluit_def_versie.pdf&usg=AOvVaw3DM-CGbRmgz1cojIM57A3m

Hoogheemraadschap 'De Stichtse Rijnlanden', 2021. Ontwerp-inspraakrapport en ontwerp-peilbesluit Langbroekerwetering 2022. Stuk nr. 1851186 versie 3. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: <https://www.hdsr.nl/buurt/peilbesluiten/peilbesluit-2/>

Maes, B., 2021. Resultaten Pilot 'Herijking oude boskernen', in opdracht van provincie Utrecht. Ecologisch Adviesbureau Maes. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: <http://www.ecologischadviesbureaumaes.nl/inventarisatie%20oude%20boskernen.html>

Matisone, I., R. Matisons, A. Jansons, 2021. The struggle of Ash—Insights from long-term survey in Latvia. *Forests* 2021 (12): 340, 13 pp. <https://doi.org/10.3390/f12030340>

Ministerie van LNV, 2008. Profielendocument H91E0. *Bossen op alluviale grond met *Alnus glutinosa* en *Fraxinus excelsior* (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae) (H91E0). Versie 1 september 2008. Op 25 april 2022 geraadpleegd op https://natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Habitattypen_profielen/Profiel_habitatype_91E0.pdf

Ministerie van LNV, 2010. Informatieblad Rivierenland, mossen en korstmossen. https://www.veldwerkplaatsen.nl/Uploaded_files/Infobladen/infobladkorstmossen.6512a7.pdf

Ministerie van LNV, 2015. Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Kolland & Overlangbroek. Directie Natuur & Biodiversiteit, PDN/2015-081. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: <https://www.natura2000.nl/gebieden/utrecht/kolland-overlangbroek/kolland-overlangbroek-aanwijzing>

Peilbesluit Langbroekerwetering 2008 (met kaarten). Op 25 april 2022 geraadpleegd op: https://repository.officiële-overheidspublicaties.nl/CVDR/CVDR272326/2/html/CVDR272326_2.html

Provincie Utrecht, 2019. Beheerplan 2019-2025 N2000-gebied Kolland en Overlangbroek. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2020-03/beheerplan_2019-2025_kolland_en_overlangbroek.pdf

Reihmane, D., 2008. Structure and ecology of ash forest communities *Pruno-Fraxinetum* in Latvia. Op 26 mei 2022 geraadpleegd op: https://ilufb.ltu.lv/conference/Research-for-Rural-Development/2008/Pages_174-181.pdf

RUD Utrecht, 2018. Handhavingsplan N2000-gebied Kolland & Overlangbroek. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: https://www.provincie-utrecht.nl/sites/default/files/2020-03/handhavingsplan_beheerplan_kolland_en_overlangbroek_april_2018.pdf

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2021. Memo effect ruwheid en landgebruik op depositie in AERIUS. Bilthoven: RIVM, adviesaanvraag 21-43.

Sankus, M., 2019. Ash Dieback Guidance for Tree Owners, Managers, Contractors and Consultants. Arboricultural Association (trees.org.uk). <https://www.trees.org.uk/Trees.org.uk/media/Trees.org.uk/Documents/eBooks/AshDieback-GuidanceNote-web.pdf>

Schaminée, J.H.J., R. Haveman, P. Hommel, J. Janssen, I. de Ronde, P. Schipper, E. Weeda, K. van Dort, D. Bal, 2017. Revisie Vegetatie van Nederland. Westerlaan Publisher.

Sterk Consulting, Bureau voor Water- en Omgevingsvraagstukken, 2021. Juridische verkenning verdrogings- en droogte-instrumentarium Inclusief de mogelijkheid van een 'verdringingsreeks' voor grondwater. Leiden: Sterk Consulting. Op 9 mei 2022 geraadpleegd op: http://www.vbne.nl/Uploaded_files/Zelf/eindrapport-juridische-verkenning-verdrogings-en-droogte-instrumentarium-definitief-29112021-4.547015.pdf

Szostak, P.P., D.R.G. van Wieringen, S.R.W. van Hees, L.G. Turlings, 2020. Onderzoeksrapport Nalopen van Natura 2000-aanwijzings- en wijzigingsbesluiten op doelen die niet voortvloeien uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Deventer: Witteveen+Bos Ingenieurs, rapport 119217.

Taakgroep Ecologische Onderbouwing (TEO), 16 juni 2021. Beantwoording vragen Werkgroep Follow-up Advies-Hordijk. In: Brief van de Minister voor Natuur en Stikstof aan de Tweede Kamer, 5 april 2022, Beantwoording vragen Werkgroep Follow-up Advies-Hordijk door de Taakgroep Ecologische Onderbouwing. Op 25 april 2022 geraadpleegd op: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanpak-stikstof/documenten/kamerstukken/2022/04/05/beantwoording-vragen-werkgroep-follow-up-advies-hordijk-door-de-taakgroep-ecologische-onderbouwing>

Unie van Waterschappen, 2018. Verdringingsreeks. Op 9 mei 2022 geraadpleegd op: <https://unievandwaterschappen.nl/publicaties/verdringingsreeks/>

Wamelink, G.W.W., P.W. Goedhart, H.D. Roelofsen, R. Bobbink, M. Posch, H.F. van Dobben, Data providers, 2021. Relaties tussen de hoeveelheid stikstofdepositie en de kwaliteit van habitattypen. Wageningen: Wageningen Environmental Research, rapport 3089.

Wondergem, H., 2009. Oud Kolland in beeld. Op 1 mei 2022 geraadpleegd op: <https://natuurtijdschriften.nl/pub/507693/BUX2009083004.pdf>

Bijlage

Professionele kwalificaties van de auteurs

Robert Baayen studeerde in 1984 af als bioloog aan de Rijksuniversiteit Utrecht (cum laude) met als specialisatie plantensystematiek (biodiversiteit) en plantenziektenkunde (ecologie van relaties tussen planten en ziekteverwekkers). Hij promoveerde in 1988 cum laude op een proefschrift over een schimmelziekte bij anjer. Hij werkte achtereenvolgens als wetenschappelijk onderzoeker bij het Fytopathologisch Laboratorium 'Willie Commelin Scholten' in Baarn van de Universiteiten van Utrecht en Amsterdam, bij de Universiteit Utrecht, in Wageningen bij het Instituut voor Plantenziektenkundig Onderzoek (nu Wageningen Plant Research), als hoofd Mycologie (schimmelziekten) bij de Plantenziektenkundige Dienst (nu NVWA), en in diverse functies bij het Ministerie van LNV. Onder meer was hij programmamanager fyto-sanitair (plantenziektenkundig) beleid en gedetacheerd nationaal expert bij de Europese Commissie voor de Europese regelgeving over plantenziekten. Sinds 2020 werkt hij bij Wageningen Environmental Research (WENR), waar hij in het team Biodiversiteit & Beleid onderzoek uitvoert op het grensvlak van landbouw, natuur, beleid en recht. Daarnaast werkt hij parttime voor het bedrijfsleven als fyto-sanitair expert. Hij publiceerde wetenschappelijke artikelen en rapporten op het gebied van de plantenziektenkunde, plantensystematiek, biodiversiteit, planten- en dierenecologie en het Europese en nationale beleid ten aanzien van natuur en landbouw.

Wim Verheugt studeerde in 1984 af als bioloog aan de Rijksuniversiteit Utrecht (cum laude) met als specialisatie natuurbeheer van tropische ecosystemen en beleidsgerichte biologie. Hij werkte voor de Internationale Raad van de Vogelbescherming in Cambridge (nu Birdlife International) aan internationale beschermingsprogramma's en wetgeving voor trekvogels. Van 1991 tot 2021 heeft hij voor Mott MacDonald, een toonaangevend ingenieursbedrijf, gewerkt, eerst als hoofd van de ecologische afdeling, later onder meer als statutair directeur Mott MacDonald België om de diverse raamwerkcontracten met de Europese Commissie mede te begeleiden. Als ecooloog heeft hij gedurende zijn 30 jaar dienstverband bij Mott MacDonald voor BuZa, LNV, Europese Commissie, Europese Investeringsbank en de Wereldbank diverse beheerplannen voor nationale parken en soortenbeschermingsplannen opgesteld in met name Oost Europa, Centraal Azië, Afrika en Azië.

Geraadpleegde experts

Dr. Han van Dobben, Wageningen Environmental Research, stikstofdeskundige

Drs. Klaas van Dort, mossenspecialist, consultant voor o.a. provincie Utrecht

Drs. Stephan Hennekens, Wageningen Environmental Research, vegetatiekundige

Dr. Jelle Hiemstra, Wageningen Plant Sciences, boomziektenexpert

Drs. Bert Maes, directeur ecologisch advies bureau, opdrachten van o.a. provincie Utrecht

Dr.ir. Wieger Wamelink, Wageningen Environmental Research, ecooloog, stikstofdeskundige
